

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE GEÇEN İNSAN YAPIMI NESNE
ADLARI**

YÜKSEK LİSANS

Erol KARAYİĞİT

**AĞUSTOS-2022
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE GEÇEN İNSAN YAPIMI NESNE
ADLARI**

**THE NAMES OF THE MAN-MADE OBJECTS IN THE STORIES OF DEDE
KORKUT**

YÜKSEK LİSANS

Erol KARAYİĞİT

**AĞUSTOS-2022
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE GEÇEN İNSAN YAPIMI NESNE
ADLARI**

**THE NAMES OF THE MAN-MADE OBJECTS IN THE STORIES OF DEDE
KORKUT**

YÜKSEK LİSANS

Erol KARAYİĞİT

Danışman: Doç. Dr. Cihangir KIZILÖZEN

**AĞUSTOS-2022
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Dede Korkut Hikâyeleri’nde Geçen İnsan Yapımı Nesne Adları**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmalarını kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğum intihal yazılım programını ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kısıtlara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

18/08/2022

.....
Erol KARAYİĞİT

TEŞEKKÜR

Tez konumunun belirlenmesinde ve araştırma-inceleme sürecinin tüm aşamalarında çalışmamla yakından ilgilenen, birikimleri ve fikirleriyle bana yol gösteren, beni yüreklendiren kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Cihangir KIZILÖZEN'e, tez çalışmam süresince desteğini esirgemeyen değerli eşime teşekkür ediyorum.

Erol KARAYİĞİT
GÜMÜŞHANE - 2022

ÖZET

Bir ulusun yaşam biçimi, inancı, dünya görüşü, var olma ve yaşamını devam ettirme mücadelesi dilin kavramlarına yansımaktadır. İslamiyet öncesi ve İslamî kültürün bir arada yaşadığı, kültürel değişimin geniş zaman diliminde gerçekleştiği ortamda Türkçe de toplumun yaşayışına, kültürüne ait nesnelere üretmesi ve adlandırması için Türk insanına geniş bir olanak sağlamıştır. Bu çalışmada Türk dili, edebiyatı ve kültürünün başyapıtları arasında yer alan, birçok yönüyle araştırmacılara ilham kaynağı olan Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen insan yapımı Türkçe nesne adları söz varlığı incelenmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda geçen insan eliyle üretilen nesnelere verilen adlardan yola çıkarak bir taraftan kültürel gelişmeleri izlemek bir taraftan da Türkçenin anlatım olanaklarını göstermek hedeflenmiştir.

Bu çalışmada Dede Korkut Kitabı Dresden ve Vatikan nüshasında geçen 153 Türkçe insan yapımı nesne adı incelenmiştir. Bu adlardan 72 tanesinin kökeni Eski Türkçe metinlerde tespit edilmiştir. Elde edilen nesne adlarından 139 tanesinin de tarihî Türk lehçelerine ait eser ve sözlüklerde geçtiği saptanmıştır. Ayrıca Dede Korkut Kitabı'nda tespit edilen 153 nesne adından 135'inin Türkiye Türkçesi ve ağızlarda kullanıldığı tespit edilirken 18'inin kullanımdan kalktığı görülmüştür. Türkiye Türkçesinde ve ağızlarda kullanımını sürdüren sözcüklerden 10'unun anlam değişikliğine uğradığı, 125'inin ise Dede Korkut Kitabı'ndaki anlamıyla yaşadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Kitabı, Kültür, Nesne adları, Söz varlığı.

SUMMARY

A nation's life-style, beliefs, worldview, and survival are reflected in the concepts of language. In an environment where cultural change took long time and pre-Islamic culture coexisted with Islamic culture, Turkish also provided various opportunities for Turkish people to name objects belonging to their life and culture. In this study, the vocabulary of man-made Turkish object names in the Dede Korkut Stories, which are a source of inspiration for researchers in many ways, among the masterpieces of Turkish language, literature and culture were examined. Based on the names given to the man-made objects in the Book of Dede Korkut it is aimed to point the cultural developments and to present the possibilities of expressions in Turkish.

In this study, 153 Turkish object names found on Dresden and Vatican copies were examined. The origin of 72 of these names has been determined in Old Turkish texts. It has been determined that 139 of the obtained object names are mentioned in works and dictionaries belonging to historical Turkish dialects. In addition, it was observed that 135 of the 153 object names identified in the Dede Korkut Book were used in Turkey Turkish and dialects, while 18 were obsolete. It is seen that 10 of the words that still used in Turkey Turkish and dialects have undergone a change in meaning, and 125 of them endures their original meaning as in the Book of Dede Korkut.

Keywords: Dede Korkut Book, Culture, Object names, Vocabulary.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar DİZİNİ	XV
EKLER DİZİNİ.....	XVI
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XVII
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	XIX
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı.....	1
1.2. Çalışmanın Yöntemi	1
1.3. Çalışmanın Kapsamı	2
2. BİRİNCİ BÖLÜM: DEDE KORKUT KİTABI HAKKINDA	3
2.1. Dede Korkut Kitabı ile İlgili Çalışmalar	5
2.2. Dede Korkut Kitabı'nın Nüshaları	6
3. İKİNCİ BÖLÜM: İNSAN YAPIMI NESNE ADLARI	8
3.1. Giysi ve Kumaşla İlgili Nesne Adları	8
3.1.1. Béz بیز	8
3.1.2. Börk بورک	8
3.1.3. Çırgap چیرقاب	9
3.1.4. Çuval چوالبی	10
3.1.5. Dizçük دیزچک	11
3.1.6. Duvah/Duvağ دواخلو	11
3.1.7. Düğme دوگمه	12
3.1.8. Edük اروکچی	13
3.1.9. Etek اتکرب	13
3.1.10. Gecelük گچکلور	14
3.1.11. Gëyesi گچکای	15

3.1.12. Geyim	كلام	15
3.1.13. G6mlek	كوملك	16
3.1.14. İpek	ابيك	17
3.1.15. Kaftan	قفتان	18
3.1.16. Karuuk	قاروجى	19
3.1.17. Keçe	كيجي	19
3.1.18. Kepenek	كپتك	20
3.1.19. Ku	قوڭخنة	20
3.1.20. Kur (Kur Kurma)	قور قورمه	21
3.1.21. Kuak	قوشقلو	22
3.1.22. Krk	كرلك	22
3.1.23. 6ke	اوكچىس	23
3.1.24. Pamak	پشمق	24
3.1.25. Sarık	سارق	24
3.1.26. Soman	صوقمانى	25
3.1.27. Őaya	شايقلو	26
3.1.28. Touzlama	طوقوزلامه	26
3.1.29. Tolma	تولمه	27
3.1.30. Ton	تون	27
3.1.31. Yaa	يغا	28
3.1.32. Yamak	يشمق	29
3.1.33. Y6n	يكي	30
3.2. Savaş, Askerlik ve Silahla İlgili Nesne Adları		31
3.2.1. B6luk	بلكندە	31
3.2.2. atlau	چىنلارغوجيدي	31
3.2.3. oma/omak	چومان	32
3.2.4. Demren	دمرەن	32
3.2.5. Gez	گەز	33
3.2.6. Iu	ايشق	34

3.2.7. Kalkın	قلغان	34
3.2.8. Kılıç	قېلىچ	35
3.2.9. Kın	قىنى	36
3.2.10. Kiriş	كېرىش	37
3.2.11. Ok/Oğ	اوق	38
3.2.12. Pıçak	پىچاق	39
3.2.13. Şapan	شېپان	39
3.2.14. Sünüşü	سۈنۈ	40
3.2.15. Tomar	تومار	41
3.2.16. Toz	توز	42
3.2.17. Yalmaq	يىلماغى	43
3.2.18. Yaraq	ياراق	43
3.2.19. Yay	ماي	45
3.2.20. Yelek	يىلكى	46
3.3. Mekân ve Mimari İle İlgili Nesne Adları		46
3.3.1. Ban	بان	46
3.3.2. Çadır/Çetir	چادىر	47
3.3.3. Direk	دىرك	49
3.3.4. Dönlük	دۆنلۈكى	50
3.3.5. Êşik	ئىشكى	51
3.3.6. Êv	اۋ	51
3.3.7. Günlük	گۈنلۈك	52
3.3.8. Kapu	قېتى	53
3.3.9. Kerpiç	كېپىچ	54
3.3.10. Kõru	قۇرى	55
3.3.11. Köpri	كۆپرى	55
3.3.12. Köşk	كۆشك	56
3.3.13. Kuyu	قۇيۇ	57
3.3.14. Oba	اوبا	57

3.3.15. Oda	اودا	58
3.3.16. Ordu	اوردي	59
3.3.17. Otağ/Otağ/Otağ	اوتاغ	60
3.3.18. Tam	تامه	61
3.3.19. Yatağ	يئاغنه	61
3.4. Ev Eşyası ile İlgili Nesne Adları		62
3.4.1. Bêşik	بیشک	62
3.4.2. Çakmak	چتمق	63
3.4.3. Döşek	دوشکنه	64
3.4.4. Elek	الک	64
3.4.5. Halıça	خالیجه	65
3.4.6. Kalı	قالی	66
3.4.7. Kazan	قزان	67
3.4.8. Kendürük	کندرک	67
3.4.9. Külek	کولک	68
3.4.10. Ocağ	اوجق	68
3.4.11. Şağrak	صقرق	69
3.4.12. Şakaç	صقاج	70
3.4.13. Süglük	سولکلی	71
3.4.14. Şiş	شیشلر	71
3.4.15. Tağarcuk	طرجینی	72
3.4.16. Urgan	اورغان	72
3.4.17. Yadıq	یادیبی	73
3.4.18. Yaşduğ	یصدقه	74
3.4.19. Yorgan	یورتان	75
3.5. Hayvancılıkla İlgili Nesne Adları		75
3.5.1. Ağayıl	اغايلد	75
3.5.2. Ağıl	اغیل	76
3.5.3. Buğağ	بوقاغو	77

3.5.4. Duşak/Tuşak	دوشاق	78
3.5.5. Eyer	اير	79
3.5.6. Kamaç	تامچي	79
3.5.7. Kaytaban	قېبانە	80
3.5.8. Kolañ	تولەكچي	81
3.5.9. Köstek	كۆستەك	82
3.5.10. Kuşkun	قۇستۇمۇزدۇن	82
3.5.11. Terki	تەركيارىي	83
3.5.12. Uyan	اويان	83
3.5.13. Üzengü	اوزەنگۈ	84
3.5.14. Yalaq	يىلەتە	85
3.5.15. Yapuq	ياپۇغىي	86
3.5.16. Yular	يولرىق	87
3.6. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Nesne Adları		87
3.6.1. Aş	آش	87
3.6.2. Ayran	ايران	88
3.6.3. Azuq	ازوغلە	89
3.6.4. Bazlammaç	بانماچ	90
3.6.5. Etmek	اتمەك	90
3.6.6. Gömeç	كۆمەچ	91
3.6.7. Kavurma	قاورمە	92
3.6.8. Un	اون	92
3.6.9. Yağ	ياغ	93
3.6.10. Yemek	يەمەك	94
3.6.11. Yogurt	يوغۇرت	95
3.7. Süs, Takı ve Hediye İle İlgili Nesne Adları		96
3.7.1. Altun	التون	96
3.7.2. Boğma	بۇغما	97
3.7.3. Burma	بورمە	98

3.7.4. Gümüş	كومش	98
3.7.5. Hötaz	حوتاز	99
3.7.6. Kalınlık	قالكلغى	99
3.7.7. Küpe	كوبىي	100
3.7.8. Yüzük	يوزك	101
3.8. Alet ve Araç Gereç Adları		102
3.8.1. Bağ	باغ	102
3.8.2. Degenek	دكنگى	102
3.8.3. İp	ايت	103
3.8.4. Kayış	تايىش	103
3.8.5. Tayağ	طايان	104
3.8.6. Yelim	يلم	105
3.9. Müzik ve Oyunla İlgili Nesne Adları		106
3.9.1. Borı	بورى	106
3.9.2. Düdük	دودك	106
3.9.3. Kıpuz	كپوز	107
3.9.4. Top	طوب	108
3.9.5. Yeltme	يلتمه	109
3.10. Ekonomi ve Madencilikle İlgili Nesne Adları		109
3.10.1. Akça	اچمه	109
3.10.2. Bakır	بقر	110
3.10.3. Demür	دمور	110
3.10.4. Tuç	توچ	111
3.11. Ulaşım Araçları ile İlgili Nesne Adları		112
3.11.1. Gemi	گىي	112
3.11.2. Yelken	يلكى	113
3.12. Devlet Simgesi Olarak Kullanılan Nesne Adları		113
3.12.1. Sancağ	سناچا	113
3.12.2. Tuğ	توغى	114
3.13. Tarımla İlgili Nesne Adları		115

3.13.1. Degirmen	دگرمين	115
3.13.2 Degirmen Taşı	دگرمين طابني	116
3.14. Ad Aktarması ile Oluşan Nesne Adları		116
3.14.1. Ağız	اغز	116
3.14.2. Aya	ايا	117
3.14.3. Ayak	اياق	117
3.14.4. Ayak yolu	اياق يولنه	118
3.14.5. Baş	باش	118
3.14.6. Kargu	قرغو	119
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME		121
KAYNAKÇA		124
EKLER		127
ÖZGEÇMİŞ		130

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen insan yapımı nesne adlarının sayısı ve kullanım sıklıkları	121
--	-----

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Dizin.....	127
------------------	-----

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Alt.	: Altay Türkçesi
bk.	: Bakınız
BM	: Kitābu Bulgatü'l-Müşāk Fî Lügati't-Türk Ve'l-Kıfçak
BV	: Baytaratu'l-Vāzih
CC	: Codex Cumanicus
Çev.	: Çeviren
DKK	: Dede Korkut Hikâyeleri
DLT	: Dîvānū Lügāti't-Türk
DM	: Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
Drs.	: Dresden Nüshası
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
ET	: Eski Türkçe
EUES	: Eski Uygurcanın El Sözlüğü
EUTS	: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
Far.	: Farsça
GT	: Gülistan Tercümesi (Kitāb Gülistān Bi't-Türkî)
hlk.	: Halk ağzı
İH	: El-İdrāk Haşiyesi
İKPÖ	: İyi ve Kötü Prens Öyküsü
İM	: İrşādü'l-Mülük Ve's-Selātin
İN	: Kitāb Fî İlmi'n-Nüşşāb
KF	: Kitāb Fi'l-Fıkh
KFT	: Kitāb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisāni't-Türkî
Kıpç.	: Kıpçak Türkçesi
Kİ	: Kitābü'l-İdrāk li-lisān'il-Etrāk
KK	: El-Kavanînü'l-Külliyeye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye
krş.	: Karşılaştırınız
LÇ	: Luğāt-i Çāğatay ve Türkî 'Osmanî
MA	: Mançuca
MG	: Münyetü'l-Guzāt
Mo.	: Moğolca
MS	: Kitāb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkanđı

OT	: Orta Türkçe
RH	: Kitāb Fî Rıyāzāti'l- Hayl
TA	: Kitāb-ı Mecnū-ı Tercümān-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
TZ	: Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
Vat.	: Vatikan Nüşhası
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ا	ā, a, e, ı, i
ب	b
پ	p
ت	t
ث	ṯ
ج	c
چ	ç
ح	h
خ	ḫ
د	d
ذ	z, ḏ
ر	r
ز	z
ژ	j
س	s
ش	ş
ص	ṣ
ض	ẓ, ḏ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ğ
ف	f
ق	q
ك	k, g, ŋ
ل	l
م	m
ن	n
و	v (o, ō, ö, u, ū, ü)
ه	h (e, a, i)
ی	y (ı, i, ī, è)

1. GİRİŞ

Bir toplumun ihtiyaçları, gelenek ve görenekleri, yaşayış tarzı kısaca sahip olduğu maddi ve manevi değer yargıları, o toplumun söz varlığında kendini göstermektedir. Çevresinde yaşananları kendince algılayan ve kendi dilinde oluşturduğu kavramlarla ifade eden toplum, özetle yaşadığı evrene ana dilinin gözünden bakmaktadır (Aksan, 2018: 16). Türk insanın sürdürdüğü hareketli yaşam tarzı, buna bağlı olarak dünyayı algılayışı ve değer yargıları, kavram dünyalarına yansımış ve ana dili ile somut hale gelmiştir. Türkçenin zengin kavram dünyasının, güçlü ekleşme yönüyle birleşmesi Türk insanına kendi eliyle ürettiği nesnelere adlandırmasında büyük bir olanak sağlamıştır. Sonuç olarak anadilinin geniş olanaklarından yararlanan Türk insanı, günlük hayatının her alanında kullandığı nesnelere bu dille adlandırmıştır.

1.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın konusunu, Türk dili ve edebiyatında birçok farklı alanda çalışmaya kaynak olmuş Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen insan yapımı Türkçe nesne adları oluşturmaktadır. Türklerin günlük hayatlarını kolaylaştırmak için yiyecek ve giyecek, barınma, savunma, ulaşım, eğlence ve süslenme vb. alanlarda ürettikleri nesnelere verdikleri adlardan yola çıkarak hayat tarzı, kültürü ve hayata bakışını tespit etmek amaçlanmıştır. Ayrıca Türkçenin ifade gücünü ortaya koymak hedeflenmiştir.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın ön hazırlık aşamasında öncelikle Dede Korkut Kitabı Dresden ve Vatikan nüshalarında geçen insan yapımı bütün nesne adlarının dökümü çıkarılmıştır. İkinci aşamada, taranan kaynaklarda Türkçe olmadığı belirtilen nesne adları araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Üçüncü aşamada kökeni tartışmalı olan nesne adlarının tespiti yapıp bunlardan Türkçe olduğu konusunda kanıtlayıcı bilgiler bulunmayanlar kapsama alınmamıştır (örneğin; araba, gönder, kilit). Son aşamada, elde edilen tartışmalı nesne adlarından Türkçe olduğuna dair inandırıcı bilgiler bulunan ve kaynakların Türkçe olarak kaydettiği nesne adları çalışma kapsamına alınmış ve incelenmiştir. Daha sonra tespit edilen nesne adları, 14 ayrı başlık altında toplanmıştır. Söz konusu incelemede nesne adlarının Dresden ve Vatikan nüshasında kaç defa geçtiği verilmiştir. Her iki nüshadan alınan örnek cümlelerde geçen nesne adlarının eserde bulunduğu sayfa ve satır numaraları, araya eğik çizgi (/) konularak nüsha adlarının kısaltması ile birlikte yay araç

içinde gösterilmiştir. Örnek cümlelerle tanıklanan nesne adları, ait olduğu hikâyenin bütünü dikkate alınarak semantik açıdan yorumlanmıştır. Belirlenen nesne adlarının tarihî Türk değişkelerinde kullanılıp kullanılmadığının tespiti yapılmıştır. Sözcüklerin Eski Türkçe ve Orta Türkçeden günümüze kadar yaşadığı fonetik, morfolojik ve semantik değişiklikler art zamanlı şekilde incelenmiştir. Adların köken ve anlam bilgisinin tespitinde Andreas Tietze'nin *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, Tuncer Gülensoy'un *Türkiye Türkçesinde Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*'nden yararlanılmıştır. Ayrıca bazı tartışmalı nesne adlarının köken bilgisi için *Gerhard Doerfer'in Türksche Und Mongolische Elemente Im Neupersischen* adlı eserine başvurulmuştur.

1.3. Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışmada Dede Korkut Kitabı Dresden ve Vatikan nüshasında geçen insan yapımı Türkçe nesne adları tespit edilip incelenmiştir. Nesne adları incelenirken sözcüklerin Eski Türkçe, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde geçen şekilleri dönemle ilgili eser ve sözlüklerden tespit edilmiştir. İncelemede Dede Korkut Kitabı Dresden ve Vatikan nüshaları ile Muharrem Ergin'in Dede Korkut Kitabı I-II ve Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük adlı eserleri esas alınmıştır. Başka dillerden alıntı sözcükler ve kökeni tartışmalı olan nesne adlarından hakkında kanıtlayıcı bilgiler bulunmayan adlar çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir.

2. BİRİNCİ BÖLÜM: DEDE KORKUT KİTABI HAKKINDA

Türk kültürü ve tarihi açısından zengin bir kaynak olan Dede Korkut Kitabı; dili, konusu, kahramanları, barındırdığı değerler ve daha pek çok açıdan araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Dede Korkut Kitabı'nın pek çok alana kaynaklık etmesi, şüphesiz bu esere ayrı bir değer katmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nı eşsiz milli kültür varlıklarından biri haline getiren özellikler; Türk insanının hayatı algılayışını, nesnelere anlamlandırışını, inancını, özetle hayat görüşünü ve mantığını yansıtmaktadır (Akar, 2005: 279). Türkologların, halkbilimcilerin, dilbilimcilerin, tarihçilerin ve diğer alanlarda çalışma yapanların yıllarca incelediği ve incelemeye devam ettiği Dede Korkut Kitabı, araştırmacılara sınırsız bir kaynak sağlamaktadır. Ergin'in aktardığı, Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü'nün "Bütün Türk edebiyatını terazinin bir kefesine, Dede Korkut'u diğer kefesine koysanız Dede Korkut ağır basar." (Ergin, 2021: 7) sözü eserin milli kültürümüz açısından önemini özetlemektedir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nin müellifi ve söyleyicisi, aynı zamanda kahramanı konumunda bulunan, eserin mukaddime bölümünde Peygamber Efendimiz zamanına yakın bir dönemde yaşadığı zikredilen, hikâyelerde Oğuzların türlü müşküllerini çözen, yol gösteren, kız isteyen, ad koyan, ozan kimliği ile kopuz eşliğinde destan söyleyen, her boyun sonunda dua eden Dede Korkut tüm Oğuzların saygı gösterdiği bilge bir kişiliktir. Bu bilge kişilik; kaynaklarda Dede Korkut, Dedem Korkut, Korkut Ata ve Korkut adlarıyla geçmektedir.

Tarihte Dede Korkut adının zikredildiği ilk kaynağın İlhanlı veziri Reşidüddin'in Cāmi'üt-tevārih adlı eseri olduğu belirtilmiştir. Eserde, keramet sahibi olduğu vurgulanan Dede Korkut'un Bayat boyundan olup dört Oğuz hükümdarına danışmanlık yaptığı ve 295 yıl yaşadığı rivayet edilmiştir (Ergin, 1989: 34-35). Ebulgazi Bahadır Han'ın kaleme aldığı Şecere-i Terākime adlı eserde Dede Korkut'un Kayı boyuna mensup olduğu ve Abbasiler döneminde yaşadığı kaydedilmiştir (Akar, 2005: 278). Dede Korkut'un varlığı ile ilgili bilgilere menkıbelerden, rivayetlerden ve tarihi belgelerden ulaşılmıştır. 14 ve 17. yüzyıllar arasında yazılan birçok önemli tarihî ve edebî eserde Dede Korkut'a ait notlar düşülmüştür.

Dede Korkut Kitabı'nın konusunu, konargöçer yaşam geleneğine sahip Oğuzların 9 ve 11. yüzyıllarda batıya doğru göç etmeden önceki vatanları Sirderya civarındaki yaşamları ile 12 ve 14. yüzyıllarda yurt edindikleri Doğu Anadolu ve Azerbaycan

coğrafyasında sürdürdükleri yaşamları oluşturur (Korkmaz, 2013: 33). Oğuz beylerinin başından geçen olayları ve beylerin kahramanlıklarının övgüsünü işleyen hikâyelerde Oğuzların, kendi iç çekişmeleri ile Gürcüler ve Rumlarla yaptığı mücadeleler anlatılmaktadır.

Olay örgüsü bakımından her biri bağımsız hikâyelerden oluşan Dede Korkut Kitabı, tüm Oğuz toplumunun hayatını ve dünya görüşünü yansıtması bakımından bütünlük arz etmektedir (Ergin, 1989: 24-25). Türk insanının geleneklerini, hayat tarzını, hüznünü, sevincini yansıtan bu yapıt, maddi kültür alanına ait başta yeme-içme, giyim, barınma âdetleri; manevi kültür alanına ait gelenek ve görenekler, kahramanlık, doğruluk, cömertlik, cesaret, ahlak gibi manevi kültür öğelerini bir arada toplayan önemli eserlerden biridir.

Aradan geçen zamanın sebep olduğu değişmelere rağmen Dede Korkut'u dil ve anlatımının kusursuzluğu yönüyle zirveye çıkararak, Türkçenin Oğuzların atlı göçebe hayat tarzına uyum sağlayan akıcı ve canlı yapısı ile ifade gücündeki yoğunluk ve estetik anlayışının bütünlüğüdür (Korkmaz, 2004: 112). Anlatım bölümlerinin düzyazı, soylamaların şiir şeklinde verildiği Dede Korkut Hikâyeleri'nde, tabiatla ilgili güçlü tasvirlerle rastlanmaktadır. Sanatlı ancak bir o kadar da akıcı, anlaşılır bir dil ve üslubun ön planda olduğu eserde, doğadan yapılan benzetmelerle sözcüklerin yeni anlamlar kazanması, yarı göçebe hayat tarzının dile yansması olarak eylem cümlelerinin sıkça kullanılması, atasözü ve deyimlere yer verilmesi Türkçenin o yüzyıllardaki ifade gücünü göstermektedir.

Ergin'e göre hikâyelerin yaşadığı coğrafyanın dili olan Doğu Oğuzca yani Azeri Türkçesinin dil özelliklerini Dresden nüshası yansıtırken Vatikan nüshası dil özelliği olarak Batı Oğuzca olarak adlandırılan Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Vatikan nüshası, eserin Batı Oğuz Türkçesine çevrilmiş şeklidir (Ergin, 1997: 361). Ergin'in aksine Tezcan, eserin diliyle ilgili "Dresden nüshasının dili Azerbaycan Türkçesi değil, Doğu Anadolu ağız özellikleri karışmış Eski Anadolu Türkçesidir" (Tezcan, 2001: 11) şeklinde bir görüş belirtir.

Oğuzların Gürcü, Abaza ve Trabzon Rumları ile giriştiği dış mücadeleleri ve yeni yurtlarındaki kendi iç çarpışmalarını anlatan, bunun yanında eski destanlarından kalan hatıralarla zenginleşen Dede Korkut Hikâyeleri, Türkler arasında varlığını sürdürmüş ve farklı coğrafyalara yayılmıştır (Banarlı, 2016: 399). Dede Korkut Hikâyeleri, göçebe yaşam tarzının etkisiyle sınırları net bir şekilde belirlenemeyen ve "Oğuz" veya "Oğuz illeri" şeklinde adlandırılan geniş bir coğrafyayı ihtiva etmektedir. Hikâyelerde sözü edilen bu coğrafya Kuzeydoğu Anadolu'dur (Ergin, 1989: 51).

Uzun süre sözlü kültürde yaşayan ve farklı coğrafyalara yayılan; Türklerin töresinin, uğraşının, yaşam tarzının ve geleneğinin tezahürü olan hikâyelerin 15. yüzyılda yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. Kim tarafından kaleme alındığı bilinmeyen hikâyelerin oluşumu ile varlığının tespiti arasındaki zamanın uzunluğuna dikkat çeken Ergin, hikâyelerin özünü Oğuzların Anadolu'ya göç etmeden önceki yaşamlarının oluşturduğunu ifade etmiştir (Ergin, 1989: 54).

2.1. Dede Korkut Kitabı ile İlgili Çalışmalar

Dede Korkut Kitabı ile ilgili birçok ilmi ve edebi çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda Dede Korkut Kitabı; başta kültür öğeleri, gramer, söz varlığı konuları olmak üzere farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Dede Korkut Kitabı, inceleme ve araştırma bağlamında üzerine son söz söylenmiş, tamamlanmış bir eser değil; aksine ihtiva ettiği dil, edebiyat, felsefe, sosyoloji, tarih, eğitim, değerler, siyaset ve başka birçok yönden araştırmacılara ilham kaynağı olan dinamik bir eserdir. Bu nedenle eser, her yıl olduğu gibi gelecek yıllarda da birçok farklı çalışmaya kaynak oluşturacaktır.

Türkiye'de Dede Korkut ile ilk çalışma, Diez'in istinsah ettiği Dresden nüshasını kaynak olarak alan Kilisli Muallim Rifat Bilge tarafından 1916'da yapılmıştır. Ardından Mehmet Fuat Köprülü, Abdülkadir İnan, Pertev Naili Boratav, Hüseyin Namık Orkun, Zeki Velidi Togan ve Zeki Ömer Defne Dede Korkut ile ilgili araştırma ve incelemeler yapmışlardır.

Dede Korkut'la ilgili ilk kapsamlı yayın 1938'de Orhan Şaik Gökyay tarafından yapılmıştır. Gökyay, 1973'te çalışmasını ikinci defa yayımlamıştır.

Muharrem Ergin'in 1958'de birinci cildi yayımlanan "Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile" ve 1963'te ikinci cildi yayımlanan "Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer" adlı çalışmaları, daha sonra Dresden nüshası ile ilgili yapılan birçok araştırma ve incelemede -bu tez çalışmasında olduğu gibi- esas alınmıştır.

Dede Korkut Kitabı ile ilgili birçok eser yayımlanmıştır. 2002'de Semih Tezcan ve Hendrik Boeschoten tarafından hazırlanan "Dede Korkut Oğuznameleri" adlı eser yayımlanmıştır. Tezcan, bu çalışmada Dresden ve Vatikan nüshasını ayrı ayrı Latin alfabesine aktarmıştır. Tezcan, aynı yıl yayımladığı "Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar" adlı çalışmada bazı okuma şekilleri ile ilgili bilgiler vermiştir. Dede Korkut Kitabı ile ilgili detaylı bir başka çalışmayı Prof. Dr. Sadettin Özçelik gerçekleştirmiştir. Özçelik, 2005'te yayımlanan "Dede Korkut, Araştırmalar, Notlar/Dizin/Metin" adlı çalışmasında Dresden nüshasını Latin alfabesine aktarmış ve okunma sorunu olan sözcüklerle ilgili düzeltmelere yer vermiştir. 2016'da Mertol Tulum ile Mehmet Mahur

Tulum'un "Dede Korkut Oğuznameler Oğuz Beylerinin Hikâyeleri" adlı çalışması yayımlanmıştır. Dede Korkut Kitabı'nın başta söz varlığı, sorunlu sözcükler, hikâyelerdeki kültür ve hayat şekli, dil ve üslup ve anlam yapısı olmak üzere eserle ilgili birçok makale kaleme alınmıştır. Cihangir Kızılozen'in Dede Korkut Kitabı'nın semantik olarak yorumlanmasına farklı bir bakış açısı getiren ve metni yazıldığı gibi okuma çalışması öneren "Dedem Korkut Kitabı'nın Yazıldığı Gibi Okunması ve Sözlü Formül Kuramı", sorunlu sözcüklerle ilgili "Dedem Korkut Kitabı'nda Bir Yapı Çözümlemesi: Bağır" ve "Dedem Korkut Kitabı'nda Bir Yapı Çözümlemesi-II: Vire Kim"; Yeter Torun'un "Dede Korkut Hikâyelerinde Barınma ile İlgili Sözler ve Bu Sözlerin Birliktelik Kullanımları Üzerine"; Gülnaz Çetinkaya'nın "Dede Korkut Hikâyeleri'nde Kültürel Belleğin Söylem Haritası Olarak Giyim- Kuşam ve Yeme-İçme Sembolleri"; Sadettin Özçelik'in "Dede Korkut Metinleri Üzerinde Yeni Düzeltmeler (1)"; Fevziye Alsaç'ın "Dede Korkut Hikâyeleri'nde Kültürel Bellek Bağlamında Gelenekler" ve Erdem Uçar'ın "Dede Korkut Anlatmalarındaki Ban Üzerine" adlı çalışmaları eserle ilgili yazılmış makalelerdendir.

Dede Korkut Kitabı ile ilgili yukarıda adı geçen çalışmaların dışında birçok kitap, makale, inceleme çalışması yapılmıştır. Türkistan/Türkmensahra nüshasının bulunmasıyla çalışmaların daha geniş bir alanda sürdürülmesi öngörülmektedir.

2.2. Dede Korkut Kitabı'nın Nüshaları

Biri Dresden'de, diğeri Vatikan'da olmak üzere iki nüshası bulunan Dede Korkut Kitabı'nın 2019'da Prof. Dr. Metin Ekici tarafından duyurulan ve Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası adı verilen yeni bir yazması bulunmuştur.

2.2.1. Dresden Nüshası

Kitab-ı Dedem Korkut ālā Lisan-ı Taiife-i Oğuzan başlığını taşıyan Dresden nüshası, Almanya'nın Dresden Kral Kütüphanesi'nde Henricus Orthobius Fleischer tarafından bulunmuştur. Bu nüsha, bir mukaddime ve on iki hikâyeden oluşmaktadır (Ergin, 1989: 64-65). 1814'te Heinrich Friedrich von Diez tarafından kopya edilen bu nüsha, Kilisli Muallim Rifat Bilge'nin yayını için kaynak olmuştur (Sertkaya, 2020: 15).

2.2.2. Vatikan Nüshası

Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Bey ve gayri başlığını taşıyan Vatikan nüshası, 1950'de Roma'da Vatikan Kütüphanesi'nde Ettore Rossi tarafından bulunmuştur (Sertkaya, 2020: 15). Bu nüsha bir giriş ve altı hikâyeden oluşmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nın iki nüshasının ortaya çıkmasıyla birlikte araştırmacılar eseri farklı yönlerden incelemeye başlamıştır. Araştırmalarda Dresden nüshası, Vatikan nüshasına göre daha çok incelemeye konu olmuştur.

2.2.3. Türkistan /Türkmensahra Nüshası

Dede Korkut Kitabı'nın üçüncü nüshası 2018'de İran'ın Türkmensahra bölgesinde Yahya Veli Muhammet Hoca tarafından bulunmuştur. Metin Ekici, "Türkistan/Türkmensahra" şeklinde adlandırdığı yazmayı, 2019'da bilim dünyasına sunmuştur. Ekici, 31 varaktan oluşan Dede Korkut Kitabı'nın on üçüncü boyuna "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" adını vermiştir (Ekici, 2019: 8). Dede Korkut Kitabı'nın yeni nüshasının bulunması Türkoloji dünyasında büyük ilgi uyandırmış ve eser hakkında birçok çalışma kaleme alınmıştır. Metin Ekici, 25 Nisan 2019'da Bayburt'ta düzenlenen bir sempozyumda Dede Korkut'un bulunan yeni yazmasını bilim dünyasına ilan etmiştir. Ekici'nin çalışması "Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası-Soylamalar ve 13. Boy-Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" adıyla yayımlanmıştır. 2019 yılı, yeni bulunan yazma ile ilgili çalışmalar ağısından oldukça verimli bir yıl olmuştur. Yusuf Azmun'un "Dede Korkut'un Üçüncü El Yazması Soydamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası", Shahgoli ve arkadaşlarının "Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım" adlı çalışmalarının dışında nüsha ile ilgili birçok araştırma ve inceleme yapılmıştır (Arıkoğlu, 2019: 28).

3. İKİNCİ BÖLÜM: İNSAN YAPIMI NESNE ADLARI

3.1. Giysi ve Kumaşla İlgili Nesne Adları

3.1.1. Böz

Ergin, DKK'de sözcüğü *biz* 'bez' (Ergin, 1964: 175) şeklinde vermiştir. *Böz* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Eski panbūķ böz olmaz, karı düşmen dost olmaz (Drs. 3b/9).

Mukaddime bölümünde Dede Korkut, karşıt durumları anlatan özlü sözlerinden birinde tecrübelerini aktarmıştır. İfadelerde, eski düşmanla dostluğun imkânsız olması eskiyen pamuğun artık bez olamamasıyla somutlanmıştır. Buna göre geri dönülmesi imkânsız olay ve durumlar için çabalamak gereksizdir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPO*'de *böz* 'pamuklu kumaş, bez' (Hamilton, 2011: 2/4); *DLT*'de *böz* 'bez' (Atalay, 1986: 108) olarak geçmektedir. Kıpçak sahası ürünlerinden *Kİ*'de *bez* 'kumaş parçası' (Caferoğlu, 1931: 30); *CC*, *İM* ve *TZ*'de *böz* 'bez, kumaş parçası' (Toparlı vd., 2007: 36) şeklinde aktarılarak *bez*, *biz* ve *büz* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *biz* 'bez' (Şeyh Süleyman, 2003: 74) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, *bez* 'dokuma parçası' olarak adlandırdığı sözcüğün Eski Türkçe döneminde *böz* biçiminde kullanıldığını aktarmış ve sözcüğün kökeni hakkında farklı görüşlerin olduğunu ifade etmiştir (Tietze, 2002: 329). Gülensoy, kökeni hakkında farklı değerlendirmelerin yapıldığı bu sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *bö*: *z* şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, Türkiye Türkçesinde kullanılan *bez*'in Arapçadan alıntı olabileceğini fakat Eski Türkçedeki *böz*'den geldiği belli olan *böz~büz~pös~pir* biçimlerini Arapçaya bağlamanın yanlış olduğunu belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 136).

3.1.2. Börk

Ergin, DKK'de sözcüğü *börk* 'börk, başlık' (Ergin, 1964: 175) biçiminde kaydetmiştir. *Börk* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

On altı biş ip üzengülü, keçe börklü, azğun dīnlü, kızgun dillü kāfir çıka geldi (Drs. 65b/11).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda Kazan Bey'in, oğlu Uruz'u tecrube kazanması için ava götürmesini fırsat bilen kfirler baskın yapmıştır. İfadelerde kfirin başlığının keçeden yapıldığı vurgulanarak giysi üzerinden düşman değersizleştirilmiştir.

Başundağı tuđılđanı ne ögersin itm kfir

Başumdağı keçe brkmce gelmez bağa (Vat. 85b/1).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Karaçuk oban, kendisine beylik vaadinde bulunup baş eğmesini isteyen kfirin bu isteğini reddetmiştir. İfadelerde oban, keçe brknn, kfirin gösterişli başlığından daha değerli olduğunu söyleyerek kfiri kcmsemiştir.

Sözcük, *Eski Uygurcanın El Szluğ*'nde *börk* 'başlık, takke, kamuflaj başlığı' (Wilkens, 2021: 193); *DLT*'de *börk* 'kavuk, başlık' (Atalay, 1985: 349) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi rnlerinden *GT*, *İM* ve *TZ*'de *börk* 'börk, başlık, şapka' (Toparlı vd., 2007: 36); ağatay Türkçesi szlulerinden *L*'de *börk* 'külah, tpi, şalpak ve külah-kış, kkm' (şeyh Süleyman, 2003: 79) ve *Senglah*'ta *börk* 'külah' (Clauson, 1960: 132v-27) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *börk* 'bir nevi kalpak' (Tietze, 2002: 381) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, *börk* 'genellikle hayvan postundan yapılan başlık' şeklinde verdiği sözcüğün Orta Türkçede de *börk* 'başlık, külah' (Gülensoy, 2007: 173) olarak kullanıldığını bildirmiştir.

3.1.3. ırđap جرقاب

Ergin, DKK'de sözcüğü *ırđap* 'elbise, altın işlemeli süslü elbise, argap' (Ergin, 1964: 178) olarak aktarmıştır. Dresden nüshasında 6 yerde geçen *ırđap* sözcüğü, Vatikan nüshasında 2 yerde *ırđap*, 1 yerde *arđap* şeklinde geçmektedir.

Şuşuş ala şanını, şumaşuş arusını, kızuş gkegini tokuzlama çırđap uğa Bayındır Hna pencik çıkardılar (Drs. 108a/9).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde Düzmürd Kalesi'nde esir bulunan babası Kazılık Koca'yı kurtaran Yiğenek'in, kazandığı zafer neticesinde çeşitli ganimetler elde edişi anlatılmıştır. Ganimetler arasında Bayındır Han'a sunulmak üzere hazırlanan ve "işlemeli süslü elbise" anlamında kullanılan *tokuzlama çırđap* da bulunmaktadır.

ırđap ırđap çadırlar otaklar bağışlar idi (Vat. 92a/2).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda, düzenlenen ziyafette Kazan Bey tarafından verilen armağanlar arasında değerli bir kumaş olan *ırđap* da

bulunmaktadır. Düzenlenen toylarda kıymetli hediyelerin verilmesi beylerin cömertliğini ve toplumsal dayanışmaya önem verdiklerini göstermektedir.

DLT'de *çupra* 'eski elbise' (Atalay, 1985: 421) şeklinde kaydedilen sözcük, Kıpçak sahası dil ürünlerinden *İH*'de *çöprek* 'paçavra' (İzbudak, 1936: 13); *BV* ile *İM*'de *çöprek* 'elbise, hırka'; *MG* ve *RH*'de *çöpreg* 'bez, paçavra' (Toparlı vd., 2007: 53) şeklinde aktarılmış ve *çiprek*, *çöprek*, *cüprek* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Sözcük, Çağatay Türkçesinde ise *çarkab* 'baş örtüsü, kşabe-i ser-püş, çāder, fercī' (Şeyh Süleyman, 2003: 146) şeklinde kaydedilmiştir.

Sözcüğü *çarkab* 'kıymetli bir cins kumaş' olarak değerlendiren Tietze, *çarbak* 'ipekten veya yünden dokunan kuşak' biçiminin de göçüşme yoluyla ortaya çıktığını savunmuştur (Tietze, 2002: 477). Doerfer, *çarkab* 'sadece yüksek mevkide olan Türklerin giydiği bir giysi' (Doerfer, 1967: 22) olarak aktardığı sözcüğün kökeninin Türkçe olduğunu ifade etmiştir.

3.1.4. Çuval جوال

Ergin, DKK'de sözcüğü *çuval* 'çuval, çul' (Ergin, 1964: 178) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *çuval* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Benüm başum beynüm aldunuz dëyüp vardı, bir eski deve çuvalı buldı, deldi boynına geçürdi (Drs. 55b/7).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen cümlelerde esir olduğu Bayburt Hisarı'ndan kurtulan Beyrek, kendi nişanlısı ile evlenmek üzere olan Yalancı oğlu Yaltacuk'un düğününe gitmeden önce yaptığı hazırlık aşamasında, tanınmamak için kendisine verilen kaftanı çıkarıp *çuval* giymiştir.

DLT'de sözcük *çoğ-* 'sarmak, sıkı bağlamak' (Atalay, 1986: 155) biçiminde geçer. Kıpçak sahası dil ürünlerinden *İH*'de *çokal* 'zırh altına giyilir hem ipekli hırka' (İzbudak, 1936: 12) olarak geçen sözcük, Çağatay Türkçesinde *çokal* 'örtü, at zırhı' (Clauson, 1960: 214r-4; Şeyh Süleyman, 2003: 156) şeklinde görülmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *çokal* 'zırh altına giyilen yünden veya kumaştan gömlek; bir çeşit zırh' (Tietze, 2002: 527) olarak vermiştir. Gülensoy, *çokal* 'eskiden savaşlarda giyilen demir gömlek' şeklinde aktardığı sözcüğün <? *çoğ- 'sarmak, sıkı bağlamak' eylem kökünden geldiğini ifade etmiştir (Gülensoy, 2007: 248). Doerfer de sözcüğün Türkçe olduğunu belirtmiştir (Doerfer, 1967: 73).

3.1.5. Dizçük دیزچک

DKK'de *dizçük* biçiminde geçen sözcüğü Ergin, 'diz bağı, dizlik' (Ergin, 1964: 180) olarak anlamlandırmıştır. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *dizçük* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Tavladan bir şahbâz at çıhardı, eyerledi. Gëyimin gëydi, dizçük, karuçuk bağlandı (Drs. 132b/2).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda geçen ifadelerde ağabeyinin esir düştüğünü öğrenen Segrek'in, onu kurtarmak için yaptığı hazırlıktan söz edilmiştir. Bu ifadelerde geçen *dizçük* sözcüğü "dizi koruyan zırh" anlamında kullanılmıştır.

Dizçük sözcüğü, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *TZ*'de *tizlik* 'dizlik' (Toparlı vd., 2007: 278) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *dizlik* 'tuman, kısa ton, şalvar' (Şeyh Süleyman, 2003: 174) biçiminde görülen sözcük için *Senglah*'ta *dizlik* 'şalvar' (Clauson, 1960: 226r- 27) karşılığı verilmiştir.

Dede Korkut Kitabı Dresden nüshasında geçen ve *-çuk*, *-çük* isimden isim yapım ekini alan *dizçük* sözcüğünün karşılığında Tietze ve Gülensoy'un köken bilgisi sözlüklerinde *dizlik* sözcüğü kullanılmıştır. Tietze, *dizlik* şeklinde aktardığı bu sözcüğün 'önlük, peştamal' anlamına geldiğini ve < *diz+lik* (Tietze, 2002: 634) şeklinde oluştuğunu izah etmiştir. Gülensoy, *dizlik* 'dize, korumak amacıyla geçirilen şey' olarak adlandırdığı sözcüğün < *diz+lik* şeklinde oluştuğunu aktarmıştır (Gülensoy, 2007: 291).

3.1.6. Duvah/Duvağ دواخلو

Ergin, DKK'de sözcüğü *duvah/duvağ* 'duvak, gelinin yüzünü kapayan tül' (Ergin, 1964: 181) biçiminde okumuştur. *Duvah/duvağ* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Ağça yüzlü oğluna ağça koyun şölen vèrdi. Ala gözlü oğluna al duvağlıu gelin aldı (Drs. 128b/1).

Begil Oğlu Emren boyunda geçen ifadelerde Emren'in kâfir tekfurunu yenmesi üzerine babasının şölen vermesi, Emren'in al *duvaklı* bir kızla evlenişi anlatılmıştır.

Vây al duvağum eyesi

Alnum başum umudı

Vây şāhum yigidüm

Şahbâz yigidüm

Göz açuban gördüğüm

Gönül vèrüp sevdüğüm Bayrek Hanum! (Vat. 74b/1).

Bamsı Beyrek boyunda Beyrek'in esir düştüğünü öğrenen Banu Çiçek'in yaşadığı üzüntünün dile getirildiği soylamada geçen *duvak* sözcüğü “gelinin yüz örtüsü” anlamında kullanılmıştır.

Kıpçak Türkçesi eserlerinden *İH*'de *duvak* ‘kadınların yüz peçesi’ (İzbudak, 1936: 17) olarak görülen sözcük, Çağatay sahasında *duvağ* ‘örtü’ (Clauson, 1960: 226r-2) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *duvak* ‘gelin alayında gelini bürüyen örtü’ biçiminde vermiş ve sözcüğün Türk dillerinde yaygın olan *tubağ/tumağ* ‘kürk kalpak’ sözcüğünden geldiğini ifade etmiştir (Tietze, 2002: 666). Gülensoy, sözcüğü *duvak* ‘yüz örtüsü’ olarak verdikten sonra sözcüğün Eski Anadolu Türkçesinde *tuğak* olarak görüldüğünü, Eski Türkçe ve Orta Türkçede *tuğ* ‘1. örtü, kapak; 2. tuğ, bayrak’ *+(a)k* şeklinde oluştuğunu ifade etmiştir. Gülensoy, Türkiye Türkçesinde sözcüğün *duvak+çı/lama/la-/lan-/lısız* (Gülensoy, 2007: 308-309) şekillerinde eklediğini açıklamıştır.

3.1.7. Düğme

Ergin, DKK'de bu sözcüğü, *düğme* ‘düğme’ (Ergin, 1964: 181) şeklinde kaydetmiştir. *Düğme* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Tokuz kara gözlü, hüb yüzlü, saçı ardına örülü, göksi kızıl düğmeli, elleri bileginden kınalu, parmakları nigârlı, maḥbûb kâfir kızları kalın Oğuz beglerine şagrağ sürüp içerleridi (Drs. 20a/6).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda, Salur Kazan'ın görkemli otağının tasvir edildiği yukarıdaki ifadelerde göğsü kızıl *düğmeli* kızların Oğuz beylerine kadeh sunduğu belirtilmiştir.

DLT'de *tüğme* ‘düğme; gömlek, hırka, kaftan gibi şeylerin düğmesi’ (Atalay, 1985: 433) olarak kaydedilen sözcük, Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*'de *düğme* ‘düğme’ (Caferoğlu, 1931: 49); *MG*'de *tüğme* ‘düğme’ (Uğurlu, 1984: 26b/3) olarak aktarılmıştır. Sözcük, Çağatay Türkçesi eserlerinde de *tüğme* ‘düğme, bend’ (Clauson, 1960: 183r-12; Şeyh Süleyman, 2003: 124) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *düğme* ‘giyim malzemesi’ şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *tüğme* olarak görüldüğüne değinmiştir (Tietze, 2002: 669). Gülensoy, sözcüğü *düğme* ‘düğme’ şeklinde aktardıktan sonra sözcüğün < *tüğ-me* biçiminde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *düğme+ci/leme/le-/lenme/len-/li* olarak türetildiğini izah etmiştir (Gülensoy, 2007: 310).

3.1.8. Edük اړوكي

Ergin, DKK'de sözcüğü *edük* 'çizme, mest' (Ergin, 1964: 182) biçiminde vermiştir. Dresden nüshasında 2 yerde geçen *edük* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Basatı öjine katdı, tutdı. Boğazdan şalındurdı, yatağına getürdi, edüginüy künçına şokdı, aydur: Mere kocalar ikindü vaqtı muni maña çevüresiz, yeyem dedü. Yine uyudı. Basatıñ hançeri var-idi. Edüginü yardı, içinden çıkdı (Drs. 115a/6-8).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda geçen ifadelerde Tepegöz'ün Basat'ı *edüginin* içine sokması, Basat'ın *edügi* bir hançerle yarıp çıkışı anlatılmaktadır. Bu cümlelerde *edük* sözcüğü "çizme" anlamında kullanılmıştır.

EUTS'de *etük* 'edik, terlik, ayakkabı, çizme' (Caferoğlu, 1968: 78); Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPÖ*'de *etük* 'ayakkabı, pabuç' (Hamilton, 2011: 76/1) biçiminde geçen *edük* sözcüğü için *DLT*'de *etük* 'edik, papuç' (Atalay, 1985: 68) karşılığı verilmiştir. Kıpçak sahasında Ebü Hayyân'ın *Kİ* adlı eserinde *etik* 'çizme, ayakkabı' (Caferoğlu, 1931: 8) şeklinde aktarılan sözcüğün Türkçe bir sözcük olduğuna değinilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *KF*'de *edük* 'mesh, ince ayakkabı' (Toparlı vd., 2007: 70) şeklinde aktarılmış, *etük* ve *itük* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Bu sözcük, Çağatay sahasında ise *edik* 'çizme' (Clauson, 1960: 33v-7; Şeyh Süleyman, 2003: 7) şeklinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *edük/edik* 'köylü çizmesi' olarak aktarmış ve Eski Türkçede sözcüğün *etük/edük* (Tietze, 2002: 689) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy da sözcüğü *edik* (~*hedik*) 'papuç' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *etük*, *edük* Orta Türkçede *etik*, *etük* biçiminde kullanıldığını aktarıp sözcüğün < *öt* 'delik, çukur' + *lüg* [> -l- düşmesi ile: *ötüg*] şeklinde oluştuğunu izah etmiştir. Sözcüğün kökenini Ermeniceye götüren araştırmacıların fikirlerini yanlış bulan Gülensoy, araştırmacıların Türk şivelerindeki *ötük*, *ödük*, *üdük*, *itik*, *idik* biçimleri üzerinde durmadığını ve Orta Türkçedeki *ötlüg* sözcüğünü görmediklerini belirtmiştir. *Edik* sözcüğünün hem etimolojik hem de anlamca *ötlüg* sözcüğünden geldiğini savunmuştur (Gülensoy, 2007: 318).

3.1.9. Etek ائكرب

Ergin, DKK'de sözcüğü *etek* 'etek' (Ergin, 1964: 183) şeklinde kaydetmiştir. *Etek* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Bêlûginden bir tutam oğ çıkardı bêline şokdı, kılıcın hamâyil kuşandı, yayın karusına bıraktı, eteklerin kıvırdı. Babasının anasının elini öpdü, halallaşdı, hoş kalun dedü (Drs. 114b/6).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda Tepegöz'den kardeşlerinin intikamını almak isteyen Basat'ın eteklerini kıvırması, yaptığı hazırlıklardan biridir.

Akındulu görklü şuyun geçmege gelmişem,

Geñ etegüñe tar koltuğuna sığınmaya gelmişem (Vat. 72a/6).

Bamsı Beyrek boyunda Banu Çiçek'i Beyrek'e istemeye giden Dede Korkut, geleneklere uygun bir şekilde kızı istemiştir. Dede Korkut, *geniş eteğine, dar koltuğuna sığınmaya gelmişim* şeklindeki sözlerle seslendiği Deli Karçar'ın beyliğine, makamına duyduğu saygısını göstermiştir.

Çetinkaya'ya göre ifadelerde geçen *etek* sözcüğü beyliği yansıtan bir simge haline gelmiştir. Sözcük, aynı zamanda beylik nişanesi olarak verilen cübbe ve kaftan gibi giysilerin kenarı olarak anlamlandırılmıştır (Çetinkaya, 2015: 103).

Sözcük, *DLT*'de *etek* 'etek' (Atalay, 1985: 68) şeklinde tespit edilmiştir. Kıpçak sahası dil ürünlerinden *Kİ*'de *etek* 'etek' (Caferoğlu, 1931: 8); *MG*'de *itek* 'etek' (Uğurlu, 1984: 26b/5) ve *DM*'de *yetek* 'etek' (Toparlı vd., 2007: 319) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *étek* 'zîl; dâmen; étek' (Şeyh Süleyman, 2003: 46); *Senglah*'ta *étek* 'etek' (Clauson, 1960: 95v-7) şeklinde aktarılmıştır.

Tietze, sözcüğü *etek* 'giysinin belden aşağı sarkan kısmı' olarak vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *etek* (Tietze, 2002: 749) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, *etek* 'etek, alt kısım; elbise eteği' biçiminde aktardığı bu sözcüğün < *et* 'vücut' + (*e*)*k* 'vücutun alt kısmı' şeklinde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *etek+le-/li/lik* şeklinde sözcük yapımında kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, sözcüğe Anadolu ağızlarında *namus; utanma; günah sayılan işlerle ilgili* anlamlar verildiğini vurgulamıştır (Gülensoy, 2007: 346).

3.1.10. Gêcelük جيلة ككونر

Ergin, DKK'de sözcüğü *gicelik* 'gecelik, başa giyilen gecelik, takke?' (Ergin, 1964: 184) biçiminde aktarmıştır. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *gêcelük* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Ağam Beyrek gideli bize ozan geldüğü yok

Egnümüzden kaftanumuz alduğı yok

Başumuzdan gêcelüğümüz alduğı yok

Boynuzu burma koçlarımız alduğı yok (Drs. 55b/1).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bayburt Beyi'ne esir düşen Bamsı Beyrek, hisardan çıkıp ozan kılığında yurduna döndükten sonra kız kardeşleri ile karşılaşmıştır. Kız kardeşlerinin ozan sandıkları ağabeylerine seslendiği ifadelerde geçen *gecelik* sözcüğü, “başörtüsü” anlamında kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *gecelik* ‘gece yatarken giyilen uzun gömlek’ (Tietze, 2009: 113) şeklinde vermiştir. Gülensoy, *gecelik* ‘gecelik’ olarak ifade ettiği sözcüğün < *gece+lik* (Gülensoy, 2007: 358) şeklinde oluştuğunu kaydetmiştir.

3.1.11. Gëyesi گيسى

Ergin, DKK’de sözcüğü *geyesi* ‘giyecek, elbise’ (Ergin, 1964: 184) olarak kaydetmiştir. *Gëyesi* sözcüğü Dresden nühasında 1, Vatikan nühasında da 1 yerde geçmektedir.

Delü Karçar segirderek vardı şuya düşdi. Büredür; şuya akdı gëtdi. Geldi gëyesisin [gëydi, évine] gëtdi (Drs. 46b/3-4).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Dede Korkut, Deli Karçar’ı içinde pirelerin olduğu bir ağıla kapatmıştır. Deli Karçar, aman dileyince onu serbest bırakmıştır. Suya atlayan Deli Karçar, pirelerden kurtulduktan sonra *gëyesisini* giymiştir.

Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*’de *keyesi* ‘giysi’ (Caferoğlu, 1931: 86) biçiminde kaydedilen bu sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *geyesi* ‘esvâb, libâs, câme, ton, kisve’ (Şeyh Süleyman, 2003: 266); *Senglah*’ta *gëyisi* ‘giyim’ (Clauson, 1960: 317r-13) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *geyesi/geysi/giyesi* ‘giyecek, esvap’ olarak aktarmış ve sözcüğün < *gey-/giy-* eylemine gelecek zaman sıfat-eylem eki ‘-esi’nin getirilmesiyle oluştuğunu belirtmiştir (Tietze, 2009: 142). Gülensoy’un köken bilgisi sözlüğünde bu sözcük, *geysi* ‘elbise, çamaşır vb. giyilecek şeyler’ olarak verilmiştir. Sözcüğün oluşumu ise < *gey-* [**ked-*]+*-esi* şeklinde verilmiştir. Kökeni *gey-* eylemine bağlanan sözcüğün Anadolu ağızlarındaki farklı kullanımlarına değinilmiştir (Gülensoy, 2007: 368-369).

3.1.12. Gëyim گيم

Ergin, DKK’de sözcüğü *geyim* ‘giyim kuşam, giyecek, elbise, zırh, teçhizat’ (Ergin, 1964: 184) şeklinde vermiştir. *Gëyim* sözcüğü Dresden nühasında 9, Vatikan nühasında 4 yerde geçmektedir.

Kâfir leşkeri Kazanuş üzerine yığıldı. Kazana gëyim getürdiler. Kılıç ve sünjü ve çomak ve sâyir cenk âletin gëydürüp tonatdılar (Drs. 144b/10).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda Uruz'un babasını kurtarmak için kaleye geldiğini haber alan tekfur, düşmanla savaşı halinde Kazan'a kendisini serbest bırakacaklarını söylemiştir. İfadelerde Kazan'ın savaşmak için giyindiği belirtilmiştir.

Ol kāfirün çignine bir kılıç urdı. Gëyimini geçimini togradı. Altı barmağ derigi zahm erişdüirdi (Vat. 103a/1).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen yukarıdaki cümlelerde Yiğenek'in, Oğuz beylerini bir bir yenen kalenin tekfuru ile mücadele edip tekfurun *giyimini*, geçimini parçalaması anlatılmaktadır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerinde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *kedim* 'giyim, giyim kuşam'; *kedimlig* 'giyimli, giyimi kuşamı olan, zırhlı' (Ergin, 2011: 99-100); *EUES*'de *kedim* 'giysi, elbise, giyim' (Wilkens, 2021: 353) şeklinde geçmektedir. Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *CC*'de *keyit* 'giysi, elbise'; *DM*'de *keymek* 'elbise, kadın gömleği' (Toparlı vd., 2007: 142) olarak geçmektedir. Çağatay Türkçesinde ise *këyim* 'giyim' (Clauson, 1960: 317r-14) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *geyim/giyim* 'elbise, urba; at süsü; at zırhı; belirli parçalara ayrılmış gön parçalarından her biri; bir çift öküz nalı' biçiminde vermiş ve sözcüğün oluşumunu 'gey- /gi- + eylemden oluş ve kılış adı ve dolayısıyla somut ad yapan -im eki' (Tietze, 2009: 142) şeklinde açıklamıştır. Gülensoy, *giyim* 'giyim, giyecek' olarak kaydettiği sözcüğün kökeni ve ekleşme şekilleri için şu açıklamayı yapmıştır: =*kiyim* < ET., OT. *këdim* < *këd-im*. ~MA. *keyim~keygü* 'giyecek' ~ DLT. *kedgü* (Gülensoy, 2007: 372).

3.1.13. Gömlek كوملك

Ergin, DKK'de sözcüğü *kömlek/köñlek* 'gömlek' (Ergin, 1964: 195) biçiminde vermiştir. Bu sözcük Dresden nüshasında 5 yerde *gömlek*, 1 yerde *göñlek* şeklinde geçmektedir. Vatikan nüshasında da 5 yerde *gömlek*, 1 yerde *göñlek* şeklinde geçmektedir.

Meger Beyrek buña bir gömlek bağışlamış idi, geymez idi, şağlar-idi. Vardı gönlegi kana kana baturdı, Bayındır Hānuñ öñine getirüp bırağdı (Drs. 48b/8-9).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Beyrek'in Bayburt Hisarı Beyi'ne esir düşüp uzun süre dönmemesi üzerine harekete geçen Yalancı oğlu Yaltaçuk'un, Beyrek'in *gömleğini* kana bulayıp herkesi onun öldüğüne inandırması anlatılmaktadır.

Ağaçdan gemi yondum,

Ağ gönlegüm çıkarup yelken etdüm (Vat. 101b/8).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde Yiğenek, yiğitlerine rüyasında beyaz gömleğini yelken yapıp gemiye astığını söylemiştir.

Gömlək sözcüğü, Eski Uygur Türkçesinde *kölmək* ‘gömlək’ (Wilkens, 2021: 402); *DLT*’de *könđlek* ‘gömlək’ (Atalay, 1986: 361) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *könđlek* ‘gömlək’ (Caferoğlu, 1931: 85); *GT*, *İM*, *KF*, *KFT*, *TA* ve *TZ*’de *könđlek* ‘gömlək’; *KFT*’de *könđlek* ‘gömlək’ (Toparlı vd., 2007: 158) şeklinde kaydedilmiş ve *kömlək*, *kövlek* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay sahası sözlüklerinden *L*’de *könđlek* ‘gömlək, amış, pırāhen, körte, küylüğ’ (şeyh Süleyman, 2003: 262); *küynek* ‘gömlək, pırāhen, amış, körte, küylüğ’ (şeyh Süleyman, 2003: 263); *Senglah*’ta *könđlek* ‘pırāhen’ (Clauson, 1960: 310r-21) olarak aktarılmıştır.

Tietze, sözcüğü *gönđlek/gömlək/göynek* ‘gövdenin üst kısmını örten bezden yapılmış giysi’ (Tietze, 2009: 173) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, *gömlək* ‘gömlək’ olarak aktardığı bu sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *könđlek* biçiminde kullanıldığını belirtmiş, sözcüğün kökenine dair < *kō: ŋl’lek < ET. *kō: ŋ ‘deri, ham deri; işlenmiş deri’ +lek şeklinde bilgi vermiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *gömlək+i/çilik/lik/liler/siz* (Gülensoy, 2007: 380) şeklinde türetildiğini ifade etmiştir. Kızılözen, Ön Türkçe döneminde ‘kumaş, bez’ anlamında kullanılan *könđlek* sözcüğünün, Eski Türkçede anlam daralmasına uğrayarak ‘gömlək’ anlamı kazandığını ifade etmiştir (Kızılözen, 2020: 167).

3.1.14. İpek ابيك

Ergin, DKK’de sözcüğü *ipek* ‘ipek’ (Ergin, 1964: 188) şeklinde vermiştir. *İpek* sözcüğü Dresden nüshasında 7, Vatikan nüshasında da 7 yerde geçmektedir.

ara yērünđ üzerine ağ ban ēvin dikmiş-idi. Ala şayvan gök yüzine aşanmiş-idi. Bin yērde ipek alıası döşenmiş-idi (Drs. 103a/2).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda toy meclisinin betimlendiği ve Bayındır Han’ın statüsünün ön plana çıkarıldığı ifadelerde *ipek* sözcüğü ile Han’ın sahip olduğu otağın ihtiřāmı vurgulanmıştır. Hikāyelerin genellikle başlangıç bölümlerinde Bayındır Han ve diğer Oğuz beyleri tarafından düzenlenen toy meclislerinin tasvir edildiği ifadelerde geçen *ipek* sözcüğü, Oğuzlardaki estetik anlayışı yansıtmasının yanında beylerin bulunduğu konumu ve saygınlığını gösteren sembollerdendir.

Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BV*, *İM*, *Kİ*, *TA* ve *TZ*’de *yipek* ‘ipek’ (Toparlı vd., 2007: 324) şeklinde kaydedilmiş ve *ipek*, *yibek* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *L*’de *ipek* ve *ifek* ‘ibrişim, arır’ (şeyh Süleyman, 2003: 45); *Senglah*’ta *ipek* ‘ibrişim’ (Clauson, 1960: 93r-10) biçimlerinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *ipek* ‘ipek böceğinden hâsıl olan ince iplik’ şeklinde verdikten sonra sözcüğün *ip* ‘organ’ sözcüğüne getirilen *-ek* küçültme ekiyle oluştuğunu bildirmiştir (Tietze, 2009: 403). Gülensoy da sözcüğü ‘ipek’ olarak ifade ettikten sonra sözcüğün kökeni ile ilgili *< ? yıp +Ak ‘ince ip’* (Gülensoy, 2007: 438) açıklamasını yapmıştır.

3.1.15. Kaftan قفطان

Ergin, DKK’de sözcüğü *kaftan* ‘kaftan, cübbe, entari, uzun elbise’ (Ergin, 1964: 189) biçiminde vermiştir. *Kaftan* sözcüğü Dresden nüshasında 21, Vatikan nüshasında 16 yerde geçmektedir.

Beyregün yavuklusına haber oldu. Bâni Çiçek karalar geydi, ağ kaftanını çıkardı. Güz elması gibi al yavaşını tartdı, yırttı (Drs. 48a/2).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek’in düğün günü, Bayburt Hisarı Beyi saldırmış ve Beyrek ile otuz dokuz yiğidi esir düşmüştür. Bunu öğrenen Banu Çiçek, karalar giyip ak *kaftanını* çıkarmıştır. Ak çıkarıp kara giymek hikâyelerde yası simgeleyen eylemlerdendir. Kahramanların esir olması veya ölmesi üzerine aile fertleri, yakınları yaşadıkları üzüntüyü ak çıkarıp kara giyerek göstermişlerdir.

Adağlusı bir kırmızı kaftan gönderdi. Beyrek kaftanı geydi (Vat. 73b/10).

Bamsı Beyrek boyunda düğün âdetlerinin vurgulandığı cümlelerde, gelenekler gereği Beyrek okunu atmış ve okun düştüğü yere gerdek çadırını kurmuştur. Banu Çiçek ise yine âdet üzerine düğün hediyesi olarak Beyrek’e kırmızı kaftan göndermiştir.

DKK’de evlenecek kız ve erkeğin giysilerinde görülen ve mutluluğun sembolü olan kırmızı renk, cinsiyet olarak kadınla özdeşleşmiştir (Küçük, 2010: 192).

Bu sözcük, *DLT*’de *kaftan* ‘kaftan’ (Atalay, 1985: 435) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*’de *kaftan* ‘kaftan’ (Caferoğlu, 1931: 67); *DM*’de *kaftan* ‘kaftan’ (Toparlı vd., 2007: 123) şeklinde aktarılmıştır. Çağatay sahasında da kullanım alanı bulan sözcük, *LÇ*’de *kaftan* ‘haftan, kaftan’ (Şeyh Süleyman, 2003: 212) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *kaftan* ‘çoğu ipek bir çeşit uzun, süslü üst giysisi’ şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün kökenini Farsça *haftân* sözcüğüne bağlamıştır (Tietze, 2016: 50). Gülensoy, sözcüğü *kaftan* ‘çoğu ipek birçeşit uzun, süslü üst giysisi’ olarak kaydetmiş, sözcüğün Orta Türkçede *kaftan* biçiminde kullanıldığını ve *<*kap+tôn* ‘elbise’ (Gülensoy, 2007: 451) şeklinde türetildiğini aktarmıştır. Doerfer, kökenini Türkçe olarak kaydettiği sözcüğü *qap=ton > qaftan* ‘elbise’ (Doerfer, 1967: 185) şeklinde vermiştir.

3.1.16. Karuçuĝ كأررررررر

Ergin, DKK'de sözcüğü *karuçuĝ* 'kolluk, kol bağı, pazubent' (Ergin, 1964: 191) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *karuçuĝ* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Tavladan bir řahbáz at çıĝardı, eyerledi. Géyimin géydi, dizçük karuçuĝ bağlandı (Drs. 132b/2).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda Segrek'in, esir düşen ağabeyi Egrek'i kurtarmak için yaptığı hazırlığın anlatıldığı ifadelerde geçen *karuçuĝ* sözcüğü, "kol bağı, kolu koruyan zırh" anlamında kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *karu* 'bazu, kol' (Tietze, 2016: 154) şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *karı* şeklinde kullanıldığını bildirmiştir.

3.1.17. Keçe ككككككك

Ergin, DKK'de sözcüğü *kiçe* 'keçe' (Ergin, 1964: 195) olarak kaydetmiştir. *Keçe* sözcüğü Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 6 yerde geçmektedir.

Toz yarıldı; gün gibi şıladı, deniz gibi yaykandı, meşe gibi karardı, on altı biş ip üzengüli keçe börklü, azgun dinlü, kızgun dillü kâfir çıķa geldi (Drs. 65b/11).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda geçen ifadelerde Kazan Bey'in, on altı yaşına geldiği halde yiğitliğini kanıtlayamamış olan oğlu Uruz'u tecrübe kazanması için ava götördüğü esnada, kâfirin saldırısı ile karşılaşmaları anlatılmaktadır. Bu ifadelerde kâfirin başlığı tasvir edilirken, keçeden yapıldığı belirtilmiştir.

Getürüp kara otağa kondurdılar. Kara keçe altına döşediler. Kara koyun yahnisından öņine getürdiler (Vat. 60b/10).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda çocuğu olmadığı için toplum içinde farklı bir muameleye maruz kalan Dirse Han, kara otağ içinde kara keçeye oturtulmuştur. Burada Dirse Han, çocuğu olmadığı için aşağılanmıştır.

DLT'de *keçe* 'keçe' (Atalay, 1986: 290) şeklinde kaydedilen sözcük, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *keçe* 'Türkmençe keçe, Kıpçakça kiyiz' (Caferoğlu, 1931: 79); *KF* ve *TA*'da *keçe* 'keçe, aba' (Toparlı vd., 2007: 136) olarak kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde de kullanım alanı bulan sözcük, *LÇ*'de *keçe* 'nemed, kikiz, palās, yastıcıķ, yapıncık' (Şeyh Süleyman, 2003: 252); *Senglah*'ta *keçe* 'nemed' (Clouston, 1960: 312v-7) şeklinde görölmektedir.

Tietze, sözcüğü *keçe/keýçe* 'dokunmadan, dövölmekle elde edilen kaba kumaş' şeklinde verdikten sonra sözcüğün Eski Türkçede *keçe* şeklinde kullanıldığını ve kökeninin bilinmediğini kaydetmiştir (Tietze, 2016: 199). Gülensoy'un köken bilgisi

sözlüğünde bu sözcük *keçe* ‘yapağı veya keçi kılının dövülerek; ayakla, kolla ezilerek sıkıştırılmasıyla elde edilen kaba kumaş; kiyiz’ biçiminde verilmiş, sözcüğün Orta Türkçede *keçe* ‘karpuz ve hıyara benzer şeylerin taşındığı sele sepet’ olarak kullanıldığı belirtilmiş ve sözcüğün oluşumu < *keç-e şeklinde verilmiştir. Sözcüğün Türkiye Türkçesinde *keçe+ci/cilik/leme/le-lenme/len-/leşme/leş-/leştirme/leştir-* (Gülensoy, 2007: 491) biçimlerinde türetildiği aktarılmıştır.

3.1.18. Kepenek كپنك

Ergin, DKK’de sözcüğe *kepenek* ‘çoban keçesi’ (Ergin, 1964: 195) şeklinde yer vermiştir. *Kepenek* sözcüğü Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Çoban şehîd olan kardeşlerin hakkına kodı. Kâfirler leşinden bir büyük depe yığdı, çaçmak çaçup od yakdı. Dahı kepeneginden kurumsı edüp yarasına başdı (Drs. 23a/6).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda *kepenek* ile ilgili ifadelerde kâfirle mücadele ederken yaralanan çobanın, yarasını tedavi etmek için kepeneginden bir parça koparıp yaktığı belirtilmiştir.

Kâfir dahı kapulu kara derbende konmuşıdi. Oglana kara kepenek geydürmüşıdi (Vat. 96b/2).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu boyda kâfir tarafından esir alınan Uruz’a *kepenek* giydirilmiştir. Çetinkaya’ya göre kâfiri temsil eden kara renkli ve çoban kıyafeti olarak bilinen bu giysinin bir beye giydirilmesi, tutsaklık durumunun somut bir ifadesidir (Çetinkaya, 2015: 100).

Sözcük, Çağatay Türkçesinde *kepenek* ‘çoban ve katırcı cübbesi, ‘aba, yağmurluk’ (Şeyh Süleyman, 2003: 252) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *kepenek* ‘çobanların omuzlarına aldıkları keçeden giysi, aba’ (Tietze, 2016: 230) şeklinde vermiştir. Gülensoy da sözcüğü *kepenek* ‘çobanların omuzlarına aldıkları dikişsiz, kolsuz, keçeden üstlük’ olarak aktardıktan sonra sözcüğün oluşumunu < *kap+-n-(a)k şeklinde açıklamıştır. Gülensoy, ayrıca sözcüğün kökenini Eski Türkçede kullanılan *kap* (*kāb*) ‘tulum, torba, dağarcık’ ve *kaba* ‘kabarık, şişkin, kalın’ (< *kāb+a) sözcükleriyle ilişkilendirmiştir (Gülensoy, 2007: 497-498).

3.1.19. Kunc كونچ

Ergin, DKK’de sözcüğü *kunc* ‘konç’ (Ergin, 1964: 194) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *kunc* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

*Basatı öjine katdı, tıtdı. Boğazdan şalındırdı, yatağına getırdı, edüđınıñ **kuñçına** şokdı* (Drs. 115a/6).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda Basat'ın Tepegöz'le mücadelesinin anlatıldığı ifadelerde Tepegöz'ün, Basat'ı tutup *kuñçına* soktuğu belirtilmiştir.

Kıpçak Türkçesi sözlüklerinden *CC*'de *konç* 'konç, bacak, baldır' (Toparlı vd., 2007: 153); *Kİ*'de *konç* 'feza, iki bacak arasındaki et üzerine giyilen şey' (Caferoğlu, 1931: 75) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, etimolojik sözlüğünde bu sözcüğü *konç/konç* 'ayağa giyilen şeylerin bilekten yukarı olan kısmı' (Tietze, 2016: 358) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy da sözcüğü *konç* 'ayağa giyilen şeylerde ayak bileğinden baldıra doğru bölüm' olarak kaydetmiş ve sözcüğün kökenini < **ko-nç* şeklinde aktardıktan sonra Türkiye Türkçesinde *konç+lu/suz* (Gülensoy, 2007: 538) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.1.20. **Qur (Qur Qurma) قور قورما**

Ergin, DKK'de sözcüğü *kur* (*kur kurma*) 'kuşak, kemer; (belki) süslü, işlemeli, nakışlı; süslü, işlemeli, nakışlı kemer, kuşak' (Ergin, 1964: 194) şeklinde vermiştir. *Qur* (*kur kurma*) sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

*Çaya [baksa] çalımlı, çal-kara kuş erdemli, **kur kurma** kuşaklı, kulağı altın küpeli, kalın Oğuz beglerini bir bir atından yıkıcı Kazılık Koca oğlu Beg Yegeñek çapar yėtdi* (Drs. 32b/8).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan ile birlikte kâfir üstüne at süren Kazılık Koca oğlu Bey Yiğenek'in tasvir edildiği ifadelerde *kur kurma* kuşaklı olduğu belirtilmiştir. Nakışlı, işlemeli ve süslü kuşak ile Oğuz beylerinin kâfir karşısında temsil gücü ve üstünlüğü öne çıkarılmıştır.

Eski Türkçenin Grameri adlı eserde *kur* 'kuşak' (Gabain, 1988: 284); Eski Uygur Türkçesinde *kur* 'kemer, toka' (Caferoğlu, 1968: 187) şeklinde verilmiştir. Sözcük için *DLT*'de *kur* 'kuşak, kemer' (Atalay, 1985: 324) karşılığı verilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *CC*, *İM* ve *TA*'da *kur* 'kemer, kuşak, bel bağı' (Toparlı vd., 2007: 163); *Kİ*'de *kor* 'bel bağı' (Caferoğlu, 1931: 70) olarak verilmiştir. Çağatay Türkçesinde *kur* 'kemer-bend, kuşak' (Clauson, 1960: 285v-21; Şeyh Süleyman, 2003: 233) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *kur* 'kuşak' (Tietze, 2016: 436) olarak aktarmıştır. Tuncer Gülensoy da *kur* sözcüğünün halk ağzında *kuşak* olarak kullanıldığını aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede *kur*, Orta Türkçede *kur* 'kuşak' (Gülensoy, 2007: 569-570) şeklinde kullanıldığını kaydetmiştir.

3.1.21. Kuşak كوشقلو

Ergin, DKK'de sözcüğü *kuşak* 'kuşak' (Ergin, 1964: 194) biçiminde vermiştir. *Kuşak* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Çaya [baksa] çalımlu, çal-ğara kuş erdemli, kur kurma kuşaklu, kulağı altun küpeli, kalın Oğuz beglerini bir bir atından yıkıcı Kazılık Koca oğlu Beg Yegeñek çapar yètdi (Drs. 32b/8).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan ile birlikte kâfir üstüne at süren Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek'in tasvir edildiği ifadelerde kuşağının süslü, işlemeli olduğu belirtilerek beylerin kâfir karşısında temsil gücü ve etkinliği öne çıkarılmıştır.

Sözcük, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserde *kurşan*- 'kuşanmak' (Gabain, 1988: 284); Eski Uygur Türkçesinde *kurşamak* 'sarmak, kuşatmak, çevirmek' (Caferoğlu, 1968: 187) şeklinde kullanılan eylemden üretilmiştir. *DLT*'de *kurşag* 'kuşak kuşanma' (Atalay, 1985: 464) olarak verilmiştir. Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *kuşak* 'kuşak' (Caferoğlu, 1931: 72); *MG*'de *kuşak* 'kuşak, kemer' (Uğurlu, 1984: 23b/5); *TZ*'de *kuçak* 'kuşak, bele sarılan sargı' (Toparlı vd., 2007: 161) şeklinde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *kurşak* 'kuşak, kemer-bend, bël bağı' (Şeyh Süleyman, 2003: 234); *Senglah*'ta *kurşak* 'kemer-bend' (Clauson, 1960: 286r-11) şeklinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *kuşak* 'bele sarılan enli ve uzun bez' olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde *kurşag* (*kurşa*- 'kuşatmak' + *-k eki*) (Tietze, 2016: 453) şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Gülensoy da *kuşak* 'bele sarılan uzun ve enli kumaş' olarak aktardığı sözcüğün kökeni ile ilgili *kur* 'kuşak' + *şa*- 'kuşanmak' + *-k* şeklinde bir açıklama yapmış ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *kuşak+lama/la-/lu/sız* (Gülensoy, 2007: 579-580) olarak türetildiğini bildirmiştir.

3.1.22. Kürk كورك

Ergin, DKK'de sözcüğü *kürk* 'kürk' (Ergin, 1964: 196) şeklinde kaydetmiştir. *Kürk* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Altmış ögec derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, altı ögec derisinden külâh êtse kulaqlarını örtmeyen kolu budı ħarança, uzun baldırları ince, Kazan Begün tayısı at ağızlu Aruz Koca Çapar yètdi (Drs. 32b/12).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan ile birlikte kâfir üstüne at süren Kazan'ın dayısı Aruz Koca'nın görünüşünün tasvir edildiği ifadelerde altmış koyun derisinden elde edilen kürkün topuklarını örtmeye yetmediği, külâh olsa kulaklarını kapatamadığı belirtilmiştir.

Bu sözcük, *EUES*'de *kürk* 'kürk' (Wilkens, 2021: 444); *DLT*'de *kürk* 'kürk' (Atalay, 1985: 353) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *KFT*, *TA* ve *TZ*'de *kürk* 'kürk' (Toparlı vd., 2007: 169); *Kİ*'de *kürk* 'koyun derisi' (Caferoğlu, 1931: 80) olarak kullanılmıştır. Sözcük, Çağatay Türkçesinde ise *kürk* 'tiftik' (Clauson, 1960: 305r-26) şeklinde geçmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *kürk* 'tüyleri güzel ve yumuşak olan hayvanların işlenmiş derisi ve bundan yapılmış giyecek' olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde de *kürk* (Tietze, 2016: 487) şeklinde görüldüğünü belirtmiştir. Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde sözcüğü *kürk* 'bazı hayvanların giyecek yapmak için işlenmiş postu' olarak vermiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *kürk+çü/çülük/lü* (Gülensoy, 2007: 592) şeklinde eklediğini kaydetmiştir.

3.1.23. Ökçe اوكچس

Ergin, *DKK*'de sözcüğü *ökçe* 'ökçe' (Ergin, 1964: 200) biçiminde kaydetmiştir. *Ökçe* sözcüğü Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Kāfirünj arhasına eyer şaldı, ağzına uyan urdı, kolanını çekdi. Şıçradı arkasına bindi. Ökçesin ökçesine kaçdı, kaburğasın karnına kavşurdi. Uyanın çekdi, ağzın ayırdı. Kāfiri öldürdi (Drs. 140a/9).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda geçen cümlelerde kâfirin sırtına binen Kazan Bey'in, kâfiri ökçesiyle vurarak öldürdüğü belirtilmiştir.

Hān kıızı yërümden durayın mı?

Yaқан-ile boğazuñdan dutayın mı?

*Қаба **ökçem** altına şalayın mı?*

Қара polat öz қılıcum еліме аlayın mı?

Öz gevdenden başuñı keseyin mi? (Vat. 61a/11).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Bayındır Han tarafından düzenlenen şölende çocuğu olmadığı için kara otağda kara keçe üstünde ağırlandı yemek olarak kara koyun yahnisi ikram edilen Dirse Han, öfkelenerek çocuk sahibi olamamalarının nedenini eşine sormuştur. Dirse Han'ın eşine seslendiği soylamada *kaba ökçe altına salmak* şeklinde geçen *ökçe* sözcüğü kalıplaşarak deyim içinde kullanılmıştır.

Sözcük, Kıpçak sahası ürünlerden *MG*'de *ökçe* 'ökçe' (Uğurlu, 1984: 12a/2); *DM*'de *ökşe* 'ökçe, taban'; *KK*'de *ökşem* 'taban, ökçe' (Toparlı vd., 2007: 210) şeklinde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde ise *ökçe* 'müstahkem, sağlam, kem cüret, korkak, hā'if, topuk, 'aқab, pāşne' (Şeyh Süleyman, 2003: 36) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğe *ökçe* ‘ayakkabının topuk altındaki kısmı’ (Tietze, 2018: 207) şeklinde yer vermiştir. Gülensoy da sözcüğü *ökçe* ‘ayakkabı altının topuğa rastlayan yüksek bölümü’ olarak kaydetmiş, sözcüğün kökeniyle ilgili < *ük- ‘yığmak, kümelemek; yükseltmek’ +-e +çe şeklinde bir açıklamada bulunmuş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *ökçe+li/siz* (Gülensoy, 2007: 656) şeklinde türetildiğini belirtmiştir.

3.1.24. Paşmak پاشماق

Ergin, DKK’de sözcüğü *paşmak* ‘ayakkabı, pabuç’ (Ergin, 1964: 201) şeklinde kaydetmiştir. *Paşmak* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Bu evi harāb olası ere varaldan berü dahı karnum toymadı, yüzüm gülmedi, ayağum paşmak, yüzüm yaşmak görmedi, dēr (Drs. 6a/2).

Mukaddime bölümünde solduran sop olarak adlandırılan kadın tipinin özelliklerinin verildiği ifadelerde *paşmak* sözcüğü üzerinden memnuniyetsizliğin yanında yaşanan ekonomik zorluklar ve yoksulluk da ifade edilmektedir.

Bu sözcüğe, *DLT*’de *başak* ‘pabuç, çiğilce. Oğuzlarla Kıpçaklar bir *m* getirerek *başmak* derler’ (Atalay, 1985: 378) şeklinde yer verilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*’de *başmak* ‘ayakkabı’ (Caferoğlu, 1931: 31); *CC*, *GT*, *KFT*, *KK*, *TA* ve *TZ*’de *başmak* ‘ayakkabı, çizme’ (Toparlı vd., 2007: 25) şeklinde aktarılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *başmak* ‘ayakkabı, çepik, keş ve kösele’ (Şeyh Süleyman, 2003: 69); *Senglah*’ta *başmak* ‘bir yaşındaki buzağı; ayakkabı’ (Clauson, 1960: 124r-16) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *başmak* ‘ayakkabı’ olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede *başmak* şeklinde kullanıldığını belirtmiştir (Tietze, 2002: 292). Gülensoy, *başmak* ‘pabuç’ şeklinde aktardığı bu sözcüğün Orta Türkçede *başmak~başak* biçiminde kullanıldığını belirttikten sonra < *baş-(m)ak şeklinde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *başmak+çı/çılık/lık* (Gülensoy, 2007: 120) şeklinde türetildiğini ifade etmiştir.

3.1.25. Şarık صارق

Ergin, DKK’de sözcüğü *şarık* ‘sarık’ (Ergin, 1964: 203) şeklinde vermiştir. *Şarık* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Kırk elli yigit kara geyüp gök şarındılar. Kazan Bege geldiler. Şarıkların yere urdılar, Beyrek dëyü çok ağladılar (Drs. 151b/12).

İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü boyda Kazan Bey'e asi olan Aruz ve Dış Oğuz beyleri, Beyrek'e Kazan Bey'e asi olması için baskı yapmışlardır. Kazan Bey'e isyan etmediği için Aruz tarafından öldürülen Beyrek'in ailesine acı haberin ulaşmasıyla ortaya çıkan olayların betimlendiği ifadelerde geçen *sarıklarını yere vurmak* eylemi, hüznün ve yasın sembolü olarak kullanılmıştır.

Gördiler uçarda kuzgun kalmış, ban evi paralanmış, yere düşmüş nâib şehid olmuş. Kaba sarık götürüp babası yere çaldı, oğul oğul dëyüp böğürdi, zârılık kıldı (Vat. 74a/8).

Bamsı Beyrek boyunda geçen cümlelerde Beyrek ve otuz dokuz yiğidinin esir düştüğünü öğrenen Beyrek'in ailesinin yaşadığı acı durum betimlenmiştir. İfadelerde geçen *sarığı yere çalmak* eylemi yaşanan hüznün ifadesi olarak kullanılmıştır.

Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *sarık* sözcüğü yerine Farsça *şarban* 'başa sarılan sarık' (Caferoğlu, 1931: 57) kullanılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *saruq* 'sarık, destar, sele, sarılmış' (Şeyh Süleyman, 2003: 179) olarak geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *saruq* 'sarık' olarak kaydetmiş ve sözcüğün *sar-* 'etrafına sarmak' (Tietze, 2019: 205) eyleminden türetildiğini belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğe *sarık* 'kavuk, fes gibi bazı başlıkların üzerine sarılan tülbent, abanî veya şala verilen ad' şeklinde yer vermiştir. Gülensoy'un açıklamasına göre sözcük, < *sar-ık* şeklinde oluşmuş ve Türkiye Türkçesinde *sarık*+ [>ğ]ı *burma/çı/lı* (Gülensoy, 2007: 736) olarak türetilmiştir.

3.1.26. Şoqman صوتمانی

Ergin, DKK'de sözcüğü *şoqman* 'çizme, konçlu ayakkabı, edik' (Ergin, 1964: 205) biçiminde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *şoqman* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Kâfirün çignine bir kılıç urdı, gëyimini, geçimini toğradı, altı parmak derinligi zahm erişdiirdi. Kara kanı şorladı, kara şağrı şoqmanı tolu kan oldu (Drs. 107b/1).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde Düzmürd Kalesi'nde esir bulunan babasını kurtarmak için Oğuz beyleri ile kaleye giden Yiğenek'in, kalenin tekfuru ile mücadelesi anlatılmaktadır. Kahramanlığın ön plana çıkarıldığı ifadelerde Yiğenek, bir kılıç darbesi ile kâfirde derin bir yara açmış, kâfirin kanının fişkırması ile çizmesi dolmuştur. İfadelerde *sokman* sözcüğü, "çizme" anlamında kullanılmıştır.

Sözcük, Çağatay Türkçesinde *şoqman* 'büyük yol çizmesi' (Şeyh Süleyman, 2003: 191) şeklinde kaydedilmiştir.

Gülensoy, sözcüğü *sokman* 'bir tür uzun konçlu çizme' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün < **sok-man* (Gülensoy, 2007: 793) şeklinde oluştuğunu izah etmiştir. Doerfer,

sözcüğü *soğman* ‘deri çizme’ şeklinde aktarmış ve sözcüğün Türkçeden Arapçaya geçtiğini ifade etmiştir (Doerfer, 1967: 298-299).

3.1.27. Şayka شايكة

Ergin, DKK’de sözcüğü *şayka* ‘şayka, bir cins kumaş, o kumaştan elbise’ (Ergin, 1964: 206) şeklinde okumuştur. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *şayka* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Kan Turalı geldi, kara şaykalı Teküre selām vèrdi. Tekür ‘aleyk aldı. Ala kalı döşediler, oturdu (Drs. 91b/1).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda geçen cümlelerde Kan Turalı’nın Selcen Hatun’u istemeye gidişi anlatılmaktadır. İfadelerde tekfur *kara şaykalı* şeklinde tasvir edilmiştir. İfadelerde *şayka* sözcüğü “elbise” anlamında nesne adı olarak kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *şayak* ‘kalın ve kaba dokunuşlu, koyu renklere boyalı dayanıklı, giysilik yünlü kumaş, bu kumaştan yapılmış olan’ (Tietze, 2019: 570) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy da sözcüğü *şayak* ‘kaba dokunmuş, dayanıklı bir çeşit yün kumaş’ şeklinde aktardıktan sonra sözcüğün Orta Türkçede <? *şaw* ‘Uç’ta biten ve elbise temizlenen çöven gibi bir ot’ +(a)k (Gülensoy, 2007: 841) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir.

3.1.28. Toğuzlama طوغوزلامه

Ergin, DKK’de sözcüğü *toğuzlama* ‘dokuzlama; dokuz kat, dokuz katlı, dokuz katlı işlenmiş, katmerli işlenmiş; bir cins elbise, çuha, kaftan’ (Ergin, 1964: 209) olarak kaydetmiştir. Dresden nüshasında 2 yerde geçen *toğuzlama* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Kāfirūn kilisesin yıkdılar, yerine mescid yapıdılar. Keşîşlerin öldürdiler. Bañ bañlatdılar, ‘Azîz Tanrı adına kudbe oqıtdılar. Kuşuñ ala kanını, kumaşuñ arusını, kızuñ gökçegini, toğuzlama çırgap çuha hānlar hānı Bayındıra pençik çıkardılar (Drs. 62b/4).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Bayburt Hisarı’na yürüyen Beyrek ve Oğuz beylerinin kazanılan zaferin ardından elde ettiği ganimetlerden söz edilmiştir. Bunlar arasında Bayındır Han’a hediye edilmek üzere hazırlanan ve “süslü, işlemeli giysi” anlamına gelen *toğuzlama çırgap* da yer almaktadır.

Gülensoy, sözcüğü *tokuz* ‘sık ve kalınca, tok (kumaş)’ şeklinde adlandırmış ve sözcüğün kökenine dair < *tokı(u)*- ‘*dokumak’ +z (Gülensoy, 2007: 907) açıklamasını yapmıştır.

3.1.29. ٲolma طوله

Ergin, DKK’de *ٲolma* (veya *ٲolama*) szcgn ‘dolma (veya dolama, evre, beşik dolaması)’ (Ergin, 1964: 209) Şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 2 yerde geçen *ٲolma* szcg, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Anası aydur:

Oğul oğul ay oğul

ٲokuz ay ٲar  arnumda gtrdgm oğul

ٲolma beşiklerde belediğim oğul (Drs. 84b/1).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyunda oğlu Deli Dumrul için canını vermeyi kabul etmeyen annesi, yaptığı fedakrlıkları anlattığı soylamada oğlunu *tolma* beşiklerde byttgn belirtmiştir.

Tietze *dolma* ‘dolmuş, doldurulmuş’ Şeklinde aktardığı szcgn < *dol-* eylemine –*ma* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu ifade etmiştir (Tietze, 2002: 641). Gülensoy, *dolma* ‘dolma’ olarak aktardığı bu szcgn < *dol-* [< *tol-*] + *-ma* Şeklinde oluştuğunu belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 296).

3.1.30. ٲon طون

Ergin, DKK’de szcg *ٲon* ‘elbise, giyim’ (Ergin, 1964: 209) Şeklinde vermiştir. *ٲon* szcg Dresden nüshasında 41, Vatikan nüshasında 7 yerde geçmektedir. Bu sözcük; DKK’de “savaş giysisi ve zırh” anlamında *demür ٲon*, kişilerin tanıtılmasında birer sembol ilgisiyle * ara ٲon*, *ağ ٲon*, *muraşsa  on*, *şaru ٲonlu*, *yeşil ٲon* ve *tacir ٲonu* Şeklinde kullanılmıştır.

 ızı, gelini  aş  aş gülmez oldu, kızıl  ına ağ eline yakmaz oldu. Yedi kız  ardaşı ağ  ıkardılar,  ara  onlar geydiler (Drs. 47b/12).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bamsı Beyrek ile Banu iek’in dgn günü Bayburt Hisarı Beyi’nin saldırısı sonucu Beyrek ile otuz dokuz yiğidi esir düşmüştür. Bu olay üzerine yasa giren Beyrek’in kız kardeşleri, ak giysilerini  ıkarıp * ara tonlar* giymişlerdir.

 aravaşa  on geyrsen  a un olmaz (Vat. 59a/1).

Mukaddime bölümünde, yerleşmiş kalıpların daha sonra değiştirilemeyeceği *hizmetçiye kaftan giydirdsen hanım olmaz* Şeklindeki zl sözlerle örneklenmiştir. Dede Korkut, dile getirdiği zl sözlerle gerçekleşmesi imknsız olay ve durumlar için  abalamanın bir sonuç vermeyeceğini ifade etmiştir. Burada * on* szcg elbise değil, “kaftan” anlamında kullanılmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *ton* 'elbise' ; *tonluğ* 'elbiseli, giyimi çıplak olmayan' (Ergin, 2011: 116) şeklinde geçmektedir. *EUTS*'de *ton* 'giyecek, elbise, don' (Caferoğlu, 1968: 246); *İKPO*'de *ton* 'elbise, giyecek' (Hamilton, 2011: 76/1) şeklinde verilmiştir. Sözcük için *DLT*'de *ton* 'elbise' (Atalay, 1986: 638) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *ton* 'elbise' (Caferoğlu, 1931: 38); *MG*'de *ton* 'elbise' (Uğurlu, 1984: 72a/1); *KK* ve *TA*'da *ton* 'kıyafet, elbise' (Toparlı vd., 2007: 280) şeklinde aktarılmış ve *don* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Abuşka*'da *ton* 'kiyecek demektir...' (Atalay, 1970: 218); *LÇ*'de *ton* 'don, libas, uruba, câme' (Şeyh Süleyman, 2003: 127) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcük hakkında *don* 'elbise, üst baş, kılık kıyafet' şeklinde bir açıklama yapmıştır (Tietze, 2002: 644). Gülensoy da sözcüğü *don* 'iç çamaşırı; elbise, üst baş' şeklinde aktarmış, sözcüğün Eski Türkçede *ton* 'giysi, elbise; kürk' olarak kullanıldığını ve < **tōn* şeklinde oluştuğunu belirttikten sonra Türkiye Türkçesinde *don+an-/ama/a-/an-/im/anma/an-/atı/atıl-/ma/atıl-/atım/atımcı/atış/atma/at-/attır* (Gülensoy, 2007: 298) şeklinde türetilbileceğini belirtmiştir.

3.1.31. Yaqa

Ergin, DKK'de sözcüğü *yaqa* 'yaka (elbise ve arazi yakası)' (Ergin, 1964: 213) şeklinde vermiştir. *Yaqa* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 11, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Egni bek demür tonuñ maña vërgil
Yën yaqa dikdüreyim senüñiçün
Qara polad öz kılıcuñ maña vërgil
Gāfillüçe başlar keseyim senüñiçün (Drs. 124b/12).

Begil Oğlu Emren boyunda Emren'in, babasının atını ve zırhını alarak kâfir üstüne gitmeye hazırlanışı anlatılmaktadır. Emren'in babasına seslendiği soylamada geçen *yaka* sözcüğü "elbise" anlamında kullanılmıştır.

Vardılar bu gömleği Banı Çiçeğe iletdiler. Gördi tanıdı, oldur dèdi ve çeküp yaqasını yırttı, ağ yüzine ırnaq çaldı (Vat. 75a/3).

Bamsı Beyrek boyunda Beyrek'in kanlı gömleğini gören Banu Çiçek'in içinde bulunduğu durumun betimlendiği ifadelerde geçen *yaka yırtmak* eylemi yasın göstergelerinden biri olarak kullanılmıştır.

Eski Uygur Türkçesinde sözcük *yaqa* 'taraf, yan, civar' (Caferoğlu, 1968: 280) olarak kullanılmıştır. Bu sözcük için *DLT*'de *yaka* 'yaka, elbise yakası' (Atalay, 1986:

731) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *yaqa* 'yaka' (Caferoğlu, 1931: 95); *CC*'de *yağa* 'yaka, elbise yakası' (Toparlı vd., 2007: 306) şeklinde geçer. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *yaqa/yeqa* 'giribān, taraf' (Şeyh Süleyman, 2003: 296); *Senglah*'ta *yaqa* 'kenār, giysi yakası' (Clauson, 1960: 334v-18) biçiminde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *yaka* 'boyun, gerdan, giysilerin boyunu çeviren veya boyna gelen bölümü; döş üstü; taraf, yan, yön, kenar; yeleklerin kenarları ve köşeleri; semt; sahil, kıyı' (Tietze, 2019: 133) olarak kaydetmiştir. Gülensoy, *yaka* 'giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü; giyeceklerin boyna gelen bölümüne eklenen ve türlü biçimlerde olan parçası; kıyı, kenar, taraf...' olarak adlandırdığı sözcüğün Eski Türkçede *yaka* 'taraf, yan, civar', Orta Türkçede *yaka* 'elbise yakası' olarak kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün kökeni hakkında < **ya-k-* 'yaklaşmak' +*-a* açıklamasında bulunmuş ve Türkiye Türkçesinde sözcüğün *yaka+la/lama/lan-/lanış/lat-/latma/lık/lıklı/lıksız/sız* şekillerinde türetilbileceğini bildirmiştir (Gülensoy, 2007: 1034).

3.1.32. Yaşmak

Ergin, DKK'de sözcüğü *yaşmak* 'yaşmak' (Ergin, 1964: 214) şeklinde aktarmıştır. *Yaşmak* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Bu evi harāb olası ere varaldan berü daḥı ḫarḫum ṭoymadı, yüzüm gülmedi, ayağum paşmak, yüzüm yaşmak görmedi, dēr (Drs. 6a/3).

Mukaddime bölümünde *solduran sop* olarak adlandırılan kadınların özelliklerinin aktarıldığı cümlelerde *yüzü yaşmak görmemek* şeklinde deyimleşen ifadelerde *yaşmak* sözcüğü üzerinden yaşanan zorluklara dikkat çekilmiştir.

Kısrıça Yenge aydur: Boy boy zevāl gelecek delü beni görmiş gibi zevāl başuḫa dēyüp vardı, yērine oturdı. Ulu ḫānlar ḫātūnları ḫaş ḫaş yaşmaḫları altından gülüşdiler (Vat. 80b/13).

Bamsı Beyrek boyunda Kısrıça Yenge'nin kendini Banu Çiçek olarak tanıtip oynaması ve bunun Beyrek tarafından fark edilmesi üzerine bey hatunları *yaşmakları* altından gülmüştür. İfadelerde *yaşmak* sözcüğü "başı kapatan örtü" anlamında kullanılmıştır.

Eski Türkçenin Grameri adlı eserde *yaş-* 'gizlenmek, sürünmek' ve *yaşur-* 'gizlemek' (Gabain, 1988: 309) şeklinde geçmektedir. Eski Uygur Türkçesinde *yaşmaklıg* 'gizlemeli, saklamalı' (Wilkens, 2021: 875) biçimindedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *yaşmak* 'nikāb, yüz örtüsü' (Caferoğlu, 1931: 94); Çağatay Türkçesi

sözlüklerinden *Senglah*'ta *yaşmak* 'kadın peçesi' (Clauson, 1960: 332v-24); *LÇ*'de *yaşmak* 'yaşmak, örtünmek' (Şeyh Süleyman, 2003: 294) şeklinde kullanılmıştır.

Gülensoy, bu sözcüğün halk ağzında *yaşmak* 'başla birlikte yüzü, ağı kapatan örtü' şeklinde kullanıldığını belirtmiş ve sözcüğün Eski ve Orta Türkçede *yaş-* 'örtmek, kapatmak, gizlemek' *+-mak*; Türkiye Türkçesinde *yaşmak+la-/lama/lan-/lanma/lı/sız* (Gülensoy, 2007: 1086) biçimlerinde türetildiğini aktarmıştır. Doerfer, sözcüğün *yaş-* 'gizlenmek, saklanmak' kökünden geldiğini, Türkçeden Arapçaya da geçtiğini belirtmiştir (Doerfer, 1975: 172-173). *Yaş-* 'kapatmak' sözcüğünün Ön Türkçe **yal* sözcüğünden geldiğini ifade eden Kızılözen, Eski Türkçeden daha önceki devirlerde Türkçeden Farsçaya geçen *yalmak* sözcüğünün, *yaşmak* ile aynı kaynaktan türediğini ve Türkçede *-l- > -ş-* değişimine uğradığını belirtmiştir (Kızılözen, 2020: 151-152).

3.1.33. **Yēñ** یہی

Ergin, DKK'de sözcüğü, *yij* 'yen, elbise kolunun ağız tarafı' (Ergin, 1964: 216) biçiminde vermiştir. *Yēñ* sözcüğü Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Şadağunda seksen okuñ vèrgil maña

Ağ tozluca katı yayuñ vèrgil maña

Kāfire men varayın

Yeniden toğanın öldüreyin

Yēñümile *alnum kanın ben sileyin* (Drs. 26b/3).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda çobanın, Salur Kazan'a bağlılığını bildirdiği soylamada *yēn* sözcüğü "giysi kolu" anlamında kullanılmıştır.

*Kałkđı Banı Çiçek kaftanın geydi, ellerin **yēnine** çekdi* (Vat. 81a/13).

Bamsı Beyrek boyunda deli ozan kılığında kadınların düğün otağına giden Beyrek'in zorlamasıyla oynayan Banu Çiçek, Beyrek'in taktığı yüzüğün gözükmemesi için ellerini *yenine* çekmiştir.

DLT'de *yeng* 'yen, elbise yeni' (Atalay, 1986: 773) olarak geçmektedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *yin* 'elbise yeni' (Caferoğlu, 1931: 98); *MG*'de *yij* 'yen, elbise yeni' (Uğurlu, 1984: 19b/5); *CC*, *DM*, *GT*, *İM*, *TA* ve *TZ*'de *yeñ* 'yen, elbise kolu' (Toparlı vd., 2007: 318) şeklinde kaydedilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *yēn* 'elbise kolu' (Clauson, 1960: 352v-15) olarak verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *yeñ/yij* 'giysi kolu' olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *yēñ* (Tietze, 2019: 318) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy da sözcüğü *yēn* 'giysi kolu' olarak aktarmış, sözcüğün kökenini $< *yé: n [< *ya- \eta (krş. yaka < *ya- k + a)]$

biçiminde açıkladıktan sonra Türkiye Türkçesinde *yen+li* (Gülensoy, 2007: 1119) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.2. Savaş, Askerlik ve Silahla İlgili Nesne Adları

3.2.1. Bêlûk بلكند

Ergin, DKK'de sözcüğe *bilük* 'okluk, okların konduğu mahfaza, sadak' (Ergin, 1964: 174) şeklinde yer vermiştir. Dresden nüshasında 4 yerde geçen *bêlûk* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Hemân bêlûginden gez çıkarup atınun terkilerini tartdı, urdı. (Drs. 122b/1).

Begil Oğlu Emren boyunda av sırasında ayağı kırılan Begil, bêlûginden gez çıkarıp atının eyer kayışı ile ayağını sımsıkı sarmıştır. Bu cümlede *belük* sözcüğü "okluk" anlamında kullanılmıştır.

Bêlûk, Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *bilik* 'silâh' (Caferoğlu, 1931: 35); *TA*'da *bellik* 'bele bağlanan silahların tümü' (Toparlı vd., 2007: 27) şeklinde geçmektedir.

Tietze, *belik/bilük* şeklinde aktardığı bu sözcük hakkında 'ok kuburu, sadak' < *bellik* 'belde taşınan şey' (Tietze, 2002: 310) şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

3.2.2. Çatlağuç چاتلاغوجي

Ergin, DKK'de sözcüğü *çatlağuç* 'sapan ve kamçının çatlayan kısmı, sapan ve kamçıyı şaklatan tüy ve yarılmış kayış' (Ergin, 1964: 177) şeklinde vermiştir. *Çatlağuç* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Çobanun üç yaşar țana derisinden şapanınun ayasıydı, üç keçi tüyinden şapanınun kollarıydı, bir keçi tüyünden çatlağucıydı (Drs. 30a/12).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Karaçuk Çoban'ın sapanı tasvir edilmiştir. Sapanın *çatlagucının* bir keçi tüyünden yapıldığı ifade edilmiştir.

Sözcük, *DLT*'de *çatıla-* 'şaklamak' (Atalay, 1986: 137); Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*'de *çatla-* 'el şaklatmak' (Caferoğlu, 1931: 42) şeklinde kullanılan eylemden üretilmiştir. Bu sözcük, Çağatay Türkçesinde *çatlağuç* 'sakız ağacının semeri' (Şeyh Süleyman, 2003: 145) biçiminde geçmektedir.

Tietze, *çat* 'sert bir şeyin kırılırken veya vurulurken çıkardığı ses' olarak aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *çat* (Tietze, 2002: 480) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy da *çat* 'yere düşen sert cismin çıkardığı ses' olarak yer verdiği sözcüğün yansıma şeklinde oluştuğunu ifade etmiş, sözcüğün Türkiye Türkçesinde

çat+ır/ur/ırdama/ırda-ırtı/ırtılı/lak/laklık/lama/la-/latış/latma/lat-/layış/pat (Gülensoy, 2007: 222) şeklinde türetildiğini kaydetmiştir.

3.2.3. Çomağ/Çomak جومان

Ergin, DKK'de sözcüğü *çomağ/çomak* 'çomak, demir topuzlu sopa, bir cenk aleti (bk. çomağ)' (Ergin, 1964:178) şeklinde aktarmıştır. Dresden nüshasında 9 yerde geçen *çomağ/çomak* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Çalabilen yigide ok-ile kılıçdan bir çomak yæg (Drs. 4a/6).

Mukaddime bölümünde Dede Korkut'un veciz sözlerinin sıralandığı ifadelerde savaşta kullanmasını bilene çomağın, ok ve kılıca göre daha etkili bir silah olduğu dile getirilmiştir.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerine ait metinlerde tespit edilen sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *çomak* 'çomak, kamçı' (Caferoğlu, 1968: 65); *DLT*'de *çomak* 'çomak, asâ, değnek' (Atalay, 1985: 381) olarak kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *DM*, *İM*, *Kİ*, *TA* ve *TZ*'de *çokmar* 'çomak, sopa, topuz' (Toparlı vd., 2007: 52) şeklinde verilmiş ve *çomak*, *çomuk*, *şokmar*, *şumuk* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *çomak* 'sopa, değnek' (Clauson, 1960: 215r-18) biçiminde; *LÇ*'de *çomak* 'değnek, dayak' (Şeyh Süleyman, 2003: 158) şeklinde geçmektedir.

Tietze, bu sözcüğe *çomak* 'kalın değnek, sopa; gürz' (Tietze, 2002: 529) olarak yer vermiştir. Gülensoy, sözcüğü *çomak* 'değnek' olarak aktarmış ve sözcüğün oluşumunu < *çok mar < *Mo. çoki şeklinde açıklamıştır. Gülensoy, ayrıca sözcüğün Türkiye Türkçesinde *çomak+la* şeklinde türetildiğini ifade etmiştir (Gülensoy, 2007: 249). Doerfer, *çomak* 'topuz, asâ, çomak, ucu topuzlu sopa' şeklinde aktardığı sözcüğün kökeninin Türkçe olduğunu bildirmiştir (Doerfer, 1967: 94).

3.2.4. Demren دمرن

Ergin, DKK'de sözcüğü *demren* 'okun ucundaki sivri demir, temren' (Ergin, 1964: 179) şeklinde kaydetmiştir. *Demren* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Atın depdi, bir yüksek yere çıkdı. Şadağından toksan ohun yere dökdi. İki ohun demrenin çıkardı (Drs. 101a/13).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Selcen Hatun ve Kan Turalı'nın birbirlerini sınağığı ifadelerde geçen *temren* sözcüğü "okun ucundaki sivri, delici demir" anlamında kullanılmıştır.

Şahbāz atlar yügürdi, nalı düşdi. Kılıçlar çalındı, yalmanı düşdi. Oklar atıldı, demreni düşdi (Vat. 90b/13).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Salur Kazan ve Oğuz beylerinin kâfirle mücadelesi anlatılmıştır. Ortaya çıkan çarpışmanın şiddetinin betimlendiği ifadelerde okların atılırken demrenin düştüğü belirtilmiştir.

Demren sözcüğü, *DLT*'de *temürgen* 'ok temreni' (Atalay, 1985: 522) şeklinde adlandırılmıştır. Kıpçak sahası dil ürünlerinden *Kİ*'de *demren* 'demren, Kıpçakçada başak' (Caferoğlu, 1931: 50); *İH*'de *temren* 'ok ucundaki demir' (İzbudak, 1936: 46); *MG*'de *timren* 'temren' (Uğurlu, 1984: 104a/5-7) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *temren* 'peykân, ok ucu' (Şeyh Süleyman, 2003: 111) olarak kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *demren* 'ok ucu' olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede *temürgen* (Tietze, 2002: 587) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde sözcüğe *temren* 'ok, kargı gibi şeylerin ucundaki sivri demir' olarak yer vermiş ve sözcüğün Orta Türkçede *temürgen*, *temürken* olarak geçtiğini belirtmiştir. Gülensoy, açıklamasında sözcüğün < *temür* 'demir' + *gen* 'küçültme eki' şeklinde oluştuğunu belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 879).

3.2.5. Gez

Ergin, *DKK*'de sözcüğü *gez* 'gez, çatal, kertik, gedik, okun kirişe takılan kertiği' (Ergin, 1964: 184) biçiminde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *gez* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Hemān bēlüginden gez çıkarıp atınun terkilerini tartdı, urdı. Kaftanı altından ayağın berk şardı (Drs. 122b/1).

Begil Oğlu Emren boyunda av esnasında ayağı kırılan Begil, bēlüginden *gez* çıkarıp atının eyer kayışı ile ayağını sımsıki sarmıştır.

Bu sözcük için *DLT*'de *kez* 'gez, ok kezi' (Atalay, 1985: 326) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesinde Ebū Hayyān'ın *Kİ* adlı eserinde *köz/küz* 'yay ipinden çıkan ok' (Caferoğlu, 1931: 81) olarak verilen sözcük, diğer Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *MG*'de *kiz* 'gez' (Uğurlu, 1984: 101b/3); *İN*'de *kez* 'okun gezi' (Toparlı vd., 2007: 142) şeklinde aktarılmıştır. Çağatay sahasında da tespit edilen bu sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Abuşka*'da *gez* 'Kāf-i Acemî ile yeleksiz oka dirler...' (Atalay, 1970: 343); *Senglah*'ta *gez* 'ok, tüysüz ok' (Clouston, 1960: 300v-7) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *gez* 'kertik (oklarda, ya da nişan almak için tüfekte)' biçiminde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *kez* (Tietze, 2009: 143) şeklinde kullanıldığını

kaydetmiştir. Gülensoy, ‘gez’ olarak aktardığı sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *kez* ‘okun kirişe geçen ucundaki kertik; oğ kezi’ (Gülensoy, 2007: 369) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir.

3.2.6. Işuk ايشق

Ergin, DKK’de sözcüğü *ışuk* ‘demir başlık, miğfer, tolga’ (Ergin, 1964: 187) biçiminde vermiştir. *Işuk* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Gözcü gözledi, gördi kim at Begilün, Begil üzerinde degül, ammā bir kuş denlü oğlandur. Gelüp Teküre haber vèrdi, aydur: At, yarağ ve ışıuk Begilün; Begil içinde degül dèdi (Drs. 125b/3).

Begil Oğlu Emren boyunda Begil’in ayağını yaralaması üzerine oğlu Emren, babasının atını ve zırhını alıp kâfir üstüne at sürmüştür. Emren’i gören kâfirin gözcüsü; Begil’in atını, zırhını ve miğferini tanıyıp bu durumu Tekür’e haber vermiştir. İfadelerde *ışuk* sözcüğü “başa giyilen zırh” anlamında kullanılmıştır.

Gün gibi ışıl原因 kâfirün başında ışığudur

Yılduz gibi parlayup gelen kâfirün cıdasıdır (Vat. 93a/12).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu boyda Kazan Bey, oğlu Uruz’u deneyim kazanması için götürdüğü av esnasında kâfirler çıkagelmiştir. Kâfirlerin tasvir edildiği ifadelerde geçen “miğfer” anlamındaki *ışık* sözcüğü parlaklık ilgisiyle güneşe benzetilmiştir.

DLT’de sözcük için *yaşuk* ‘demir başlık, tulga’ (Atalay, 1986: 758) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *yışık* ‘miğfer, başa giyilen zırh’ (Caferoğlu, 1931: 94) biçiminde kaydedilen sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*’ta *ışığ/ışık* ‘ışık; başlık’ (Clauson, 1960: 106v-20); *LÇ*’de *ışık* ‘lema, nür, ziya, rüşen, aydın’ (Şeyh Süleyman, 2003: 54) şeklinde görülmektedir.

Tietze bu sözcüğü *ışık* ‘dar açıklık; miğfer yahut zırhta yüz siperi’ (Tietze, 2009: 358) olarak ifade etmiştir.

3.2.7. Kalkın قاتان

Ergin, DKK’de sözcüğü *kalkın* ‘kalkan’ (Ergin, 1964: 190) şeklinde kaydetmiştir. *Kalkın* sözcüğü Dresden nüshasında 8, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Kâfir tekür aydur: Katlan, mere kavat oğlı, men saña varayım, dèdi. Altı perli gürzini ele aldı, oğlanuñ üzerine sürdi. Oğlan kalkınını gürze karşı tutdı. Yukarıdan aşığa kâfir, oğlanı katı urdı, kalkınını uvatdı (Drs. 127a/8-9).

Begil Oğlu Emren boyunda geçen cümlelerde Emren'in, kâfir tekfurun altı kanatlı gösterişli gürzüyle saldırısının karşısında kalkanyla kendini savunması anlatılmıştır. *Kalkan*, hikâyelerde geçen savunma silahlarından biridir.

Eski Uygur Türkçesinde *kałkan* 'kalkan' (Caferoğlu, 1968: 163) biçiminde aktarılan sözcük, *DLT*'de *kalkan* 'kalkan' (Atalay, 1985: 441) şeklinde verilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *kałkan* 'kalkan' (Caferoğlu, 1931: 74); *MG*'de *kałkan* 'kalkan' (Uğurlu, 1984: 54a-4/6) olarak aktarılan sözcük, Çağatay Türkçesinde de kullanım alanı bulmuştur. Çağatay Türkçesi dil ürünlerinden *LÇ*'de *kałkan* 'esbâb-ı cenk, siper, ekser kürk derisinden ma'mül, müdevverdir, ok geçmez' (Şeyh Süleyman, 2003: 222); *Senglah*'ta *kałkan* 'siper' (Clauson, 1960: 275v-27) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, etimolojik sözlüğünde bu sözcüğü *kalkan/kalhan* 'eskiden oktan ve kılıçtan korunmak için kullanılan savaş aleti' şeklinde aktardıktan sonra Eski Türkçede sözcüğün *kałkan* şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir (Tietze, 2016: 79). Gülensoy, kökeni hakkında farklı görüşlerin bulunduğu sözcük için *kałkan* 'oktan veya kılıçtan korunmak için savaşçıların kullandığı korumalık' karşılığını vermiş, sözcüğün kökenine ilişkin < *Mo. *kalka* 'kalkan' (Gülensoy, 2007: 455) şeklinde açıklama yapmıştır. Doerfer, *kałkan* schild 'kalkan' olarak aktardığı sözcüğün kökeninin Türkçe olduğunu ve Türkçeden Moğolcaya geçtiğini belirtmiştir (Doerfer, 1967: 501).

3.2.8. Kılıç كیلیچ

Ergin, DKK'de sözcüğü *kılıç* 'kılıç' (Ergin, 1964: 192) biçiminde vermiştir. *Kılıç* sözcüğü Dresden nüshasında 120, Vatikan nüshasında 58 yerde geçmektedir. DKK'de en çok geçen silahlardan biri olan *kılıç*; hikâyelerde *kılıcı yalın eylemek*, *kılıç altından geçmek*, *kılıç çalmak*, *kılıç çekmek*, *kılıca doğranmak*, *kılıç dokunmak*, *kılıcı ele almak*, *kılıcın kınına doğranması*, *kılıçtan geçmek*, *kılıcın gedilmesi*, *kılıç gidermek*, *kılıcı hamayil kuşanmak*, *kılıç indirmek*, *kılıç sıyırmak*, *kılıç yürütmek*, *kılıç salmak*, *kılıçtan saparı olmamak* örneklerinde olduğu gibi deyim anlamıyla da kullanılmıştır.

Ala ala gönderler süsildi. Kara polat öz kılıçlar çalındı, yalmağı düşdi (Drs. 33b/10).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen cümlelerde Kazan'ın esir düşen ailesini kurtarmak, yağmalanan hazinesini geri almak için Oğuz beyleri ile birlikte kâfire açtığı savaş sırasında ortaya çıkan manzara tasvir edilmiştir. İfadelerde kılıçların has çelikten olduğu belirtilerek sağlamlığına vurgu yapılmıştır.

Hānum oğlanuñ kırk günde yarası tamam eyü oldı. Ata binüp kılıç kuşanur oldı (Vat. 65b/9).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda kırk namertın iftirasıyla babası tarafından vurulan Boğaç Han, yarası tedavi edildikten kısa süre sonra iyileşmiştir. Kırk gün sonra ayağa kalkan Boğaç Han, kılıcını kuşanır olmuştur.

Eski Türkçe ile birlikte tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *kılıçla-* 'kılıçlamak, kılıçla vurup kesmek' (Ergin, 2011: 101); Eski Uygur Türkçesinde *kılıç* 'kılıç' (Caferoğlu, 1968: 174) şeklinde geçmektedir. Sözcük için *DLT*'de *kılıç* 'kılıç' (Atalay, 1985: 359) karşılığı verilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *CC, DM, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, TA* ve *TZ*' de *kılıç* 'kılıç' (Toparlı vd., 2007: 143); *Kİ*'de *kılıç* 'kılıç' (Caferoğlu, 1931: 74); *MG*'de *kılıç* 'kılıç' (Uğurlu, 1984: 58b/4) şeklinde belirtilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *kılıç* 'kılıç, seyf, şimşir, şamsâm' (Şeyh Süleyman, 2003: 248) şeklinde geçmektedir.

Tietze, *kılıç/kılıç* 'malum silah' olarak aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *kılıç* (Tietze, 2016: 264) şeklinde kullanıldığını kaydetmiştir. Gülensoy, sözcüğü *kılıç* 'uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah' şeklinde vermiş, sözcüğün <*kıl* +(*ı*)ç şeklinde oluştuğunu belirtmiş ve Türkiye Türkçesinde *kılıç+lama/la-/lı* (Gülensoy, 2007: 508) şekillerinde ekleştiğini aktarmıştır.

3.2.9. Kın كِنِي

Ergin, DKK'de sözcüğü *kın* 'kın' (Ergin, 1964: 192) şeklinde kaydetmiştir. *Kın* sözcüğü Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Egnümdeki demür tonum çignüm kışar

*Qara polad öz kılicum **kının** toğrar*

Qargu talı süñüm ne begenmezsin

Göksüñ delüp göge pırlar (Drs. 126a/9).

Begil Oğlu Emren boyunda geçen ifadelerde Emren'in atını, kılıcını ve yayını küçümseyen kâfirin sözlerine karşılık Emren'in, zırhını ve kılıcını övmesi anlatılmaktadır. İfadelerde kılıcın keskinliği *kınını doğramak* deymi ile somutlanmıştır.

*Oğuz erenleri aru şudan ābdest alup iki rek' at namāz kılip atlarına suvār olup adı görklü Muhammede şalavāt getirüp **kından** kılic şıyırup tekbir getirüp kâfire at şaldılar* (Vat. 83a/12).

Bamsı Beyrek boyunda Oğuzların savaş geleneklerinin vurgulandığı ifadelerde Beyrek ve Oğuz beylerinin savaş hazırlıkları tasvir edilmiştir. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından kılıçlar kınlarından çıkarılıp tekbir eşliğinde kâfir üstüne at sürülmüştür.

Sözcük, *EUES*'de *kın* '(kılıç için) kın' (Wilkens, 2021: 371); *DLT*'de *kın* 'bıçak ve kılıç gibi şeylerin kını' (Atalay, 1985: 339) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *CC*, *DM*, *İM*, *TA* ve *TZ*'de *kın* 'kın, kılıf, sadak' (Toparlı vd., 2007: 144); *Kİ*'de *kın* 'bıçak kını' (Caferoğlu, 1931: 74); *MG*'de *kın* 'kın' (Uğurlu, 1984: 95b/1) olarak verilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *kın* 'zarf, ğılâf, esliha kabı, şikence, 'azâb, meşakkat, kışâs, düşvârlık, zahmet vermek' (Şeyh Süleyman, 2003: 249); *Senglah*'ta *kın* 'şikence ve 'azâb; kılıç vb. kılıfı' (Clauson, 1960: 299r-26) biçiminde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *kın* 'bıçak, kılıç gibi kesici aletlerin kabı' şeklinde belirtmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *kın* (Tietze, 2016: 268) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy da sözcüğe *kın* 'bıçak, kılıç gibi kesici aletlerin kabı' (Gülensoy, 2007: 509) olarak yer vermiştir.

3.2.10. Kiriş کريش

Ergin, DKK'de sözcüğü *kiriş* 'kiriş, yay kirişi' (Ergin, 1964: 195) olarak kaydetmiştir. *Kiriş* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Basat kaqıyup yerinden tırı geldi. Buğra gibi Depegözi dizi üzerine çökerdi. Depegözün kendü kılıcıyla boynını urdı, deldi, yay kirişin taqdı. Süriyi süriyi mağara kapusına geldi (Drs. 119a/2).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda *kiriş* sözcüğü ile ilgili ifadelerde Basat, Oğuz illerine büyük zararlar veren Tepegöz'ün başını gövdesinden ayırıp *yay kirişine* takarak mağaradan çıkmıştır.

Eski Uygur Türkçesinden itibaren tarihî Türk lehçelerinde kullanılmaya başlanan sözcük, *EUES*'de *kiriş* 'ok kirişi, yay teli, tel, kiriş' (Wilkens, 2021: 383) şeklinde geçmektedir. Bu sözcük hakkında, *DLT*'de *kiriş* 'kiriş, yay kirişi; yay' (Atalay, 1986: 332) karşılığı verilmiştir. *Kiriş* sözcüğü, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *BV*, *DM*, *GT*, *İN*, *KF*, *TA* ve *TZ*'de *kiriş* 'kiriş' (Toparlı vd., 2007: 150); *Kİ*'de *kiriş* 'kiriş' (Caferoğlu, 1931: 81); *MG*'de *kiriş* 'kiriş, yay kirişi' (Uğurlu, 1984: 101b/2) şeklinde kaydedilmiştir. Çağatay sahası eserlerde de kullanım alanı bulan sözcük, *LÇ*'de *kiriş* 'girmek, muqaddime, medhal, girizgâh, der-âmed, aheng ve nağme, kemân ve kemance' (Şeyh Süleyman, 2003: 265) şeklinde adlandırılırken *Senglah*'ta da *kiriş* 'bağırsaktan yapılan ip; kemân' (Clauson, 1960: 313v-9) olarak kullanılmıştır.

Tietze, *kiriş* 'yayın iki ucu arasına bağlanan ip; yaylı çalgılarda tel' şeklinde yer verdiği sözcüğün Eski Türkçede de *kiriş* (Tietze, 2016: 319) olarak kullanıldığını

belirtmiştir. Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde sözcüğü *kiriş* ‘bazı telli müzik araçlarında kullanılan, hayvan bağırsağından yapılan tel; ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağ; (*mim.*) dört köşe kalın keresteden, demirden ve betonarmeden yapılmış yatay destek parçası’ olarak aktarmıştır. Gülensoy açıklamasında sözcüğün < ET. *ker-* ‘germek’+ *-(i)ş* [*>kir-(i)ş*] şeklinde oluştuğunu, Türkiye Türkçesinde *kiriş+çi/leme/le-/li/lik* (Gülensoy, 2007: 526) şeklinde türetildiğini kaydetmiştir.

3.2.11. Ok/Oh اوق

Ergin, DKK’de sözcüğe *oh/ok* ‘ok’ (Ergin, 1964: 199) biçiminde yer vermiştir. *Oh/ok* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 63, Vatikan nüshasında 25 yerde geçmektedir. Sözcük, DKK’de tek başına kullanıldığı gibi okun değerini ve etkinliğini göstermek adına *üç yelekli kayın ok, kargu dillü kayın oh, kayın ok, ağ yelekli ötkün oh* ve *som altunlu ok* şeklinde de kullanılmıştır.

At depdiler. Beyrek atı kızuñ atını geçdi. Oh atdılar, Beyrek kızuñ okın yardı (Drs. 41b/3-4).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek’in ilk karşılaşmalarında Banu Çiçek, kendisini kızın dadısı olarak tanıtip Beyrek’i çeşitli şekillerde sınamıştır. Bunlardan birinde Beyrek’in oku, kızın okunu geçmiştir.

Oğuz zamānında kā ‘ide buyudı ki bir yigit evlense ok atardı, okı nereye düşse anda gerdek-hāne dikerdi. Beyrek okın atdı, gerdegın dikdi (Vat. 73b/9).

Bamsı Beyrek boyunda Oğuzların düğün geleneklerinden söz edilmiştir. Âdet gereği Beyrek okunu atmış ve okun düştüğü yere gerdek çadırını kurmuştur.

Eski Türkçe ile birlikte tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*’nda *ok* ‘ok’ (Ergin, 2011: 106); Eski Uygur Türkçesinde *ok* ‘ok’ (Caferoğlu, 1968: 140) şeklinde geçmektedir. Sözcük, *DLT*’de *ok* ‘ok’ (Atalay, 1985: 37) biçiminde verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *DM, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, TA* ve *TZ*’de *ok* ‘ok’ (Toparlı vd., 2007: 204) şeklinde kullanılmış, *oh* sözcüğüne gönderme yapılmıştır. Bu sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *ok* ‘çabuk, tiz, tır, naqd, çok, hayme çatısı, araba okı’ (Şeyh Süleyman, 2003: 36) şeklinde geçmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *oh/ok* ‘yay ile atılan silah’ olarak aktardıktan sonra Eski Türkçede sözcüğün *ok* (Tietze, 2018: 121) şeklinde kullanıldığına değinmiştir. Gülensoy, bu sözcüğü *ok* ‘yayla atılan, ucunda sivri demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk’ olarak verdikten sonra sözcüğün Türkiye Türkçesinde türeme şekillerini *ok+çu/çuluk/la-/luk/lu kirpi* (Gülensoy, 2007: 617) örnekleriyle aktarmıştır.

3.2.12. Pıçak بچاق

Ergin, DKK'de sözcüğü *pıçak* 'bıçak' (Ergin, 1964: 201) şeklinde aktarmıştır. *Pıçak* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Boğa boynuzu üzerine dikildi. Kuyruğundan üç kerre götürüp yere şaldı. Süyükleri hurd oldı. Başdı boğazladı. Pıçak çıkarup derisini yüzdi (Drs. 93a/13).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Selcen Hatun'la evlenebilmesi için üç canavarı yenmesi gereken Kan Turalı'nın, karşısına çıkarılan boğayı yenip bıçağıyla derisini yüzmesi anlatılmaktadır. Kan Turalı, azgın boğayı aklı ile dize getirmiştir.

Oğlan boğanuñ alnından elin giderdi, yolundan şavuldi. Boğa depesinüñ üstine yıkıldı. Oğlan pıçağına el urdı, buğanuñ başını kesdi (Vat. 62a/10).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Boğaç Han, kendisine saldıran azgın boğayı yenerek ad almaya hak kazanmıştır. Buna göre Boğaç Han, boğaya diz çöktürüp *bıçağı* ile boğanın başını kesmiştir.

Sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *bıç-* 'bıçmek, kesmek' (Ergin, 2011: 88) şeklinde kullanılan eylemden üretilmiştir. Eski Uygur Türkçesinde *bı* 'bıçak, çakı, kesecek alet'; *bı bıçku* 'bıçak'; *bıçak* 'bıçak'; *bıçğu* 'bıçkı, bıçak' (Caferoğlu, 1968: 40); *DLT*'de *bıçgu* 'bıçkı, bıçak' (Atalay, 1986: 88) olarak kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *CC*, *DM*, *GT*, *İM*, *İN*, *KFT* ve *TZ*'de *bıçak* 'bıçak, hançer, kama' (Toparlı vd., 2007: 29); *Kİ*'de *bıçak* 'bıçak' (Caferoğlu, 1931: 29); *MG*'de *bıçak* 'bıçak' (Uğurlu, 1984: 79b/8) şeklinde kaydedilmiştir. Sözcük tarihî Türk lehçelerinden Çağataycada *bıçak* 'sikkîn, bıçāk, âlet-i katı'a, kârd, bıçkı' (Şeyh Süleyman, 2003: 89) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *bıçak* 'kesme aleti' şeklinde vermiş, sözcüğün Eski Türkçede *bıçak* olarak kullanıldığını ve *bıç-* 'kesmek' eylemine, eylemden ad yapan *-ak* ekinin getirilmesiyle türetildiğini belirtmiştir (Tietze, 2002: 331). Gülensoy, *bıçak* 'bıçak' şeklinde aktardığı bu sözcüğün Eski Türkçede *bı~bıçak~bıçäk~piçäk*, Orta Türkçede *biçek* biçiminde kullanıldığını belirttikten sonra **bıç- ~biç-+-(-A)k* şeklinde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *bıçak+çı/çılık/lama/la-/lan-/lık* (Gülensoy, 2007: 139) şeklinde sözcük yapımında kullanıldığını ifade etmiştir.

3.2.13. Şapan صپان

Ergin, DKK'de sözcüğü *şapan* 'şapan (taş atılan)' (Ergin, 1964: 203) şeklinde kaydetmiştir. *Şapan* sözcüğü Dresden nüshasında 10, Vatikan nüshasında 9 yerde geçmektedir. Bu sözcük Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde *şapan taşı* şeklinde nesne adı olarak geçmektedir.

Erenler evreni Karaçuk Çoban şapanını ayasına taş kodı, atdı. Birin atanda ikisin, üçin yıkdı, ikisini atanda üçin, dördin yıkdı (Drs. 22b/9).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan Bey'in ava gitmesini fırsat bilip obasına saldırarak anasını, eşini ve oğlu Uruz'u esir alan kâfirler daha sonra Kazan'ın on bin koyununu ele geçirmek için Karaçuk Çoban'a saldırmıştır. Karaçuk Çoban, cesareti ile kâfirin büyük kayıplar vererek geri çekilmesini sağlamıştır. Karaçuk Çoban'ın mücadelesinde en önemli silahı *sapanı* olmuştur.

Çobanun altı yaşar tana derisinden şapanı varıdı. Üç keçi tüyünden şapanınun kolları varıdı (Vat. 89a/13).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Karaçuk Çoban'ın sahip olduğu *sapanın* betimlendiği ifadelerde sapanın altı dana derisinden yapıldığı ve kollarının üç keçinin tüyünden elde edildiği belirtilerek nitelikçe üstünlüğü vurgulanmıştır.

Bu sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *sapan* 'saban' (Caferoğlu, 1968: 197) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi metinlerinden *İH*'de *sapan* 'içinde taş atılan kadim bir savaş aleti' (İzbudak, 1936: 39) olarak kaydedilmiştir. Çağatay sahasında da kullanım alanı bulan sözcük, *sapan* 'felâhan, mancımık, pāze' (Şeyh Süleyman, 2003: 177) şeklinde geçmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *sapan* 'makarayı bir yere bağlamak için tablaların çevresine geçirilen halat veya demir kuşaklar; genellikle çocukların kuş vurmak için kullandıkları, iki ucuna lastik ve lastiklerin arasına da geniş bir meşin parçası bağlı bulunan çataldan oluşan araç' (Tietze, 2019: 187) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, *sapan* 'iki ucu ip, ortası örme veya meşin olan bir taş atma aygıtı' olarak aktardığı sözcüğün kökeniyle ilgili < *sap-* '*atmak, *fırlatmak' *-an* şeklinde açıklama yapmış ve Anadolu ağızlarında sözcüğün *sapankaya*, *sapanga*, *sapanğa*, *sapenk* 'taş atmak için kullanılan ip ya da lastikten yapılmış araç, atambaç' (Gülensoy, 2007: 732-733) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir.

3.2.14. Sünü

Ergin, DKK'de sözcüğü *sünü* 'süngü, mızrak' (Ergin, 1964: 206) biçiminde vermiştir. *Sünü* sözcüğü Dresden nüshasında 18, Vatikan nüshasında 7 yerde geçmektedir. DKK'de süngünün değerini ve gücünü anlatmak için *karğu dillü öz sünü*, *karğu dalı sünü* ve *altmış dutam sünü* örneklerinde olduğu gibi benzetmelerden yararlanılmıştır.

Kazan kalkan yapındı, sünüsün eline aldı, başı üzerine çevürdi, aydur: Mere kavat muhannetlik-ile er öldürmek neçe olur men saña göstereyim dedı (Drs. 153a/6).

İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü boyda Beyrek'in Kazan Bey'e asi olmadığı için Aruz tarafından öldürülmesi üzerine bir araya gelen Oğuz beyleri, Beyrek'in vasiyeti gereği Kazan Bey'den Aruz'un öldürülmesini istemişlerdir. Kazan Bey'in, Aruz Koca ile çarpışmasının tasvir edildiği ifadelerde geçen *sünjü*, delici özelliği olan sırık şeklinde bir silahtır.

Kıyan Selçük oğlu Delü Dünder yerinden duru geldi, altmış dutam sünjüsini koltuğuna aldı, ol kâfire yètdi (Vat. 102a/12).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde Oğuz beylerinden Deli Dünder'in, Kazılık Koca'yı esir tutulduğu kaleden kurtarmak için yaptığı hazırlıktan bahsedilmiştir. Buna göre Deli Dünder, altmış tutam süngüsünü alarak kâfirle savaşmak için hareket etmiştir.

Eski Türkçe ile birlikte tarihî Türk lehçelerine ait metinlerde tespit edilen sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *sünjüg* 'mızrak, süngü' (Ergin, 2011: 111) şeklinde geçmektedir. Eski Uygur Türkçesinde *söngi* 'süngü' (Caferoğlu, 1968: 209) şeklinde verilmiş ve *söngü* sözcüğüne gönderme yapılmıştır. Sözcük için *DLT*'de *sünğü* 'süngü, mızrak, kargı' (Atalay, 1986: 549) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *sünjü* 'mızrak' (Caferoğlu, 1931: 54); *MG*'de *sünjü* 'süngü' (Uğurlu, 1984: 4a/1); *KK* ve *TA*'da *süngü* 'süngü, kargı'; *DM*, *GT*, *İM*, *KF* ve *İN*'de *sünji* 'süngü, kargı' (Toparlı vd., 2007: 245) şeklinde kullanılmıştır. Çağatay sahasında da kullanılan bu sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *süngü* 'mızrak, sinân, harbe, nîze' (Şeyh Süleyman, 2003: 194); *Senglah*'ta *sünjü* 'nîze' (Clauson, 1960: 247r-28) şeklinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *süngü/sünji/sünjü/söngü/sünge* 'süngü, tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silah; ateş karıştırmaya yarayan alet, fırın süpürmeye yarayan sırık' olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede *sünjü* < **sünj*-+*ü* (Tietze, 2019: 512) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *süngü* 'tüfek namlusunun ucun takılan küçük kılıç biçiminde delici silah' olarak ifade etmiş, sözcüğün < **sünjü*+*g* şeklinde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *süngü+lü* olarak türetildiğini aktardıktan sonra araştırmacıların sözcüğün kökeniyle ilgili görüşlerine yer vermiştir. (Gülensoy, 2007: 821-822).

3.2.15. Tomar تومار

Ergin, DKK'de sözcüğü *tomar* 'sopa, değenek, çabuk' (Ergin, 1964: 209) olarak kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *tomar* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Kazan bir tomar ile köpegi urdı, köpek çekildi, geldügi yola gitdi (Drs. 25b/2).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda obasının yağmalandığını gören Kazan; burada yurt, su ve kurt ile söyleştikten sonra köpekle haberleşmiştir. Haber alamayan Kazan, sinirlenip elindeki *tomar* ile köpeğe vurmıştır.

Eski Türkçe metinlerde rastlanmayan bu sözcük, Kıpçak sahası ürünlerinden *İH*'de *tumar* 'çomak oku (tumar oku) dedikleri ucu temrensiz, hatta yuvarlak çomak gibi oktur. Çocuklara ok atmak öğretmek için yaparlar' (İzbudak, 1936: 48) şeklinde kaydedilmiştir. Sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *toqmar* 'temrensiz bir ok türü' (Clauson, 1960: 181r-6); *LÇ*'de *toqmar* 'ucu ve nogi timürden yapılmayan ok, sâde, peykânsız' (Şeyh Süleyman, 2003: 122) olarak geçmektedir.

Tietze, *tomar* 'sarılarak silindir biçimi verilmiş kâğıt' şeklinde kaydettiği sözcüğün kökenini Yunancaya bağlamıştır (Tietze, 2019: 234). Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde sözcüğü *tomar* 'küme, yığın' ve <*to-m+ar (Gülensoy, 2007: 908) şeklinde vermiştir. Doerfer, *tokmar* 'temrensiz ok' (Doerfer, 1965: 527) şeklinde aktardığı sözcüğün Türkçe olduğunu belirtmiştir.

3.2.16. Toz توز

Ergin, DKK'de sözcüğü *toz* 'yayın kabzası üzerine sarılan kiriş' (Ergin, 1964: 210) şeklinde aktarmıştır. *Toz* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 9, Vatikan nüshasında 4 yerde geçmektedir.

Pay Püreniñ oğlıyçıñ bir deniz kulumı boz ayğır aldılar, bir ağ tozlu katı yay aldılar, bir dağı altı perli gürz aldılar. Yol yarağın gördiler (Drs. 37a/1).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Pay Püre'nin oğlu olunca Bezirgânlar, İstanbul'a gidip güzel armağanların yanında bir de ak tozlu sert yay almışlardır.

Boğaç Beg yerinden örü durdı, kara polat öz kılıcın beline kuşandı, ağ tozluca katı yayın eline aldı, altun cıdasını kolına aldı, bidevi atını binüp kırk yigidin boyına aldı, babasının ardınca yortup gètdi (Vat. 66a/9).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Boğaç Han'ın ölmediğini öğrenen kırk namert, Dirse Han'ı esir almıştır. Boğaç Han'ın, babasını kırk namert elinden kurtarmak için yaptığı hazırlıkların anlatıldığı ifadelerde yayın *ak tozlu* olması nitelikçe üstünlüğünü göstermektedir.

Eski Uygur Türkçesinde sözcük, *toz* 'kayın ağacı kabuğu' (Wilkens, 2021: 736) şeklinde tespit edilmiştir. *DLT*'de de *toz* 'yaylara sarılan sıırım' (Atalay, 1986: 643) olarak kaydedilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *toz* 'yaya sürülen ağaç tozu' (Caferoğlu, 1931: 38) şeklinde aktarılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Abuşka*'da *tos* 'toz demektir gubar manasına veya yelrük üzerine toz dirler ve bir nesne

yapışdururlar' (Atalay, 1970: 205); *Senglah*'ta ise *toz* 'yaya sarılmış kabuk' (Clauson, 1960: 175v-7) şeklinde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *toz* 'papirüs gibi ağaçların ince kabuğu' (Tietze, 2019: 258) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, halk ağzında sözcüğün *tozak* 'düğünlerde gelinin başına takılan çeşitli renge boyanmış kuş tüyleri' biçiminde kullanıldığını aktarmış ve sözcüğün kökenini *toz* 'yaylara sarılan sırim' (Gülensoy, 2007: 924) şeklinde vermiştir.

3.2.17. Yalmağ يلماغي

Ergin, DKK'de sözcüğü *yalmağ* 'kesici ve delici aletlerin ağzı ve ucu' (Ergin, 1964: 213) şeklinde vermiştir. Sözcük, Dresden nüshasında 1 yerde *yalmağ*, Vatikan nüshasında da 1 yerde *yalman* şeklinde geçmektedir.

Ala ala gönderler süsildi. Kara polat öz kılıçlar çalındı, yalmağı düşdi (Drs. 33b/11).

Meydān tolu baş oldu. Şahbāz atlar yügürdi, nalı düşdi. Kılıçlar çalındı, yalmanı düşdi (Vat. 90b/13).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen ifadelerde Kazan'ın esir düşen ailesini kurtarmak, yağmalanan hazinesini geri almak için Oğuz beyleri ile birlikte kâfire açtığı savaş sırasında ortaya çıkan manzara tasvir edilmiştir. Kara çelik öz kılıçların kullanılırken *yalmağının* düştüğü ifade edilerek savaşın şiddeti vurgulanmıştır.

Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *MG*'de *yelmen* 'kılıcın üst kısmı, kenarı' (Uğurlu, 1984: 87a/1) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesinde ise *yalman* 'tîz, tünd, tîzlik' (Clauson, 1960: 336v-20; Şeyh Süleyman, 2003: 298) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *yalman/yelmân* 'kılıcın keskin tarafı; kılıç, süngü, kama gibi silahların ağzı veya ucu; mızrak başı, ok temreni; sivri uç' olarak ifade ettikten sonra Eski Türkçede sözcüğün *yalman* (Tietze, 2019: 164) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *yalman* 'eğik, eğinik, mail; sarp, dik; kesici ve batıcı araçların kesen ve batan yüzü' olarak ifade etmiş ve Orta Türkçede sözcüğün **yā-l+man* (Gülensoy, 2007: 1046) şeklinde oluştuğunu bildirmiştir.

3.2.18. Yarağ يراق

Ergin, DKK'de sözcüğe *yarağ* 'hazırlık, teçhizat, levazım, silâh' (Ergin, 1964: 214) şeklinde yer vermiştir. *Yarağ* sözcüğü Dresden nüshasında 14, Vatikan nüshasında 5 yerde geçmektedir.

Tekür aydur: Yarağlı altmış adam seçün, varsunlar tutup getürsünler, dedi (Drs. 133b/13).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda tekfur, tutsak olan ağabeyi Egrek'e ulaşmak için kardeşinin tutulduğu koruya gelen Segrek'in yakalanması için silahlı altmış adam göndermiştir. Bu ifadelerde *arak* sözcüğü "silâh" anlamında kullanılmıştır.

Gelüp Teküre haber vèrdi, aydur: At, yarak ve ışuk Begilün; Begil içinde degül dedi (Drs. 125b/3).

Begil Oğlu Emren boyunda Emren, babasının atını, zırhını alıp kâfir üstüne at sürmüştür. At, zırh ve miğferin Begil'in olduğunu tespit eden casus derhal Tekür'e haber ulaştırmıştır. Bu ifadelerde *arak* sözcüğü "giyim, kuşam ve zırh" anlamında kullanılmıştır.

Kazılık Koca iş görmüş bir adam idi. Yarar kıocaları cem' eyledi, yadyağı yarağıyla yola girdi (Vat. 100a/12).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda Kazılık Koca'nın kâfir üzerine akın düzenlemek için gerekli hazırlığı yapıp yola çıkışının anlatıldığı ifadelerde *arak* sözcüğü "levazım, araç gereç" anlamında kullanılmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *arak* 'silah' (Ergin, 2011: 121) olarak geçmektedir. Eski Uygur Türkçesinde sözcük için *arak* 'yakışan, gereken; silah' (Caferoğlu, 1968: 285) karşılığı verilmiştir. Bu sözcük için *DLT*'de *arağ* 'fırsat, imkân' (Atalay, 1986: 747) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *BM*'de *arak* 'şimşek'; *TZ*'de *arak* 'ışık'; *CC*'de *arak* 'serbest'; *KFT*'de *arak* 'yarar, fayda'; *TZ*'de *arak* 'silâh'; *GT* ve *MG*'de *arak/yarağ* 'hazırlık' (Toparlı vd., 2007: 311) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesinde *arağ* 'silâh, âlet-i lazıma, şemşir, hançer ve âlât-ı harb' (Şeyh Süleyman, 2003: 291) olarak adlandırılmıştır.

Tietze, sözcüğün *arak/yarağ/yarağ* 'silâh, âlât-ı harp, araç gereç; hazırlık, tedbir, fırsat, imkân' biçimlerinde kullanıldığını ve < *yara-* eylemine, eylemdenden ad yapan –g ekinin getirilmesiyle türetildiğini bildirmiştir (Tietze, 2019: 218). Gülensoy, sözcüğü *arak* 'silah; (kaba) erkelik organı' olarak verdikten sonra sözcüğün Eski Türkçede *arağ*; *arak* 'silâh, teçhizat; hazırlık, takat, güç, imkân' biçiminde kullanıldığını ve *yara-k* (Gülensoy, 2007: 1070) şeklinde oluştuğunu kaydetmiştir.

Farsçada Türkçenin En Eski İzleri adlı eserde "çare" sözcüğünün "yarak" sözcüğü ile aynı kökenden geldiğini ve her iki sözcüğün Türkçe olduğunu dile getiren Kızılözen, *arak* sözcüğünün DKK'de geçen "*Baş yarağın eyley. Üzeriñize yağı gelür, dedi*" (Drs. 123b/9) ifadesinde *çare* anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Kızılözen, Türkçe *yarıq* sözcüğünün ilk olarak Eski Farsçaya *çariq* şeklinde geçip Orta Farsçada ç- >z- değişimiyle *zéréh* "zırh" şeklinde kullanıldığını dile getirmiştir. Sözcüğün Orta Farsça

döneminde de İranî dillere geçtiğini belirten Kızılözen, ses ve semantik bakımından değişime uğrayan “silâh” anlamlı *yariq* sözcüğünün, “çare” anlamına gelen *çarek* sözcüğüne dönüştüğünü bildirmiştir (Kızılözen, 2020: 84-85).

3.2.19. Yay باي

Ergin, DKK’de sözcüğü *yay* ‘yay (ok atan)’ (Ergin, 1964: 214) şeklinde aktarmıştır. Sözcük Dresden nüshasında 34 yerde *yay*, 1 yerde *ya* şeklinde geçmektedir. Sözcük Vatikan nüshasında ise 20 yerde geçmektedir.

Pay Püreniñ oğlıyçün bir deniz kulumı boz aygır aldılar, bir ağ tozlu katı yay aldılar (Drs. 37a/1).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde bezirgânların, Pay Püre’nin oğlu için İstanbul’a gidip güzel armağanların yanında bir de ak kirişli sert yay aldıkları bildirilmiştir. İfadelerde yayın nitelikli olması beylerin buldukları konumla ilgilidir. Dresden ve Vatikan nüshasında yay terimi birçok yerde kullanılmaktadır. Farklı adlandırmalarla kullanılan bu sözcüğün, bu yönüyle eserin oluştuğu ve yazıya geçtiği dönemlerde Türklerin savaş terminolojisinde ne kadar önemli olduğu ortaya konmuştur.

Topuğında şarmaşanda kara şaçlum

Kurulu yaya benzer çatma kaşlum (Vat. 61a/3).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Bayındır Han tarafından düzenlenen şölende çocuğu olmadığı için kara otağda ağırlanan Dirse Han, bu durumun nedenini öğrenmek için eşine seslendiği soylamada eşinin kaşlarını şekil ilgisiyle kurulu *yaya* benzetmiştir. Dirse Han’ın, eşine hitap ederken kullandığı tasvirlerde kadına verilen değer vurgulanmıştır.

Eski Uygur Türkçesinde *yay* ‘yay’ (Caferoğlu, 1968: 291); *DLT*’de *ya* ‘yay’ (Atalay, 1986: 723) şeklinde kaydedilen sözcük, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*’de *ya* ‘yay, kavs’ (Caferoğlu, 1931: 90); *MG*’de *yay* ‘yay’ (Uğurlu, 1984: 4a/2); *CC*’de *ye* ‘yay’ (Toparlı vd., 2007: 317) olarak verilmiştir. Çağatay sahası eserlerinde de tespit edilen sözcük, *LÇ*’de *yay* ‘oğun kemānı, kavş, kemān’ (Şeyh Süleyman, 2003: 302); *Senglah*’ta *yay* ‘kemān’ (Clauson, 1960: 340v-26) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *yay* ‘ok atma aracı, yay gibi olan; kavis; kuş fakında hilal şeklindeki değneği kaburga kemiği parçasına bağlayan ip’ (Tietze, 2019: 103) olarak aktarmaktadır. Gülensoy da sözcüğü *yay* ‘ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk; çeşitli amaçlarla ve çeşitli biçimlerde yapılan esnek makine bölümleri; keman, viyolonsel gibi çalgılarda, titreşim yoluyla ses çıkarmaya yarayan parça; (mat) bir eğriden alınan parça; zemberek; hallacın pamuk veya yünü atmak

için tokmak yardımıyla kullandığı araç' olarak kaydetmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün Eski ve Orta Türkçede *yā* şeklinde kullanıldığını < **yā* sözcüğündeki /y/ foneminin ise ikincil olup /ā/ ünlüsünün etkisiyle türediğini açıklamıştır (Gülensoy, 2007: 1093).

3.2.20. Yelek

Ergin, DKK'de sözcüğü *yelek* 'okun tüyleri' (Ergin, 1964: 215) şeklinde vermiştir. *Yelek* sözcüğü Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Ḳara polat öz kılıçlar çalındı, yalmağı düşdi. Üç yelekliḳayın oklar atıldı, demreni düşdi (Drs. 33b/11).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen cümlelerde Kazan'ın esir düşen ailesini kurtarmak, yağmalanan hazinesini geri almak için Oğuz beyleri ile birlikte kâfire açtığı savaşın zorluğu tasvir edilmiştir. İfadelerde, kullanılan okların *üç yelekli* olduğu ve kayın ağacından yapıldığı belirtilerek sağlamlığına vurgu yapılmıştır. *Yelek*, okun arkasına takılmakta ve bir nevi okun hedefe ulaşmasında kanat görevi üstlenmektedir.

Yedi kişiyle kurulurdu benüm yayum

Ḳayın ḫalı yeleginden şom altunlu benüm okum (Vat. 102a/2).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda Yiğenek'in rüyasında dayısı Emen ile konuştuğu ifadelerde Emen, okunun kayın ağacı yeleginden yapıldığını söylemiştir.

Kıpçak sahası eserlerinden *DM*'de sözcük, *yelek* 'elek, kalbur; yelek' (Toparlı vd., 2007: 318); *MG*'de *yüñ* 'okun tüyleri, yelek' (Uğurlu, 1984: 97a/8) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesinde ise *yelek* 'ince, kısa kollu giysi; kümes hayvanlarının tüy ve kanatları' (Clouston, 1960: 351v-22) biçiminde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *yelek/yilek* 'uzun tüy, kanat tüyü, telek' (Tietze, 2019: 306) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, sözcüğü *yelek* 'ceket altına giyilen kolsuz ve kısa giysi; kuş kanadının büyük tüyü, telek; okun yay kirişine takılan bölümündeki yay' şeklinde aktardıktan sonra sözcüğün kökenini < *yé: l + (e)k* olarak izah etmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün Türkiye Türkçesinde *yelek+le-/len-* (Gülensoy, 2007: 1112) biçimlerinde türetildiğini kaydetmiştir.

3.3. Mekân ve Mimari İle İlgili Nesne Adları

3.3.1. Ban

Ergin, bu sözcüğü DKK'de *ban* 'çok süslü altın başlı büyük çadır' (Ergin, 1964: 173) şeklinde kaydetmiştir. *Ban* sözcüğü; Dresden nüshasında 12 yerde *ağ ban év* (2 yerde *ağban év* şeklinde), 10 yerde *dünlügi altun ban év*, 3 yerde *altun başlu ban év*, 2

yerde altun ban ev, 2 yerde ağ ban eşik, 1 yerde ise toğşan başlu ban ev şeklinde geçmektedir. Sözcük; Vatikan nüshasında 5 yerde ağ ban ev, 5 yerde ağban ev, 5 yerde dünlügi altun ban ev, 3 yerde altun başlu ban ev, 3 yerde altun ban ev, 1 yerde ban ev ve 1 yerde toğşan başlu ban ev şeklinde geçmektedir.

Toğşan başlu ban evlerin kara yeriñ üzerine dikdürmişidi (Drs. 20a/3).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda, Salur Kazan'ın yaşadığı otağın ihtişamının anlatıldığı ifadelerde *ban* sözcüğü “görmekli, süslü çadır” anlamında kullanılmıştır.

Ağ ban evin, ağ otağın kara yeriñ üzerine kurmuş-idi (Vat. 60b/1).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Bayındır Han'ın gösterişli ak otağının tasvir edildiği ifadelerde geçen *ban* sözcüğü ile beyliğin otoritesi ve yönetim gücü vurgulanmıştır.

Ban sözcüğü tarihî Türk lehçelerinden Eski Uygur Türkçesinde *ban* ‘üzerine yazı yazılan tahta, yazı tahtası’ (Caferoğlu, 1968: 32); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BV*’de *ban* ‘dam, çatı’ (Toparlı vd., 2007: 23) şeklinde kaydedilmiştir.

Ban sözcüğünün kökeni konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Tietze, bu sözcüğü *ban* ‘ulu, büyük’ şeklinde ifade etmiş ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde “on bin” anlamında kullanıldığını bildirmiştir. Tietze, ayrıca *ban ev* sözcüğünü “kalabalık ziyafetlere yarayan çok büyük ve süslü çadır” (Tietze, 2002: 276) şeklinde açıklamıştır. Tezcan, *ban* sözcüğünü Çince *wan* ‘on bin’ şeklinde ifade eden Tietze ve Tekin’in görüşlerinin doğru olmadığını ileri sürmüştür. Gerekçe olarak Eski Türkçede “on bin” anlamına gelen *ban* sözcüğünün olmadığını ileri sürmüş, aynı araştırmacıların *ban* ‘çardak’ açıklamasını da reddetmiştir. Tezcan’a göre *ban ev* tamlaması, Azerbaycan diyalektlerinde “baca” anlamında kullanılan *ban* sözcüğü ile ilişkilidir (Tezcan, 2001: 81-82). Özçelik, hikâyelerde geçen *ban ev* yapısına dikkat çekmiştir. Tamlamayı “büyük çadır” şeklinde yorumlamış, buna bağlı olarak *ban* sözcüğünün konargöçer Oğuz boylarında “çadır, otağ” anlamına gelen *ev* sözcüğünün sıfatı olduğunu ifade etmiştir (Özçelik, 2018: 268).

3.3.2. Çadır/Çetir چادر

Ergin, DKK’de sözcüğü *çadır* ‘çadır (krş. çetir)’ (Ergin, 1964: 177) şeklinde kaydetmiştir. Bu sözcük Dresden nüshasında 15 yerde *çadır*, 2 yerde *çetir* şeklinde geçmektedir. Vatikan nüshasında *çadır*, 5 yerde geçmektedir.

Kazan oğlunu alup kara tağlar üzerine ava çıktdı. Av avladı, kuş kuşladı, şığın geyik yıkdı. Gök alan görklü çemene çadır tikdi (Drs. 65a/12).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda geçen ifadelerde Kazan Bey'in, on altı yaşına geldiği halde yiğitliğini kanıtlayamamış olan Uruz'u tecrübe kazanması için yanına alıp ava çıkışı anlatılmaktadır. İfadelerde, Kazan Bey'in yeşil dzlyđe, güzel imene çadır dikmesi konar-gcer yaşam tarzını vurgulamaktadır.

alkubanı a Dirse an yirnden r trgl,

Ala adır yr yüzine dikdrgil (Vat. 61b/3).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Bayındır Han'ın düzenlediği şolende çocuğu olmadığı için kara otağda oturtulan Dirse Han, ocuk sahibi olamamalarının nedenini eşine sormuştur. Dirse Han'a, çocuğu olması için eşi tarafından verilen çeşitli tlerden biri de yeryüzüne *ala çadır* dikmesidir.

adır sözcüğü, Eski Uygur Türkçesinde *adır* 'Kl-adar' (Caferoğlu, 1968: 58) şeklinde geçmektedir. *DLT*'de sözcüğün *atır* 'çadır' şeklinin yanında *aır* ve *aşır* olarak da kullanıldığı belirtilmiştir (Atalay, 1985: 406). Eski Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *atır* 'adır' (Caferoğlu, 1931: 42); *DM*'de *ādur* 'adır' (Toparlı vd., 2007: 45) şeklinde verilmiş ve *ādur*, *atır* sözcüklerine gönderme yapılmıştır. Çağatay sahasında *ādur* 'çadır; oba, otağ' (Clauson, 1960: 205r- 19; şeyh Süleyman, 2003: 146) şeklinde verilmiştir.

Kökeni ile ilgili farklı görüşler bulunan sözcüğü Tietze, *adır* 'direklerle tutturulan ve duvarları deri veya bezden olan barınak' şeklinde kaydetmiştir. Farsçada *ādar* şeklinde kullanılan sözcüğün aslının Sanskritçe *attra*- 'güneş şemsiyesi' kelimesinden alındığını ve Eski Türkçede de tespit edildiğini belirtmiş ancak oradan Eski Osmanlıcaya nasıl geçtiğinin kesinlikle bilinmediğini ifade etmiştir (Tietze, 2002: 462). DKK Dresden nüshasında *etir* şeklinde kullanılan sözcüğü Tietze, *etr/etir* 'şemsiye' şeklinde aktarmış ve bu sözcüğün kökenini Sanskritçe *attra*- 'güneş şemsiyesi' sözcüğüne bağlamıştır (Tietze, 2002: 500-501). Gülensoy, sözcüğü *adır* 'çadır' şeklinde aktarmış, sözcüğün oluşumunu < *āt-ır şeklinde göstermiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *adır+cı/cılık/lı* şekillerinde kullanıldığını belirtmiştir. Tietze'nin sözcüğün kökenini Sanskritçe *attra*- 'güneş şemsiyesi' oradan Farsça *adār* sözcüğüne bağlamasına değinen Gülensoy; Sanskriteye, Orta Farsçaya, İrancaya bağlanmak istenen sözcüğün anavatanının Türkçe olduğunu belirtmiştir. Gülensoy, Türklerin tarihleri süresince Yurt~Curt = y/y/eb/ew/ev adını verdiği yeri, ağaçları 'çatarak' kurduğunu belirterek *at-* eyleminin bu ad için uygun olduğunu ifade etmiştir (Gülensoy, 2007: 209-210).

Kökeni tartışmalı olan nesne adlarından hakkında kanıtlayıcı bilgiler bulunmayan adları çalışmamıza almadığımızı daha önce belirtmiştik. Bu adlardan biri *adır* sözcüğüdür. Bu sözcüğün biçim ve anlam ilişkisi, Gülensoy'un *at-* eyleminden geldiği

görüşünü doğrular niteliktedir. Biz de Gülensoy'un görüşünü dekteklediğimizden bu sözcüğü çalışmaya dâhil ettik.

Hikâyelerde çadır; barınma ve dış tehlikelerden korunma aracı olmasının dışında toplum nazarında temsil ettiği farklı değerlerle de öne çıkmaktadır. Bu bağlamda çadır, yönetimle ilgili kararların alındığı bir mekan olmasının dışında savaşta elde edilen ganimetlerin bölüşülmesi, evlenme merasimlerinin gerçekleşmesi gibi pek çok âdet ve geleneğin uygulandığı yaşam alanıdır (Deveci vd., 2013: 314-315).

3.3.3. Direk دِرِك

Ergin, DKK'de sözcüğü *direk* 'direk' (Ergin, 1964: 180) şeklinde kaydetmiştir. *Direk* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında da 3 yerde geçmektedir.

Oğlan fıkır eyledi, aydur: Bir tama direk ururlar, ol tama tayağ olur. Ben bunun alnına niye tayağ olurın, tırurın? dedi (Drs. 10b/1).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda meydanda aşık oynarken Bayındır Han'ın boğasının saldırısına uğrayan Dirse Han'ın oğlu, zekâsını kullanarak azgın boğayı yenmiştir. Boğaç Han'ın mücadelesinin anlatıldığı ifadelerde *direk* sözcüğü "destek" anlamında nesne adı olarak kullanılmıştır.

Beze miskîn ümîdi,

Tülü kuşuñ yavrusu,

Türkistânun diregi

Amut şuyınun arşlanı (Vat. 101a/6).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda Bayındır Han'ın huzuruna çıkıp esir düşen babasını kurtarmak için yardım isteyen Yiğenek'in, Bayındır Han'ı övdüğü soylamada *direk* sözcüğü benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerinde tespit edilen bu sözcük, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserde *tirgük*, *tiregük* 'direk' (Gabain, 1988: 300); *EUTS*'de *tiragük* 'direk' (Caferoğlu, 1968: 240) biçiminde yer almıştır. *DLT*'de *tiregü* 'direk, kendisine bir şey dayanılan her nesne, direcem ve buna benzer şeyler' (Atalay, 1985: 447) şeklinde görülen sözcük. Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*'de *tirek* 'direk' (Caferoğlu, 1931: 38); *CC* ve *İM*'de *tirek* 'direk, destek'; *DM* ve *GT*'de *tirek* 'ağaç' (Toparlı vd., 2007: 277) şeklinde kullanılmıştır. Çağatay sahası eserlerinde de tespit edilen sözcük, *LÇ*'de *tirek* 'direk, düz ağaç, sütun, kavağ ağacı' (Şeyh Süleyman, 2003: 131); *Senglah*'ta *tirek* 'direk ağacı, destek' (Clauson, 1960: 193r-17) biçiminde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *direk* 'ağaç ve saireden yapılan uzun ve kalın destek' şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *tirek* 'kavak' (Tietze, 2002: 625) şeklinde

kullanıldığını aktarmıştır. Gülensoy, *direk* ‘direk; kavak’ olarak kaydettiği sözcüğün < *ti: re- ‘dikmek’+ -k şeklinde oluştuğunu belirtmiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde ise *direk+çi* (Gülensoy, 2007: 287-288) şeklinde türetildiğini aktarmıştır.

3.3.4. Dünlük دنلوکي

Ergin, DKK’de sözcüğe *dünlük* ‘pencere, baca, ev ve çadırın pencere, baca ve ocak gibi delikleri, salon’ (Ergin, 1964: 181) şeklinde yer vermiştir. *Dünlük* sözcüğü Dresden nüshasında 10, Vatikan nüshasında 6 yerde geçmektedir.

Çazan Begüñ dünlügi altun ban évlerini biz yıkmışuz, tavla tavla şahbâz atlarını biz binmişüz, kaçâr kaçâr kızıl devesini biz yetmişüz (Drs. 22a/4).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda *dünlük* ile ilgili ifadelerde Karuçuk çobana, Kazan Bey’in ailesini esir alıp hazinesini yağmaladığını söyleyen kâfir, Kazan’ın dünlüğü altından yapılmış evlerini yıktığını bildirmiştir.

Dünlügi altun evine Pay Püre Hānuñ şiven girdi. Kızı gelini kaç kaç gülmez oldu (Vat. 74a/10).

Bamsı Beyrek boyunda *dünlük* ile ilgili cümlelerde Beyrek ve otuz dokuz yiğidinin Bayburt Hisarı Beyi’ne esir düştüğünü öğrenen ailesinin evinde feryatlar yükseldiği, yasin hâkim olduğu ifade edilmiştir.

Bu sözcük, *EUES*’de *tünlük* ‘pencere, baca, ağız, pencere kenarı kıvrımı’ (Wilkens, 2021: 773); *DLT*’de *tünğlük* ‘pencere, ocak, baca gibi evdeki delikler’ (Atalay, 1986: 671) biçiminde kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *İM*, *Kİ* ve *TZ*’de *tünlük* ‘pencere’ (Toparlı vd., 2007: 287) şeklinde kaydedilmiş ve *tünlük* sözcüğüne gönderme yapılmıştır. Sözcük, Çağatay sahası dil ürünlerinden *LÇ*’de *tünlük* ‘hayme başı tarafında dumanı hârice çekmek üzere açılan revzene ve tümlük’ (Şeyh Süleyman, 2003: 128); *Senglah*’ta *tünlük* ‘evin deliği, bacası’ (Clauson, 1960: 187r-15) biçiminde kullanılmıştır.

DKK’de *dünlügi altun ban év* tamlamasında geçen *dünlük* sözcüğünün anlamıyla ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür: Gökyay, sözcüğü “baca deliğinin örtüsü, çadırın parçalarından biri, bacanın örtüsü, salonun devri, heyet-i mecmuası, evin duvarındaki delik, pencere, duman deliği, evin penceresi, revzene penceresi, çadırın başındaki açıklık, damdan açılmış delik ve aydınlık gelecek yer, çadırın baş tarafında dumanı dışarı çekmek üzere açılan revzene ve tümlük” (Gökyay, 1973: 201) olarak açıklarken Tezcan, sözcüğü “tepedeki duman deliği üzerine yerleştirilen parça” (Tezcan, 2001: 81) şeklinde tanımlamıştır.

3.3.5. Êşik اشكي

Ergin, DKK'de sözcüğü *işik* 'eşik, kapı önü' (Ergin, 1964: 189) biçiminde kaydetmiştir. *Êşik* sözcüğü Dresden nüshasında 7, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Beyregün babasına anasına haber oldı. Ağ evi eşiginde şiven kopdı. Kaza beñzer kıızı gelini ağ çıkardı, kara geydi. Ağ boz atınun kıyruğunu kesdiler (Drs. 151b/9).

İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü boyda Kazan'ın evini kendilerinden habersiz yağmalattığını öğrenen Dış Oğuz beyleri, Aruz liderliğinde isyan etmişlerdir. Beyrek'e Kazan Bey'e asi olması için baskı yapmışlardır. Kazan Bey'e asi olmadığı için Aruz tarafından hile ile öldürülen Beyrek'in ölüm haberinin ailesine ulaşmasıyla evinin eşiğinde feryatlar yükselmiştir. İfadelerde geçen *eşik* sözcüğü "evin girişi, evin önü" anlamında kullanılmıştır.

Kızlar, hātunlar oturduğı otağa geldi, eşigin aldı, oturdı (Vat. 80a/12).

Bamsı Beyrek boyunda Banu Çiçek ve Yalancı oğlu Yaltacuk'un düğününde hünerleri ile Kazan Bey'in beğenisini kazanan ve istediğini yapmasına izin verilen Beyrek, gelinin bulunduğu otağın eşiğine oturup kopuz çalmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerinde kullanılan bu sözcük, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserde *işik* 'eşik' (Gabain, 1988: 276); Eski Uygur Türkçesinde *işik* 'eşik' (Caferoğlu, 1968: 100) şeklinde kullanılmıştır. Bu sözcük için *DLT*'de *eşik* 'eşik' (Atalay, 1986: 198) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *işik* 'kapı eşiği, kapı' (Caferoğlu, 1931: 14); *CC*'de *eşik* 'kapı' (Toparlı vd., 2007: 76) şeklinde kaydedilmiş ve *işik* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesi eserlerinde de tespit edilen bu sözcük, *eşik* 'dergâh, bārgâh, āstāne, kapunun taşru tarafı, dervāze' (Şeyh Süleyman, 2003: 54); *eşik* 'hane' (Clouston, 1960: 106v-21) şeklinde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *eşik* 'kapının dip basamağı' olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede de *eşik* (Tietze, 2002: 747) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy'un köken bilgisi sözlüğünde bu sözcük *eşik* 'kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak' olarak kaydedilmiş, Orta Türkçede *eşik-işik-eşik* şekillerinde kullanıldığına değinilen sözcüğün oluşumu < *eşü-* 'örtmek, bürümek' + *k* (Gülensoy, 2007: 344) şeklinde verilmiştir.

3.3.6. Êv او

Ergin, DKK'de sözcüğü *iv* 'ev, otağ, çadır' (Ergin, 1964: 189) olarak kaydetmiştir. *Êv* sözcüğü; hikâyelerde tek başına ve *altun başlu ban év, toksan başlu ban év, altun ban*

év, ağ ban év, dünlügi altun ban év, ağ ev ve kara év şeklinde görülmektedir. Sözcük Dresden nüshasında 101, Vatikan nüshasında 72 yerde geçmektedir.

Ozan aydur: Karılar dört dürlüdür. Birisi şolduran şopdur. Birisi tolduran topdur. Birisi évüñ tayağıdur. Birisi néçe söyler-iseñ bayağıdur. Ozan évüñ tayağı oldur ki yazıdan yabandan éve bir konuk gelse, er adam évde olmasa, ol anı yedirür, içürür, ağırılar, ‘azizler gönderür (Drs. 5b/6-7-8).

Mukaddime bölümünde *év* sözcüğü ile ilgili ifadelerde Dede Korkut dilinden ozan, evinde misafiri en güzel şekilde ağırlayan kadını evin en önemli dayanağı olarak göstermektedir. Bu cümlelerde *év* sözcüğü “ailenin yaşadığı mekân” anlamında kullanılmıştır.

Qazan üç yılda bir İç Oğuz Taş Oğuz beglerin cem‘ éderdi, évın yağmaladurdi. Gerü Hân Qazan évın yağmaladur oldı (Vat. 103b/9-10).

İç Oğuz’a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek’in Öldüğü boyda geçen ifadelerde Kazan Bey’in İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerine evini yağmalatması anlatılmıştır. Hanlar, evlerini yağmalatarak paylaşmaya ve sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunmuşlardır.

Eski Türkçeden itibaren Türkçe metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*’nda *eb* ‘ev, merkez, ordugâh’ (Ergin, 2011: 92); *EUTS*’de *öy* ‘ev’ (Caferoğlu, 1968: 155); *İKPO*’de *eb* ‘ev, çadır’ (Hamilton, 2011: 67/6) şeklinde kaydedilmiştir. Sözcük, *DLT*’de *ev* ‘ev’ (Atalay, 1986: 205) olarak geçmektedir. Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*’de *ev* ‘ev’ (Caferoğlu, 1931: 25); *TZ*’de *öy* ‘ev, oda’ (Toparlı vd., 2007: 213) şeklinde verilmiş ve *ev, iv, öv, yev* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesi dil ürünlerinden *LÇ*’de *öy ve öyi* ‘hane, ev, beyt, hayme’ (Şeyh Süleyman, 2003: 42); *Senglah*’ta ise *öy* ‘hâne’ (Clauson, 1960: 92r-15) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *ev* ‘oturulan yer, mesken; çadır; hane’ şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *ev* (Tietze, 2002: 751) olarak kullanıldığını aktarmıştır. Gülensoy, *ev* ‘yalnız bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı; konut’ şeklinde aktardığı sözcüğün, Türkiye Türkçesinde *ev+ci/cil/cilik/cileşme/cileş-/cimen/li/lik/lilik/se-/sin* şeklinde türetildiğine değinmiştir. Gülensoy, sözcüğün kökeninin Çince, Sümerce veya başka bir dilde aranmasının doğru olmadığını vurgulamıştır (Gülensoy, 2007: 347).

3.3.7. Günlük كونلك

Ergin, DKK’de sözcüğü *günlük* ‘şemsiye, şemsiye şeklinde çadır, şemsiyeli çadır, şemsiyeli otağ’ (Ergin, 1964: 185) olarak vermiştir. *Günlük* sözcüğü Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Bir gün Kam Gan oğlu Hân Bayındır yerinden tırmış-idi. Şāmī günlügi yeryüzüne dikdürmişidi (Drs. 7a/2).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda, toy meclisinin betimlendiği cümlelerde geçen *şāmi günlük* tamlamasıyla Bayındır Han'ın statüsü ve otoritesi ön plana çıkarılmıştır. *Günlük* sözcüğü “otağ, çadır türü” anlamında kullanılmıştır.

Aruz dağı altunlu günlügin dikmişdi, oğlanları ile otururdu (Vat. 104a/9).

İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü boyda Dış Oğuz beylerinin kendisine düşmanca davranmalarının sebebini öğrenmek isteyen Kazan Bey, Kılbaş'ı dayısı Aruz'a göndermiştir. Kılbaş ile Aruz'un karşılaşmasının anlatıldığı ifadelerde Aruz'un altından *günlüğünü* diktiği belirtilerek sahip olduğu statü ve güce vurgu yapılmıştır.

Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *KFT*'de *künlik* ‘günlük’; *İM*'de *künlük* ‘günlük’ (Toparlı vd., 2007: 169) şeklinde aktarılmıştır.

Tietze, *günlük* ‘gelin alayında gelin üzerine örtülen uzun örtü; sayvan, gölgelik’ şeklinde aktardığı sözcüğün < *gün*+ *-lük* ‘güneşten koruyan’ (Tietze, 2009: 213) şeklinde türetildiğini belirtmiştir. Gülensoy, *günlük* ‘o günkü, o günle ilgili; üzerinden gün geçmiş veya geçecek; her gün yapılan, her gün yayımlanan, her gün çıkan; günü gününe tutulan hatıra; günce’ olarak aktardığı bu sözcüğün < *gün*+*lük* < **kün*+*lük* şeklinde oluştuğunu ifade etmiştir (Gülensoy, 2007: 396). Gülensoy, sözcüğün DKK'de geçen anlamıyla ilgili bir bilgi vermemiştir.

3.3.8. Kapu كپو

Ergin, DKK'de sözcüğü *kapu* ‘kapı, (Demür) Kapu’(Ergin, 1964: 190) şeklinde aktarmıştır. *Kapu* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 27, Vatikan nüshasında 7 yerde geçmektedir.

Deli Dumrul, elin eline çaldı, kaç kaç güldi. Aydur: Yigitlerüm ‘Azrailün gözini eyle korhutdum ki gēñ kapuyı kodı, tar bacadan kaçdı (Drs. 81b/8).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyunda Azrail ile karşılaşan Deli Dumrul'un kılıcını çekmesiyle Azrail, güvercin şeklinde pencereden uçmuştur. İfadelerde *kapu* sözcüğü “evin girişi” anlamında kullanılmıştır.

Kāfir hisār kapusına girmişiken Yëgenek kara polat öz kılıcıyla kāfirün boynun rastlayup şöyle çaldı-kim başı top gibi öñine düşdi (Vat. 103a/3).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde Yiğenek'in, kâfirler tarafından esir alınan babasını kurtarmak için Oğuz beyleri ile birlikte harekete geçtiği

belirtilmiştir. Buna göre Yiğenek, hisar kapısı yakınlarında yakaladığı kâfiri kılıcıyla öldürmüştür.

Eski Türkçe ile birlikte tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *kapıg* 'kapı' (Ergin, 2011: 98); Eski Uygur Türkçesinde *kağağ/kağıg* 'kapı' (Caferoğlu, 1968: 166) biçiminde geçmektedir. Sözcük için *DLT*'de *kapuğ* 'kapı' (Atalay, 1985: 375) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *kapu* 'kapı' (Caferoğlu, 1931: 68); *İH*'de *kapı* 'kapı' (İzbudak, 1936: 27); *BM*'de *kapı* 'kapı' (Toparlı vd., 2007: 126) şeklinde verilmiş ve *kabı*, *qabu*, *kapu* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay sahasında da kullanılan bu sözcük, *Senglah*'ta *kapu* 'bâb, eşik, dervâze' (Şeyh Süleyman, 2003: 212); *LÇ*'de *kapu* 'kapı' (Clason, 1960: 265v-20) şeklinde görülmektedir.

Tietze, *kapu/kapı* 'açılır kapanır giriş tertibatı' olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede *kapıg* (Tietze, 2016: 116) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, sözcüğü *kapı* 'bir yere girip çıkarken geçilen yer' şeklinde belirtmiş, sözcüğün Eski Türkçede *kağağ~kapı*; Orta Türkçede *kapuğ*, *kapuğluğ* 'kapılı', *kapguçi* 'kapıcı' biçiminde kullanıldığını aktarır Türkiye Türkçesinde *kapı+cı/cık/cılık/kule/landır-/lanlanma/lı/sız* (Gülensoy, 2007: 460) şeklinde ekleştğini ifade etmiştir.

3.3.9. Kerpiç

Ergin, DKK'de sözcüğü *kerpiç* 'kerpiç' (Ergin, 1964: 195) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *kerpiç* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

İt gibi güv güv eden Çerkez hırşlı

Küçücük toñuz şölenli

Bir torba şaman döşekli

Yarım kerpiç yaşduklı

Yonma ağaç tañrılı

Köpegim kâfir

Oğuzı görür-iken seni ögmegüm yok (Drs. 142b/6).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda tekfur, Kazan Bey'e kendilerini överse onu serbest bırakacaklarını söylemiştir. Kazan Bey'in kâfiri övmek yerine yok sayıp küçümsediği soylamada kâfirin yastığının yarım *kerpiçli* olduğu ifade edilmiştir.

Bu sözcük için, *DLT*'de *kerpiç* 'kerpiç; pişmişine pışığ kerpiç denir' (Atalay, 1985: 455) olarak karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *kerpiç* 'kerpiç;

Kıpçakçada bina’ (Caferoğlu, 1931: 80); *KFT*’de *kerpüc* ‘kerpiç, tuğla’ (Toparlı vd., 2007: 140) şeklinde aktarılmış ve *kerbüç*, *kerpiç*, *kilürpiç*, *kürbüç* sözcüklerine gönderme yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *kerpiç* ‘çiy tuğla, kiremit’ (Şeyh Süleyman, 2003: 253) biçiminde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *kerpüc/kerpiç* ‘fırınlanmadan havada kurumuş tuğla’ (Tietze, 2016: 237) olarak aktarmış ve sözcüğün *kah* ‘saman’ + *pīç* ‘sarmak, örmek’ şeklinde oluşmasını muhtemel görmüştür. Gülensoy, *kerpiç* ‘saman ve balçık karışımı ilkel tuğla’ şeklinde kaydettiği sözcüğün Orta Türkçede *kerpiç~pışık*, *kerpiç* ‘tuğla’ olarak kullanıldığını belirttikten sonra Türkiye Türkçesinde *kerpiç+çi/leşme/leş-* (Gülensoy, 2007: 499) şeklinde türetildiğini ifade etmiştir.

3.3.10. **Ɔoru** وَرِي

Ergin, DKK’de sözcüğü *Ɔoru* ‘koru’ (Ergin, 1964: 193) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 8 yerde geçen *Ɔoru* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Uçardan Ɔaz, tavuƆ, yorırdan geyik, tavşan bu havluya toldurup Oğuz yigitlerine bunu dām etmişidi. Uşun Ɔoca oğlunuş [yolu] bu Ɔoruya uğradı. Ɔorunuş Ɔapusın uvatdılar. Şıgın, geyik, Ɔaz, tavuƆ kırdılar, yédiler, içdiler (Drs. 129b/6).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda baş kesmeden, kan dökmeden, kahramanlık göstermeden Kazan Bey’in meclisinde oturmaması gerektiği söylenen Egrek, Kazan Bey’den akın dilemiştir. İfadelerde Alınca Kalesi’ne ulaşan Egrek ve yiğitlerinin kâfirin tuzak olarak yaptırdığı koruya ulaşması anlatılmaktadır.

Sözcük, *DLT*’de *Ɔoriğ* ‘beylerin veya başkalarının korusu; korunan ve gözetilen her yere kuru denir’ (Atalay, 1985: 375) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesinde *Ɔoruğ* ‘halvet; yasak olan maħal’ (Şeyh Süleyman, 2003: 235) şeklinde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *Ɔori/Ɔoru* ‘bakımlı küçük orman’ (Tietze, 2016: 372) olarak kaydetmiştir. Gülensoy da sözcüğü *Ɔoru* ‘bakımlı küçük orman’ olarak kaydetmiş, sözcüğün Orta Türkçede *Ɔoriğ* [< *Ɔori- ‘korumak’ + -ğ] ~ *Ɔoruk* şeklinde kullanıldığını, Türkiye Türkçesinde *Ɔoru+cu/culuk* (Gülensoy, 2007: 543) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.3.11. **Köpri** كوبري

Ergin, DKK’de sözcüğü *köpri* ‘köprü’ (Ergin, 1964: 196) şeklinde aktarmıştır. Dresden nüshasında 4 yerde geçen *köpri* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Meger hānum, Oğuzda Duha Koca oğlu Deli Dumrul derleridi, bir er var-idi. Bir kuru çayun üzerine bir köpri yapdurmış-idi. Geçeninden otuz üç akça alur-idi, geçmeyeninden döge döge kırk akça alur-idi (Drs. 79b/3).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyunda geçen ifadelerde Deli Dumrul, kuru bir çay üzerine *köprü* yaptırıp geçenden ve geçmeyenden haraç almıştır.

Eski Türkçe ile birlikte tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserde *köprüg* ‘köprü’ (Gabain, 1988: 283); Eski Uygurcada *köprüg* ‘köprü’ (Caferoğlu, 1968: 116) şeklinde geçmektedir. Sözcük hakkında *DLT*’de *köprüğ* ‘köprü’ (Atalay, 1985: 478) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*’de *köprü* ‘köprü, Türkmençe büyük asma köprü’ (Caferoğlu, 1931: 78); *BM, Gİ, KF, TA* ve *TZ*’de *köpri* ‘köprü’; *İM*’de *köprüg* ‘köprü’ (Toparlı vd., 2007: 158) şeklinde verilmiş ve *köbri, köpri* sözcüklerine gönderme yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *köprük* ‘köpri, sırât, pel’ (Şeyh Süleyman, 2003: 256); *Senglah*’ta *köprük* ‘pel, kañtara’ (Clauson, 1960: 302r-26) biçiminde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *köbri/köprü* ‘iki yakayı birbirine bağlayan yapı’ (Tietze, 2016: 388) olarak kaydetmiştir. Gülensoy da sözcüğü *köprü* ‘herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan’ şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *köbrüg~köbrük~kövrüg*, Orta Türkçede *köprüg* olarak görüldüğünü aktarmıştır. Gülensoy, kökenine dair <*köb*(/p/v) +*rü* +*g* açıklamasında bulunduğu sözcüğün Türkiye Türkçesinde türeme şekillerini *köprü+cü/cük/cülük/lü* (Gülensoy, 2007: 555) olarak örneklendirmiştir.

3.3.12. Köşk كوشك

Ergin, DKK’de sözcüğü *köşk* ‘köşk’ (Ergin, 1964: 196) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 6 yerde geçen *köşk* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Meger kız meydānda bir köşk yapdurmış-idi. Cemi’ yanında olan kızlar al geymişlerdi, kendü şarı geymiş-idi (Drs. 91a/11).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Kan Turalı’nın, tekfurdan Selcen Hatun’u istediği sırada Selcen Hatun meydana yaptırdığı köşkten bu durumu izlemektedir.

DLT’de sözcük *köşik* ‘örtü, perde; gölge’ (Atalay, 1986: 367), *Kİ* ve *TZ* gibi Kıpçak Türkçesi eserlerinde *köşk* ‘köşk, saray’ (Toparlı vd., 2007: 160) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *köşk/köşik* ‘bahçe içi villa’ olarak vermiş ve sözcüğün kökenini Farsça *kūşk* sözcüğü ile açıklamıştır (Tietze, 2016: 403). Gülensoy, kelimeyi *köşk* ‘bahçe içinde yapılmış süslü ev, kasır’ şeklinde aktardıktan sonra kelimenin kökenine ilişkin <*köşik* [*< köşi-* ‘ışığa mani olmak, örtmek’ +*-k* ‘himaye, kollama, gölgelik; örtü, perde, gölge’] şeklinde bir açıklama yapmıştır. Sözcüğün, Türkiye Türkçesinde *köşk+lü*

(Gülensoy, 2007: 560) olarak türetildiğini kaydetmiştir. Tekin'e göre kökeni Türkçe olan *köşk*, *köşi*- 'ışığa mani olmak; örtmek', *köşin*- 'ışığından korunmak' eylemlerinden türeyen *köşik* 'himaye, kollama; gölgelik' sözcüğünden gelmektedir. Tekin, iyelik üçüncü şahıs eki alan sözcüğün yapısını **köşik+i* > *köşkü* > *köşk* şeklinde izah etmiştir (Tekin, 2015: 32-33).

3.3.13. **Ƙuyu** كُوِي

Ergin, DKK'de sözcüğü *Ƙuyu* 'kuyu' (Ergin, 1964: 194) şeklinde aktarmıştır. Dresden nühasında 6 yerde geçen *Ƙuyu* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Hele Ƙazanı getürdiler, Ʀomanın Ƙal'asında bir Ƙuyuya bıraƘdılar. Ƙuyunun aƒzına bir degirmen taşı Ƙodular (Drs. 139a/4-5).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Ƙıkarđıđı boyda Trabzon tekfurunun gönderdiği şahinin ardına düşen Han Kazan, tekfurun kalesinin yakınlarında uykuya dalınca tekfurun askerleri tarafından tutsak edilmiş ve kalede bulunan *Ƙuyuya* bırakılmıştır.

Eski Türkçenin Grameri adlı eserde *Ƙuduđ* 'kuyu' (Gabain, 1988: 284) şeklinde kaydedilen sözcük, Eski Uygur Türkçesinde de *Ƙuduđ* 'kuyu, pınar, deniz' (Caferoğlu, 1968: 185) şeklinde kullanılmıştır. Sözcük, *DLT*'de *kudhuğ* 'kuyu' (Atalay, 1985: 375) olarak kaydedilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *KI*'de *Ƙuyu* 'kuyu' (Caferoğlu, 1931: 76); *BM*, *DM*, *GT* ve *KFT*'de *Ƙuyı* 'kuyu'; *İM*'de *Ƙuyuđ* 'kuyu' (Toparlı vd., 2007: 166) şeklinde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesi eserlerinde de kullanılan sözcük, *LÇ*'de *Ƙuyuk* 'kuyu' (Şeyh Süleyman, 2003: 242); *Senglah*'ta *Ƙuyı* 'kuyu, Ƙukur' (Clauson, 1960: 292v-25) şeklinde aktarılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *Ƙuyu* 'su bulmak için kazılan ve duvarları taşlarla örülen derin Ƙukur' (Tietze, 2016: 463) olarak vermiştir. Gülensoy da sözcüğü, *Ƙuyu* 'su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindir biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanan Ƙukur' şeklinde verdikten sonra sözcüğün Eski Türkçede *Ƙuduđ* 'su kuyusu'; Orta Türkçede *Ƙuyuđ~Ƙuduđ~Ƙuduđ* olarak kullanıldığını ve Türkiye Türkçesinde *Ƙuyu+cu/culuk* (Gülensoy, 2007: 584-585) şeklinde türetildiğini kaydetmiştir.

3.3.14. **Oba** اوبا

Ergin, DKK'de sözcüğü *oba* 'oba, oymak, boy, kabile, göçebe oymağı, bir oymağın oturduğu yer, göçebe Ƙadırı, göçebe evi' (Ergin, 1964: 198) şeklinde vermiştir. *Oba* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Meger bir gün köprisinün yamacında bir bölük oba konmuş idi. Ol obada bir yahşı hüb yigit sayru düşmiş idi (Drs. 79b/9).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyunda geçen cümlelerde kuru bir çayın üzerine yaptırdığı köprüde haraç alan Deli Dumrul'un köprüsünün yanına *oba* kurdurduğu ifade edilmiştir.

Babasını kurtardı, babası-y-ile oğul biri birin kucusup ağlaşdılar, ahvallarin birbiriyle söyleşdiler, andan obalarına kayıtdılar (Vat. 67a/9).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda geçen ifadelerde Boğaç Han ile kırk namerdin elinden kurtulan babası Dirse Han'ın karşılaşması ve birbirlerine sarılıp obalarına dönüşü anlatılmıştır.

Bu sözcük, *DLT*'de *oba* 'oba' (Atalay, 1985: 86) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *obā ve oba* 'küçük hayme, hargāh, çadır halkı' (Şeyh Süleyman, 2003: 23) şeklinde aktarılmıştır.

Tietze, sözcüğü *oba* 'bir çadırda yaşayan göçebe ailesi, kabile, oymak; çadırlardan meydana gelen beş on evli köy; büyük çadır; mahalle' şeklinde açıkladıktan sonra sözcüğün Eski Türkçede *oba* (Tietze, 2018: 100) olarak kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy bu sözcüğü, *oba* 'göçebelerin konak yeri; bu konak yerinde konaklayan göçebe halk veya aile' olarak kaydetmiş ve sözcüğün kökenini < *ōpa sözcüğüne bağlamıştır (Gülensoy, 2007: 609).

3.3.15. Oda اودا

Ergin, *DKK*'de sözcüğü *oda* 'oda, oturlan yer, otağ, çadır, ev, göçebe evi, mesken' (Ergin, 1964: 199) olarak vermiştir. *Oda* sözcüğü Dresden nüshasında 12, Vatikan nüshasında 5 yerde geçmektedir.

Pay Püre Beg aydur: Oğul kalın Oğuz beglerini odamuza ohiyalum, neçe maşlahat görürler-ise aña göre iş edelüm dedi. Kalın Oğuz beglerini hep ohydılar, odalarına getürdiler, ağır konuklık eylediler (Drs. 42b/11-13).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Pay Püre Bey, Banu Çiçek'i Bamsı Beyrek'e istemeye gitmeden önce karar için kudretli Oğuz beylerini odalarına davet etmiştir. Bu ifadelerde geçen *oda* sözcüğü, "oturlan yer, otağ" anlamında kullanılmıştır.

Beryek odasında yigitleri ile yeyüp içüp otururken adam geldi, Beryige selām vèrdi. Beryek aleyk aldı (Vat. 105a/11).

İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü boyda Aruz, Kazan'a asi olmasını istediği Beyrek'e mektup gönderip onu yanına davet etmiştir. Bu çağrı, Beyrek'e

odasında yiğitleri ile yiyip içtiği sırada ulaşmıştır. Burada *oda* sözcüğü “çadır, otağ” anlamında kullanılmıştır.

Tietze, etimolojik sözlüğünde bu sözcüğü *oda/otağ/otak/odag* (Tietze, 2018: 109) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, *oda* ‘evin veya herhangi bir yapının oturmak, yatmak, çalışmak gibi işlere ayrılmış bölmesi’ olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede **ōtağ* şeklinde kullanıldığını aktardıktan sonra Türkiye Türkçesinde *oda+başı/cı/cılık/lı/lık* şeklinde türetildiğini açıklamıştır (Gülensoy, 2007: 611).

3.3.16. Ordu اوردي

Ergin, DKK’de sözcüğe *ordu* ‘karargâh, beyin karargâhı, beyliğin merkezi; beyin maiyeti, yurdu; beyliğin halkı, ülkesi; boy, kabile, bey çadırı, çadırlı göçebe karargâhı’ (Ergin, 1964: 199) şeklinde yer vermiştir. *Ordu* sözcüğü Dresden nüshasında 20, Vatikan nüshasında 17 yerde geçmektedir.

Ağam Kazan, şası dīnlü Gürcistān ağzında oturursın. Orduñ üstine kimi kırsın? Kazan aydur: Üç yüz yigidilen oğlum Uruz menüm évüm üstine kırsun, dedi (Drs. 20b/5).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda Salur Kazan’ın, üç yüz yiğit ile oğlu Uruz’u evde bırakıp beyleri ile yaptığı av hazırlığının anlatıldığı ifadelerde *ordu* sözcüğü “ev, yurt” anlamında kullanılmıştır.

Beryek babasının ordusına yakın geldi (Vat. 77a/6).

Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde *ordu* sözcüğü “beyliğin ülkesi, yurt” anlamında kullanılmıştır.

Eski Türkçe ile birlikte Türkçe metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*’nda *ordu* ‘merkez, payitaht. Kağanın oturduğu yer, hakanın oturduğu şehir, ordugâh, karargâh’ (Ergin, 2011: 107) olarak verilmiştir. *EUTS*’de *ordu* ‘saray, orda, ordugâh’ (Caferoğlu, 1968: 142) şeklinde verilmiş ve *ortu* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Sözcük, Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPO*’de *ordu* ‘saray’ (Hamilton, 2011: 42/7); *DLT*’de *ordu* ‘hakanın oturduğu şehir’ (Atalay, 1985: 124) biçiminde aktarılmıştır. Kıpçak sahası eserlerinden *İH*’de *ordu* ‘bey ordusu, padişahın oturduğu şehir, payitaht’ (İzbudak, 1936: 36) şeklinde verilmiştir. Çağatay sahasında da kullanılan bu sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *ordu* ‘askerin konduğu mahâl, koşun’ (Şeyh Süleyman, 2003: 29) şeklinde kaydedilmiş, *Senglah*’ta *ordu* ‘sultanların çadırı’ (Clouston, 1960: 71r-14) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, *ordu* ‘ordugâh, karargâh’ şeklinde aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *ordu* (Tietze, 2018: 158) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy *ordu* ‘bir devletin silahlı kuvvetlerinin tümü’ olarak aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *ordu~ortu* ‘saray, orda,

karargâh', Orta Türkçede *ordu 'hakanın oturduğu yer' şeklinde kullanıldığını belirttikten sonra sözcüğün < or 'kale; ana meydan' sözcüğünden geldiğini ve Türkiye Türkçesinde ordu+bozan/bozanlık/cu/gâh (Gülensoy, 2007: 630) şeklinde türetildiğini kaydetmiştir.

3.3.17. Otağ/Otaḥ/Otaḫ اوتاغ

Ergin, DKK'de sözcük için otağ 'otağ, büyük çadır, süslü çadır, çadır, çadır ev, oda (bk. otaḥ, otaḫ)' (Ergin, 1964: 199) karşılığını vermiştir. Otağ/otaḥ/otak sözcüğü Dresden nüshasında 51, Vatikan nüshasında 45 yerde geçmektedir.

Oğlı olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa konduruḡ. Oğlı kızı olmayanı Allah Te'āla karğayupdur, biz dahı karğaruz, bellü bilsün demişidi (Drs. 7a/10-11).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Bayındır Han, düzenlediği toya gelen misafirlerini çocuklarının varlığına ve cinsiyetine göre farklı renklerdeki otağlarda oturtmuştur. Erkek çocuk sahibi olan ak, kız çocuk sahibi olan kızıl otağda misafir edilmiştir.

Otağuy öninde geyigi sinirledi. Bakdı gördi, bu otaḫ meger Pay Piçen kızı Banu Çiçek otağı-y-imiş (Vat. 70b/1-2).

Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Beyrek, ardına düştüğü geyiği Banu Çiçek'in otağı önünde yakalamıştır. İfadelerde otağ "ev, çadır" anlamında kullanılmıştır.

Otağ, hikâyelerde beylerin kudret ve yönetim alanı, ziyafet düzenlenen sosyal-kültürel alan ve ev gibi farklı fonksiyonlarda kullanılmıştır (Güven, 2020: 983).

Kıpçak sahasında Ebū Hayyān'ın *Kİ* adlı eserinde otaḫ 'çadır, kara üzerindeki vatan' (Caferoğlu, 1968: 15) şeklinde kaydedilen sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de otağ ve otav 'ota, tarem, ḥargāh, çāder, kitqa' (Şey Süleyman, 2003: 24); *Senglah*'ta otağ ve otaḫ 'sarāy, nişimen' (Clauson, 1960: 62r-8) şeklinde görülmektedir.

Tietze, bu sözcüğü otag/otak/oda/odag 'çadır; büyük han çadırı' olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde otağ (Tietze, 2018: 172) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, halk ağzında otağ~otak~otah 'konak, apartman' olarak kullanılan sözcükle ilgili Far. otāğ < 'büyük ve süslü çadır' açıklamasını yanlış bulan Gülensoy, Türkiye Türkçesindeki oda sözcüğünün < Eski ve Orta Türkçedeki *otağ sözcüğünden [-t- > -d- olması ve son ses /-ğ/ düşmesi ile] geldiğini izah etmiştir (Gülensoy, 2007: 635).

3.3.18. Tam طامه

Ergin, DKK'de sözcüğü *tam* 'dam, ev' (Ergin, 1964: 208) biçiminde vermiştir. *Tam* sözcüğü Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Kâfir begleri dirildiler, geldiler. Yine ayıtdılar: Bunun oğlu var, kardaşı var, bunu öldürmek olmaz dediler. Getürdiler toñuz tamına habse şaldılar (Drs. 142b/12).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda kâfirler, kendilerini övmeyip aksine küçümseyen ifadeler kullanan Kazan Bey'i *domuz tamına* hapsetmişlerdir. İfadelerde *tam* sözcüğü "ahır" anlamında kullanılmıştır.

Ne oğlan boğayı yèndi ne boğa oğlanı yèndi. Añir oğlan fikr eyledi, aydur: Bir tama direk ururlar, ol tama tayak olur durur. Şöyle ki tayağı gèderseler tam yıķılır (Vat. 62a/8-9).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Boğaç Han'ın, kendisine saldıran boğayı daha önce edindiği deneyimlerden yola çıkarak dize getirdiği ifadelerde geçen *tam* sözcüğü "ev" anlamında kullanılmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *tam* 'duvar, dam' (Ergin, 2011: 112); Eski Uygur Türkçesinde *tam* 'duvar' (Caferoğlu, 1968: 222) olarak geçmektedir. Sözcük hakkında *DLT*'de *tam* 'duvar, dam, kale' (Atalay, 1986: 566) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *KI*'de *tam* 'dam, evin damı' (Caferoğlu, 1931 :66); *İM*'de *tam* 'duvar'; *TZ*'de *tam* 'düz olan nesne'; *BM*, *CC*, *GT* ve *KFT*'de *tam* 'dam, çatı, taraça' (Toparlı vd., 2007: 260) şeklinde verilmiş ve *dam* sözcüğüne gönderme yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *tam* 'dam, bām-ı hāne, bina örtüsü, saķf, kaţre ve damla, saţuħ' (Şeyh Süleyman, 2003: 103) biçiminde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *dam* 'toprak damlı ev, kulübe, köy evi' (Tietze, 2002: 554) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy'un köken bilgisi sözlüğünde bu sözcük *tam* 'ahır; yapıların üst bölümü, dam; toprak tabanlı, tek katlı ev, köy evi; büyük, boş, ışısız oda; baca' olarak kaydedilmiş ve sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *tam* 'duvar, dam, kale' (Gülensoy, 2007: 855) şeklinde geçtiği belirtilmiştir.

3.3.19. Yataķ تاغنه

Ergin, DKK'de sözcüğü *yataķ* 'barınak, in, yatak' (Ergin, 1964: 214) olarak kaydetmiştir. Dresden nüshasında 3 yerde geçen *yataķ* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Aruz oğlanı alup evine getürdi. Şadılık ètdiler, yème içme oldı. Amma oğlanı ne kadar getürdiler-ise turmadı, gerü aşlan yatağına vardı (Drs. 109a/5).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda geçen ifadelerde düşman baskınından kaçarken düşen ve bir aslan tarafından büyütülen Aruz Koca'nın oğlu Basat'ın, tüm uğraşlara rağmen aslan yatağına dönmesi anlatılmaktadır. *Yatak* sözcüğü ifadelerde “in, barınak” anlamında kullanılmıştır.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yatgu* ‘yatılacak yer’ (Caferoğlu, 1968: 290); *DLT*’de *yatik* ‘uyku; yatacak yer’ (Atalay, 1986: 759) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *yatağ* ‘döşek’ (Şeyh Süleyman, 2003: 289); *Senglah*’ta *yatağ/yatağ* ‘hābgāh’ (Clauson, 1960: 326v-12) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *yatak* ‘bir şeyin bol olduğu yer, sürekli kalınan yer; akar suların içinde aktığı yer; yuva, in’ olarak vermiş ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde *yatgak* (Tietze, 2019: 252) şeklinde görüldüğünü ifade etmiştir. Gülensoy, bu sözcüğü *yatak* ‘uyumak, dinlenmek gibi amaçlarla üzerine veya içine yatılan eşya; yün, pamuk, kuş tüyü vb. maddelere kılıf geçirilerek yapılan şilte; üzerine şilte konulan karyola, somya, kerevet vb.; üzerinde yatılabilecek her türlü şey; ırmak, çay, dere gibi suların, içinde aktığı yer, akak, mecra; katmanlaşmış herhangi bir madde yığını; bir şeyin çok bulunduğu yer’ şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, sözcüğün kökenini < *yā- t- (a)k* şeklinde belirttikten sonra, Türkiye Türkçesinde türetilme biçimlerini *yatak+çı/hane/lu/lık* (Gülensoy, 2007: 1087) olarak aktarmıştır.

3.4. Ev Eşyası ile İlgili Nesne Adları

3.4.1. Bêşik

Ergin, sözcüğü DKK’de *bişik* ‘beşik’ (Ergin, 1964: 175) şeklinde kaydetmiştir. *Bêşik* sözcüğü Dresden nüshasında 10, Vatikan nüshasında 5 yerde geçmektedir.

Ağayılım güdende çobanum mısın?

Ğulağumda şorşayan nāyibüm misin?

Bêşikte koyup gëtdüğüm kardaşçugum mısın? (Drs. 136b/3).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek, anne ve babası karşı çıksa da esir düştüğünü öğrendiği ağabeyi Egrek'i kurtarmak için yola çıkmıştır. İki kardeşin söyleşmelerinde geçen *bêşik* sözcüğü “bebek yatağı” anlamında kullanılmıştır.

On ay dëyince dünyeye getürdügüm oğul

Bêşiklere beleyüp ağ südimi emzürdügüm oğul (Vat. 88a/12).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda kâfirlerin Uruz'a işkence yapacağını işiten Burla Hatun'un, duyduğu endişeleri oğluna anlattığı soylamada geçen *bêşik* sözcüğü "bebek yatağı" olarak kullanılmıştır.

Orhun Yazıtları ile birlikte Türkçede tespit edilen bu sözcük yazıtlarda *bişik* 'nesil, akraba, soy sop, kavim kardeş, akrabalık' (Ergin, 2011: 90); Eski Uygur Türkçesinde *bişik* '1. beşik; soy sop, nesil; 2. parça' (Caferoğlu, 1968: 45); *DLT*'de *bêşik* (*beşik*) 'beşik' (Atalay, 1986: 86); Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *bişik* 'yatak ve sair şeyler' (Caferoğlu, 1931: 32); *DM*, *KK* ve *TA*'da *beşik* 'beşik, taht' şeklinde verilmiş ve *beşik*, *bişik* sözcüklerine gönderme yapılmıştır (Toparlı vd., 2007: 28). Sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah* ve *LÇ*'de *bêşik* 'kehvâre; mehd' (Clauson, 1960: 147r-22; Şeyh Süleyman, 2003: 92) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *beşik* 'bebek yatağı; ilk gençlik çağı; bir şeyin doğup geliştiği yer' şeklinde açıklamış ve sözcüğün Eski Türkçede *bêşik* olarak kullanıldığını kaydetmiştir (Tietze, 2002: 324). Gülensoy, sözcüğü *beşik* 'beşik' şeklinde aktarmış ve sözcüğün **beşik* < **bêşik* sözcüğünden geldiğini açıklamıştır (Gülensoy, 2007: 135).

3.4.2. Çakmak چاقماق

Ergin, *DKK*'de sözcüğü *çakmak* 'çakmak (alet)' (Ergin, 1964: 177) şeklinde kaydetmiştir. *Çakmak* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Çoban şehîd olan kardeşlerin Hakkına kodı, kâfirler leşinden bir büyük depe yıgdı, çakmak çakup od yakdı, dahı kepeneginden kurumsı edüp yarasına başdı (Drs. 23a/5).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen ifadelerde kâfiri püskürten çobanın, keçesinden bir parçayı *çakmak* ile yakıp külleriyle yarasını tedavi ettiği anlatılmıştır.

DLT'de *çakmak* 'çakmak. Ateş çıkarmak için çelikten yapılan nesne' (Atalay, 1985: 469) olarak aktarılan sözcük, Kıpçak sahasında Ebū Hayyān'ın *Kİ* adlı eserinde *çakmak* 'çakmak' (Caferoğlu, 1931: 44); *TA* ve *TZ* adlı eserlerde *çakmak* 'çakmak, çakmak taşı' (Toparlı vd., 2007: 45) biçiminde kaydedilmiş ve *şakmak* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesinde *çakmak* 'ateş; gök gürültüsü, şimşek, yıldırım' (Clauson, 1960: 207v-21; Şeyh Süleyman, 2003: 147) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *çakmak* 'taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası' şeklinde aktarmış ve Eski Türkçede sözcüğün *çakmak* (Tietze, 2002: 467) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, *çakmak* 'ateş yakma aracı' şeklinde aktardığı bu sözcüğün Orta Türkçede *çakmak* biçiminde kullanıldığını belirttikten sonra < **çak-mak* şeklinde

oluşturduğunu ve Türkiye Türkçesinde *çakmak+çı/çılık/lı/lık/sız* (Gülensoy, 2007: 213) şeklinde türetildiğini ifade etmiştir.

3.4.3. Döşek

Ergin, DKK'de sözcüğü *döşek* 'döşek, yatak' (Ergin, 1964: 181) şeklinde kaydetmiştir. *Döşek* sözcüğü Dresden nüshasında 8, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Begil beş gün oldı, dīvāna çıkmadı. Ayağınınuñ sinduğın kimseye dēmedi. Bir gece döşeginde katı katı inledi, āh ētdi (Drs. 123a/8).

Begil Oğlu Emren boyunda geçen ifadelerde av esnasında ayağı kırılan Begil, bu durumu herkesten saklamış ve döşeginde acı acı inlemiştir.

Ne dersin oğul? Senüñ etün den yēyeyin mi yoħsa şaşı dinlü kâfirün döşegine gireyin mi? Ağañ Kazan Begün nāmūsını şındurayın mı oğul? dēdi (Vat. 88b/4).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Uruz ve annesi Burla Hatun kâfirin oyunlarına karşı birbirlerini uyarmıştır. Namus kavramının Oğuzlar için önemini vurgulandığı cümlelerde kâfirin isteklerini yerine getirmek sembolik olarak *döşek* sözcüğü ile ifade edilmiştir.

Eski Türkçeden itibaren Türkçe metinlerde tespit edilen bu sözcük, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserde *töşek* 'yatak, döşek' (Gabain, 1988: 302); *EUES*'de *töşek* 'minder, yatak takımı, örtü, yorgan' (Wilkens, 2021: 746); *DLT*'de *töşek* 'döşek' (Atalay, 1985: 387) şeklinde kullanılmıştır. Kıpçak sahası dil ürünlerinden *Kİ*'de *töşek* 'döşek, yatak, kilim' (Caferoğlu, 1931: 39); *CC*, *DM*, *GT*, *İM* ve *KK*'de *töşek* 'döşek, yatak' (Toparlı vd., 2007: 282) biçiminde görülmektedir. Sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *töşek* 'firāş, yatak, kilim, minder, şilte' (Şeyh Süleyman, 2003: 119); *Senglah*'ta *töşek* 'döşek' (Clouston, 1960: 178v-1) şeklinde verilmiştir.

Tietze, *döşek* 'halı, kilim gibi yere sermeğe yarayan şeyler; yere ya da bir şeyin üzerine serilen yatak' şeklinde kaydettiği sözcüğün *töşe-* eylemine, eylemden somut adlar yapan *-(i)k* ekinin getirilmesiyle türetildiğini vurgulamıştır (Tietze, 2002: 655). Gülensoy, 'döşek' olarak aktardığı sözcüğün Orta Türkçede *töşek* şeklinde kullanıldığını belirttikten sonra *< tö: ş+(e)k* şeklinde oluştuğunu kaydetmiştir (Gülensoy, 2007: 304).

3.4.4. Elek

Ergin, DKK'de sözcüğü *elek* 'elek' (Ergin, 1964: 182) şeklinde vermiştir. *Elek* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

'Avrat aydur: Neyleyeyim, bu yıkılacak évde un yok, **elek** yok; deve degirmeninden gelmedi dër (Drs. 6b/8).

Mukaddime bölümünde yoksulluğun vurgulandığı ifadelerde *elek* sözcüğü "eleme aracı" anlamında kullanılmıştır.

Sözcük, *DLT*'de *elge-* 'elemek' (Atalay, 1985: 284) şeklinde aktarılmıştır. Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *KI*'de *elek* 'elemeye yarayan alet' (Caferoğlu, 1931: 22); *CC*, *TA* ve *TZ*'de *elek* 'elemeye mahsus alet, elek, süzgeç' (Toparlı vd., 2007: 72) olarak kaydedilmiş ve *ilek*, *yelek* sözcüklerine gönderme yapılmıştır. Çağatay sahasında da tespit edilen bu sözcük, *LÇ*'de *élek* 'kalbur, elek, süzgeç' (Şeyh Süleyman, 2003: 59); *Senglah*'ta *élek* 'süzgeç' (Clauson, 1960: 112v-8) biçiminde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *elek* 'eleme aleti' olarak adlandırmış ve Eski Türkçede sözcüğün **elgek* şeklinde kullanıldığını kaydetmiştir (Tietze, 2002: 708). Gülensoy, *elek* 'elek' olarak kaydettiği bu sözcüğün *elge-k* şeklinde türetildiğini ifade etmiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *elek+çi/çilik* (Gülensoy, 2007: 328) şekillerinde eklediğini açıklamıştır.

3.4.5. Halıça خَالِجَة

Ergin, DKK'de sözcüğü *halıça* 'küçük halı, halı' (Ergin, 1964: 186) şeklinde kaydetmiştir. Sözcük Dresden nüshasında 6 yerde *halıça*, Vatikan nüshasında 5 yerde *kalıça* şeklinde geçmektedir.

Çam Çan oğlu Hân Bayındır yerinden tırmış idi. Ağ ban évini kara yérünj üzerine dikdürmiş idi. Ala şayvân gök yüzine aşanmış idi. Bin yerde ipek halıçası döşenmiş idi (Drs. 119b/7).

Begil Oğlu Emren boyunda Bayındır Han'ın görkemli otağının tasvir edildiği ifadelerde, bin yere ipek *halıça* döşendiği belirtilerek otoriteye vurgu yapılmıştır.

Babasına haber geldi-kim bunca yıllardan beri geden bāzırgānlar geldiler dēyü Bay Büre Beg sevindi, dīvān buyurdi. Şayvanın dikdürdi, ipek kalıçalar döşetdi (Vat. 69b/8).

Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde değerli mallar getiren bezirgânların geldiğini duyan Pay Püre Bey'in onları ağırlamak için yaptığı hazırlıklardan söz edilmiştir. Konukseverliğin vurgulandığı ifadelerde bezirgânlar için ipekten *halıçalar* döşenmiştir.

Tietze, *halıca/halça/halıçe/kalıçe* 'küçük halı, seccade' şeklinde verdiği sözcüğün kökeni ile ilgili < Fa. *kalıça*, [kalī +-ça küçültme eki] şeklinde bir açıklamada

bulunmuştur (Tietze, 2009: 240). Doerfer, sözcüğü *kalice* ‘küçük halı’ (Doerfer, 1967: 396-397) olarak vermiştir.

3.4.6. Kalı تالی

Ergin, DKK’de sözcüğü *kalı* ‘halı’ (Ergin, 1964: 190) şeklinde kaydetmiştir. *Kalı* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Ak çadır dikdiler, ala kalı döşediler, ağça koyun kırdılar, yedi yıllık al şarāb içürdiler. Aluban bunları Teküre getürdiler (Drs. 91a/7).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Selcen Hatun’u istemeye giden Kan Turalı, Tekfur’un karşısına çıkmadan önce kâfirler tarafından hürmet edilip ağırlandı. Kâfirlerce, Kan Turalı ve kırk yiğidi için ala *kalı* döşenmesi misafire duyulan saygının bir gereğidir.

Toksan başlu ban evlerin kurmuşdı. Toksan yerde ala halı ipek döşenmiş-idi (Vat. 84a/9).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda, Salur Kazan’ın otağının betimlendiği cümlelerde Oğuz beyleri için ala *halı* ipek döşettiği belirtilmiştir. İfadelerde Kazan Bey’in konukseverliğinin yanında sahip olduğu güce de vurgu yapılmıştır.

Sözcüğe, *Orhun Yazıtları*’nda *kalıŋ* ‘mal, servet, kalın, çeyiz’ (Ergin, 2011: 98) şeklinde yer verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *TA*’da *kal* ‘sergi’; *kalı* ‘sergi’ (Toparlı vd., 2007: 124) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, *kali/halı* ‘yere serilen kısa ve sık tüylü kalın yaygı’ şeklinde aktardığı sözcüğün Farsçadan Türkçeye geçmesini olası görür ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini ifade eder (Tietze, 2016: 77-78). Gülensoy, *halı* ‘yere veya mobilya üstüne serilmek, duvara gerilmek için, çoğu yünden dokunan, kısa ve sık tüylü, nakışlı, kalın yaygı’ şeklinde aktardığı sözcüğün kökenini *kalıŋ* ‘kadına çeyiz olarak verilen şey’ şekline bağlar. Gülensoy, *halı* sözcüğü ile Far. *kālī* sözcüğünün aynı kökenden gelmesi fikrine şüpheyle yaklaşır. Ona göre, Farsça sözcüğün kökeni belirsizdir (Gülensoy, 2007: 402). Doerfer, *kalı* ‘halı, özellikle düğümlü halı’ (Doerfer, 1967: 396-397) şeklinde kaydettiği sözcüğü, kökenini belirsiz bir Türkçe köke götürmüştür. Öte yandan bu sözcük, *Farsçanın Hint-Avrupa Kökenliler Sözlüğü*’nde geçmez. Bu sözlüğün önsözünde Hint-Avrupa kökenli olduğu konusunda kuşku barındıran sözcüklerin çalışmaya alınmadığı belirtilmiştir (Kāşānī, 2005: 3). *Farsça, İngilizce ve Öteki Hint-Avrupa Dillerinin Kökenbilgisi* adlı sözlükte de *kalı* ‘halı’ sözcüğü geçmez (Nourai, 2013).

3.4.7. Kazan كزان

Ergin, DKK'de sözcüğü *kazan* 'kazan' (Ergin, 1964: 192) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında nesne adı olarak 2 yerde geçen *kazan* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Birkaç dāye getürdiler, helāk étđi. Gördiler olmaz, süd ile bésleyelüm dediler. Günde bir kazan süd yétmez-idi (Drs. 110b/5).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda Tepegöz'ün beslenmesinde ortaya çıkan zorlukların anlatıldığı ifadelerde günde bir *kazan* sütün yetmediği belirtilmiştir.

DLT'de sözcük için *kazgan* 'sel sularının yardığı yer' (Atalay, 1986: 287) karşılığı verilmiştir. Sözcük, Kıpçak sahası eserlerinden *BV, CC, DM, İM, Kİ, KK, TA* ve *TZ*'de *kazan* 'kazan, bakır kap' (Toparlı vd., 2007: 135) şeklinde aktarılmış ve *TA*'da geçen *kazgan* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Çağatay sahası sözlüklerinden *LÇ*'de *kazgan* 'büyük tencere, kazan' (Şeyh Süleyman, 2003: 219) biçiminde kullanılmıştır.

Tietze, etimolojik sözlüğünde *kazgan/kazan* 'çok miktarda yemek pişirmeye yarayan büyük, derin ve kulplu kap' şeklinde kaydettiğı sözcüğün Eski Türkçede *kazgan* (Tietze, 2016: 194) şeklinde kullanıldığını aktarmıştır. Gülensoy, sözcüğü *kazan* 'çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarar büyük, derin ve kulplu kap', < *OT. *kazgan* 'sel sularının açtığı yer' < *kazgan* şeklinde açıklamıştır. Gülensoy, Altay dillerindeki ses değışmelerini ve başka örnek sözcükler ileri sürerek sözcüğün Türkçe olduğunu; kökenini Arapça veya Farsçaya bağlamanın yanlış olduğunu bildirmiştir (Gülensoy, 2007: 488). Doerfer, *kazgan* 'kazan' şeklinde verdiğı sözcüğün Türkçeden Moğolcaya ve Arapçaya geçtiğini belirtmiştir (Doerfer, 1967: 387-388).

3.4.8. Kendürük كندرك

Ergin, DKK'de *kendürük* sözcüğünü 'deriden sofraya ve ekmek yaygısı' (Ergin, 1964: 195) şeklinde anlamlandırmıştır. Bu sözcük, Dresden nüshasında 1 yerde *kendürük*; Vatikan nüshasında da 1 yerde *kendir* şeklinde geçmektedir.

Ağ çıkarup kara géyen kızlar

Bağır gibi üginende yoğurtdan ne var?

Qara şakaç altında gömeçden ne var?

Kendürükde étmekden ne var? (Drs. 54b/8).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Bayburt Beyi'ne esir düşen Bamsı Beyrek, hisardan çıkıp ozan kılığında yurduna dönmüş ve kız kardeşleri ile karşılaşmıştır. Yukarıdaki soylamada Beyrek kız kardeşlerine acıktığını söyleyerek

kendürükte ekmek olup olmadığını sormaktadır. Bu ifadelerde geçen *kendürük* sözcüğü “ekmek koymaya yarayan yaygı” anlamında kullanılmıştır.

EUTS’de *kentir* ‘kendir, kenevir’ (Caferoğlu, 1968: 106) şeklinde kaydedilen bu sözcük, Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPO*’de *kentir* ‘kenevir, kendir’ (Hamilton, 2011: 2/4) olarak kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi eserlerden *Kİ*’de *kendir* ‘keten, kınnap’ (Caferoğlu, 1931: 85); *CC*, *DM* ve *TZ*’de *kendir* ‘kendir, kınnap’ (Toparlı vd., 2007: 138) biçiminde verilmiş ve *kündür* sözcüğüne gönderme yapılmıştır. Bu sözcük, Çağatay Türkçesinde *kendir* ‘ketenden yapılmış ip’ (Clauson, 1960: 301r-26) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *kendir* ‘kenevir’ (Tietze, 2016: 227) şeklinde vermiştir. Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde *kendir* maddesinin açıklamasında Anadolu ağızlarında ‘urgan, ip; yaygı; minder’ anlamında kullanılan *kendir* sözcüğünün *kendirik* ‘kenevir; börülce’ (Gülensoy, 2007: 496) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir.

3.4.9. Külek كولك

Ergin, DKK’de sözcüğü *külek* ‘tahta bakraç, tahta kova’ (Ergin, 1964: 196) şeklinde vermiştir. *Külek* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Şabadanca yerinden örü turur, elin yüzün yumadın toköz bazlammaç ilen bir külek yoğurd gözler, toynca tıka başa yer, elin bögrine urur (Drs. 5b/13).

Mukaddime bölümünde toplumda hoş karşılanmayan kadın özelliklerinin verildiği ifadelerde *külek* sözcüğü, “tahta kova” anlamında kullanılmıştır.

Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*’de *küvelek* ‘sütün sağıldığı kova’ (Caferoğlu, 1931: 86) biçiminde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde de görülen sözcük, *külek* ‘külek, emvâc, rüzgâr; derin ve kulplu koğa’ (Şeyh Süleyman, 2003: 260) şeklinde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *külek/kulek/kivlek* ‘tahta kova, su kovası’ (Tietze, 2016: 474) şeklinde adlandırmıştır. Gülensoy, *külek* ‘bal, yağ, yoğurt gibi şeyler koymaya yarar tahta kova’ olarak aktardığı sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *küli-* ‘gömmek’ +*-k* Krş. **kültük* ‘çömlek’ [> **külük* >*külek*] (Gülensoy, 2007: 589) şeklinde kullanıldığını kaydetmiştir.

3.4.10. Ocağ اوجاق

Ergin, DKK’de sözcüğü *ocağ* ‘ocak’ (Ergin, 1964: 198) şeklinde kaydetmiştir. *Ocağ* sözcüğü Dresden nüshasında 11, Vatikan nüshasında 7 yerde geçmektedir.

Ozan evün̄n̄ tayağı oldur ki yazıdan yabandan éve bir konuk gelse, er adam évde olmasa ol anı yêdirür, içürür, ağırlar, ‘azîzler gönderür. Ol ‘Āyişe Fâtıma şoydur Hânım anuñ bebekleri yêtsün. Ocağuna buncılayın ‘avrat gelsün (Drs. 5b/10).

Mukaddime bölümünde evin dayağı olarak ahlak, cömertlik ve misafir ağırlama vasıflarıyla öne çıkan kadın tipinin övüldüğü ifadelerde aileye bu kişilikte kadınların gelmesi dileğinde bulunulmuştur. DKK’de hem gerçek hem de mecaz anlamda kullanılan sözcük, bu cümlelerde mecaz anlam kazanarak “ev ve aile” anlamında kullanılmıştır.

Seni kâfir nerden darımış güzel yurdum

Ağban evüm dikilende yurdum kalmış

Karıcığ anam oturanda yeri kalmış

Oğlum Uruz oğ atanda puta kalmış

Qara maṭbah yerinde ocağ kalmış (Vat. 86a/13).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda Salur Kazan’ın, kâfirler tarafından yağmalanan yurdu ile söyleştiği ifadelerde geçen *ocak* sözcüğü “mutfağın bölümü” anlamında kullanılmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerine ait metinlerinde kullanım sahası bulan bu sözcük, *Orhun Yazıtları*’nda *oçuk* ‘ocak’ (Ergin, 2011: 106); Eski Uygur Türkçesinde *oçak/oçuk* ‘ocak, ateş ocağı’ (Caferoğlu, 1968: 138) şeklinde geçmektedir. Bu sözcük hakkında *DLT*’de *oçak* ‘ocak’ (Atalay, 1985: 64) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *CC*, *DM*, *KFT*, *KK* ve *TZ*’de *oçak* ‘fırın, ocak’ (Toparlı vd., 2007: 203) olarak açıklanmıştır. Çağatay Türkçesinde *ocağ/ocağ* ‘ocak; büyük soy ve hanedan; suçlulara takılan demir tasma’ (Clouston, 1960: 65r-19; Şeyh Süleyman 2003: 26) biçiminde geçer.

Tietze, sözcüğü *ocak* ‘ateş yakmaya yarayan yer’ (Tietze, 2018: 105) olarak kaydetmiştir. Gülensoy, bu sözcüğü *ocak* ‘ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma gibi amaçlarla kullanılan yer’ olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede *oçak~oçık~ocuk*, *oçuk*, *oçuk*; Orta Türkçede *oçak* biçiminde geçtiğini belirtmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün < **ōcak* < **ōçak* [< **ōç+ak*] şeklinde oluştuğuna değinmiş ve Türkiye Türkçesinde sözcüğün *ocak+çı/çılık/lılık* şeklinde türetildiğini açıklamıştır (Gülensoy, 2007: 610).

3.4.11. Şağrak

Ergin, DKK’de sözcüğü *şağrak* ‘içki kâsesi, içki tası, kadeh, sürahi, sāgar’ (Ergin, 1964: 202) biçiminde vermiştir. *Şağrak* sözcüğü Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 4 yerde geçmektedir.

*Anlar bir yedüginde sen iki yégil. Seni kâfirler bilmesünler, tuymasunlar. Tâ kim şası dinlü kâfirün döşegine varmayasın, **şağrağın** sürmeyesin, atam Kazan nâmusını şımayasın, sakın dâdi* (Drs. 29a/2).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda *şağrak* ile ilgili ifadelerde kâfire esir düşen Uruz; annesine gerekirse kavurma yapılan etini yemesini ama kâfirin döşegine gitmemesini, kâfire *şağrak* sunmamasını, babası Kazan'ın namusunu lekelememesini istemiştir.

*Тоқуз қара gözli hûb şüretli, saçı ardına örilü, göksi kızıl dügmeli, elleri bileginden kınalı, kâfir kızları Oğuz beglerine **şağrak** şunup içerlerdi* (Vat. 84a/12).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan Bey'in toy meclisinin betimlendiği ifadelerde kâfir kızlarının Oğuz beylerine *şağrak* sunduğu belirtilmiştir.

Sözcüğe, *DLT*'de *sagrak* 'sürahi, kendisiyle bir şey içilen kap, kâse' (Atalay, 1985: 471) şeklinde yer verilmiştir. Eski Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *şağrak* 'kâse' (Caferoğlu, 1931: 58) olarak adlandırılan bu sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *şığrak* 'piyâle, kadeh-i şarâb' (Clouston, 1960: 253v-28) şeklinde verilmiştir.

Tietze, *şağrak/suğrak* şeklinde kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede *sagrak* (Tietze, 2019: 142) biçiminde kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, sözcüğün halk ağzında *suğrak* 'içki bardağı' şeklinde kullanıldığını açıklamış ve Eski Türkçede sözcüğün *suw +ra-k* (Gülensoy, 2007: 813) şeklinde eklediğini bildirmiştir.

3.4.12. Şaqaç صقاچ

Ergin, *DKK*'de sözcüğü *şakaç* 'ekmek pişirilen saç' (Ergin, 1964: 202) olarak okumuştur. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *şakaç* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Ağ çıkarup kara géyen kızlar

Bağır gibi üginende yoğurtdan ne var?

*Qara **şakaç** altında gömeçden ne var?*

Kendürükde etmekden ne var? (Drs. 54b/7).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bayburt Beyi'ne esir düşen Bamsı Beyrek, hisardan çıkıp ozan kılığında yurduna dönmüş ve kız kardeşleri ile karşılaşmıştır. Yukarıdaki soylamada Beyrek kız kardeşlerine acıktığını söyleyerek *sakaç* altında gömeç olup olmadığını sormaktadır. Bu ifadelerde geçen *sakaç* sözcüğü "ekmek pişirmeye yarayan sac" anlamında kullanılmıştır.

Bu sözcük için *DLT*'de *saç* 'tava' (Atalay, 1986: 478) karşılığı verilmiştir. Eski Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *saç* 'üzerinde yufka pişirilen saç' (Caferoğlu, 1931:

56); *TA*'da *saç* 'üzerinde yufka ekmek pişirilen saç' (Toparlı vd., 2007: 221) şeklinde kullanılmıştır. Tarihî lehçelerden Çağatay Türkçesinde ise *sac* 'ince timür taçası, tava ve tabla, teneke' (Şeyh Süleyman, 2003: 177) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, *saç/sac* 'metal levha; üzerinde yufka, ekmek vb, pişirilmeye yarayan metal levha' olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede *sāc/sāç* (Tietze, 2019: 117) şeklinde kullanıldığını açıklamıştır. Gülensoy, sözcüğü *saç* 'tava, üzerinde ekmek, yufka gibi yiyecekler pişirilen aygıt' olarak ifade ettikten sonra Orta Türkçede *sāç* olarak geçen sözcüğün $\langle *sāç \rightarrow sac \rangle$ (Gülensoy, 2007: 709) şeklinde oluştuğunu bildirmiştir.

3.4.13. Süglük سوكلي

Ergin, DKK'de sözcüğü *süglük* 'şiş' (Ergin, 1964: 206) şeklinde aktarmıştır. Dresden nüshasında 3 yerde geçen *süglük* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Basat Depegözün başı uçına geldi, kapak kaldırdı, bakdı gördi kim gözi etdür. Aydur: Mere kocalar, süglügi ocağa koñ kızsun, dedi. Süglügi ocağa bıraқdılar, kızdı (Drs. 115a/12-13).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda kardeşlerinin intikamını almak isteyen Basat, Tepegöz'ün gözüne kızgın şişi batırarak onu etkisiz hale getirmiştir. Bu cümlelerde *süglüg* sözcüğü "şiş" anlamında kullanılmıştır.

3.4.14. Şiş شيشلر

Ergin, DKK'de sözcüğü *şiş* 'şiş' (Ergin, 1964: 207) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *şiş* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Fir'avun şişler yükleyüp yerden çıkısa

Қаба өкçем-іле перçін қылан Қазан er-idüm (Drs. 141a/1).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda kâfir, Kazan Bey'e kendilerini övmesi durumunda onu serbest bırakacaklarını söylese de Kazan, dile getirdiği soylamada kendi yaptıklarından söz etmiştir. *Şiş* sözcüğü ile Firavun'a telmih yapılmıştır. Gökyay, Kur'an'da iki yerde (Sād suresi: 12; el Fecr suresi: 14) "kazıklar sahibi" sözüyle Firavun'un yaptığı işkencelere işaret edildiğini belirtmiştir (Gökyay, 1973: CCLXXXIV).

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *şiş* 'şiş' (Caferoğlu, 1968: 217); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *şiş* 'şiş' (Caferoğlu, 1931: 54); *BM, BV, DM, GT, İM, TA, RH, TZ*'de *şiş* 'şiş, şişkinlik' (Toparlı vd., 2007: 253) şeklinde verilmiş ve *şiş* sözcüğüne atıfta

bulunulmuştur. Çağatay Türkçesinde *şış* ‘sīh’ (Clauson, 1960: 260r-25) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *şış* ‘demir veya ağaçtan yapılma sivri uçlu, ince uzun çubuk’ (Tietze, 2019: 621) şeklinde adlandırmıştır. Gülensoy, *şış* ‘bir ucu sivri, demir veya ağaçtan yapılmış ince uzun çubuk; örgü örmekte kullanılan, metal, ağaç, kemik vb. den yapılan uzun çubuk’ şeklinde verdiği sözcüğün Eski Türkçede *şış~şış*; Orta Türkçede *sış~şış* ‘tutmaç şışı, şış’ şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün < *s(/ş)ī-ş* şeklinde oluştuğunu ifade etmiş ve kelime yapımında *şış+le-/leme/len-/lenme/lik* (Gülensoy, 2007: 846) biçiminde kullanıldığını bildirmiştir.

3.4.15. Tağarcuq طرارجي

Ergin, DKK’de sözcüğü *tağarcuq* ‘dağarcık’ (Ergin, 1964: 207) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *tağarcuq* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Çoban aydur: Beli aġam Kazan geçeden bir kuzı pişürüp dururam, gel bu ağaç dibinde enelüm yeyelüm dedi. Endiler, çoban tağarcuğı çıkardı, yediler (Drs. 26b/13).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda *tağarcuq* sözcüğü ile ilgili ifadelerde karnı acıkan Kazan çobandan yiyecek istediğinde çoban, dağarcığını çıkarmış ve birlikte yemek yemişlerdir.

Eski Uygur Türkçesinde sözcük, *tağar* ‘torba, dağarcık, dağar’ (Caferoğlu, 1968: 219) biçiminde geçmektedir. *DLT*’de *tagar* ‘dağarcık, içerisine buğday ve başka şeyler konan nesne, harar’ (Atalay, 1985: 411) olarak kaydedilmiştir. Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *tağarçuk* ‘dağarcık’ (Caferoğlu, 1931: 64); *TZ*’de *tağsırçık* ‘dağarcık’ (Toparlı vd., 2007: 258) şeklinde verilmiştir. Çağatay sahası metinlerde de kullanım alanı bulan sözcük, *LÇ*’de *tağār* ‘kap, zarf; torba, kīse ve hālte’ (Şeyh Süleyman, 2003: 101); *Senglah*’ta *tağarcuq* ‘küçük çanta’ (Clauson, 1960: 157r-23) biçiminde aktarılmıştır.

Tietze, sözcüğü *tağarcuk/dağarcık* ‘torba’ (Tietze, 2002: 545) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, *dağar (cık)* ‘çuval, dağarcık, harar’ olarak aktardığı bu sözcüğün, < **tag-* (*a*)*r* şeklinde oluştuğunu ifade ettikten sonra sözcüğün kökeni konusundaki diğer açıklamalara değinmiştir (Gülensoy, 2007: 260).

3.4.16. Urġan اورغان

Ergin, DKK’de sözcüğü *urġan* ‘organ’ (Ergin, 1964: 211) şeklinde aktarmıştır. *Urġan* sözcüğü Dresden nüshasında 7, Vatikan nüshasında 5 yerde geçmektedir.

azanun üzerine dşdiler, uyuduğı yrde ttdılar, elin ayağın berk bağladılar, bir 'arabaya ykletdiler, 'arabaya mukem uręanıla Őardılar (Drs. 138b/11).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un çıkardığı boyda Trabzon tekfurunun gönderdiği Őahini elinden kaçıran Han Kazan, Tomanın Kalesi'nin yakınlarında uyuyakalınca kfir tarafından elleri ve ayakları bağlanmış, arabaya sağlam *urganla* düğümlenerek tutsak edilmiştir.

Beryek and idi: Eger Oğuza varacağ olursam gelüp seni alayım dedi. ız bir uręan getürdi. Beryegi hişardan aşağa Őalındurdu (Vat. 76b/1).

Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Bayburt Hisarı Beyi'nin kızı, kendisine evlenme sözü veren Beyrek'i bir *urgan* yardımıyla hisardan çıkarmıştır.

Sözcük, *DLT*'de *rgen* 'urgan' (Atalay, 1985: 108) Şeklinde kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BV*'de *rgen* 'urgan, ip, halat'; *CC*'de *rken* 'urgan, ip, halat' (Toparlı vd., 2007: 211) Şeklinde verilen sözcük, ağatay Türkçesinde *rgen* 'urgan, ip, halat, aręamı' (Şeyh Süleyman, 2003: 30) Şeklinde kullanılmıştır.

Tietze bu sözcüğü, *urgan/urkan* 'ip, urgan' olarak adlandırdıktan sonra sözcüğün, Orta Türkçede *urk* 'ip, urgan'+*-an* 'kcltme eki' (Tietze, 2019: 339) Şeklinde türetildiğini belirtmiştir. Gülensoy, *urgan* 'keten, kenevir, pamuk, jt gibi türlü dokuma maddelerinden yapılan ince ince halat' olarak aktardığı sözcüğün kökeni ile ilgili < **ur-* 'yapmak, *'ormek' +-(*u*)*k* -(*a*)*n* 'kcltme eki' açıklamasını yapmış ve Türkiye Türkçesinde sözcüğün *urgan+cı/cılık* (Gülensoy, 2007: 970) Şeklinde türetildiğini belirtmiştir.

3.4.17. **Yadık** ياديكي

Ergin, DKK'de sözcüğü *yadık* 'su kabı, yassı su kabı, matara, yol levazımından, yolculuk malzemesinden biri' (Ergin, 1964: 212) Şeklinde kaydetmiştir. *Yadık* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

azılık oca iş görmiş, işe yarar adam idi. Yarar ocaların yanına cem' eyledi, yadığı yarağıyula yola girdi (Drs. 103a/9).

azılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda Bayındır Han'dan akın dileyen veziri azılık Koca'nın gerekli hazırlığı yapıp yola çıkışının anlatıldığı ifadelerde *yadık* sözcüğü "tehizt, yol malzemesi" anlamında kullanılmıştır.

Sözcük, Kıpçak sahası eserlerinden *KI*'de *yatuk* 'yatan' (Caferoğlu, 1931: 94); Çağatay Türkçesinde *yatuk* 'yaşı şu kabı, sürahi, yayık kp' (Şeyh Süleyman, 2003: 290) olarak geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *yat* ‘levazım, araç, gereç, hazırlık’ (Tietze, 2019: 250) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde *yatık* sözcüğünün bir başka anlamının halk ağzında “yayvan su kabı” olduğunu belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 1088). Gülensoy, ayrıca halk ağzında *yat* sözcüğünün “kalkan gibi koruma aracı” olarak adlandırıldığını, bu sözcüğün < *yā-* ‘yaymak’ + *-t* (Gülensoy, 2007: 1086) şeklinde oluştuğunu açıklamıştır.

3.4.18. Yaşduķ بصدقك

Ergin, DKK’de sözcüğü *yaşduķ* ‘yastık’ (Ergin, 1964: 214) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 3 yerde geçen *yaşduķ* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Göz açuban gördüğüm

Göñül ile sevdüğüm

Bir yaşduķda baş koduğum

Yolında öldüğüm, kurbān olduğum

Vay Kazan Begün inağı

Vay kālın Oğuzun imrenesi Beyrek (Drs. 48a/6).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek’in düğün günü, Beyrek ile otuz dokuz yiğidi esir düşmüştür. Bu durum karşısında karalar giyen Banu Çiçek, ağıt niteliğindeki soylamada hislerini aktarmıştır. *Bir yastıkta baş koymak* deyimini ile evlilik ifade edilirken eşlerin birbirlerine dayanak olmasının önemi vurgulanmıştır.

Eski Uygur Türkçesinde *yastuķ* ‘bir çeşit sikke, para’ (Caferoğlu, 1968: 289) biçiminde kullanılmıştır. *DLT*’de *yastuk* ‘yastık’ (Atalay, 1986: 755) şeklinde verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *yaştuķ* ‘yastık’ (Caferoğlu, 1931: 94); *TZ*’de *yaştıķ* ‘yastık’; *DM* ve *KK*’de *yaştıķ* ‘yastık’ (Toparlı vd., 2007: 314) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesinde *yastuķ* ‘bâliš, yaşdıķ, mütekke’ (Clauson, 1960: 332r-5; Şeyh Süleyman, 2003: 294) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *yastık* ‘başın altına koymak veya sırtta dayamak için kullanılan içi yün, pamuk vb. ile doldurulmuş ev eşyası’ olarak aktarmış ve sözcüğün < *yasta-* ‘dayamak’ eylemine *-k* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu ifade etmiştir (Tietze, 2019: 246). Gülensoy, bu sözcüğü *yastık* ‘başın altına konmak veya sırtı dayamak için kullanılan, içi yün, pamuk, kuş tüyü gibi şeylerle doldurulmuş küçük minder’ olarak adlandırmıştır. Gülensoy, sözcüğün kökeni ile ilgili < **yas-* *ta-* ‘yastık dayamak, yaslanmak’ şeklinde bir açıklama yapmış, sözcüğün köken bilgisi ile ilgili diğer araştırmacıların görüşlerine değinmiştir (Gülensoy, 2007: 1081-1082).

3.4.19. Yorğan يورغان

Ergin, DKK'de sözcüğü *yorğan* 'yorgan' (Ergin, 1964: 216) biçiminde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *yorğan* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Öginmekile 'avrat er olmaz

Ala yorğan içinde senünile tolaşmadum

Ŧatlu damağ tutubanı şorişmadum

Al duvağum altından söyleşmedüm (Drs. 101a/4).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Kan Turalı'nın yaralanması üzerine kâfirle savaşı Selcen Hatun'un, kendisine kızan Kan Turalı'ya cevaben dile getirdiği soylamada geçen *yorğan* sözcüğü "yatakta örtünmeye yarayan nesne" anlamında kullanılmıştır.

DLT'de *yogurkan* 'yorgan' (Atalay, 1986: 797) şeklinde kaydedilen sözcük, Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *yorğan* 'yorgan' (Caferoğlu, 1931: 92); *CC*'de *yovurğan* 'yorgan' (Toparlı vd., 2007: 327) şeklinde verilmiş ve *yugurğan* sözcüğüne gönderme yapılmıştır. Çağatay sahasında *yovurқан* 'yorgan, lihâf, gürfe, pālā-püş, örti, basturuk' (Şeyh Süleyman, 2003: 310) şeklinde geçmektedir.

Gülensoy, *yorğan* 'yatakta örtünmeye yarayan, içi pamuk, yün vb. şeylerle doldurularak dikilmiş geniş örtü' olarak aktardığı sözcüğün Eski ve Orta Türkçede *yogurkan* şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün kökeni ile ilgili < *yap- 'kapamak, örtmek' + -(u)r -gan açıklamasını yapmış ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *yorğan+cı/cılık* (Gülensoy, 2007: 1162-1163) şeklinde türetildiğini belirtmiştir.

3.5. Hayvancılıkla İlgili Nesne Adları

3.5.1. Ağayıl اغاييلك

Ergin, DKK'de sözcüğü *ağayıl* 'ağıl, koyun ağılı (koyun sürüsü?)' (Ergin, 1964: 169) şeklinde vermiştir. *Ağayıl* sözcüğü Dresden nüshasında 13, Vatikan nüshasında 7 yerde geçmektedir.

Ağayıldan tümen koyun vèrgil bu oğlana

Şişlik olsun erdemlidür (Drs. 11a/1).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda azgın boğayı yenen Boğaç Han, bu hüneri sonucunda ad almaya hak kazanmıştır. Dede Korkut'un, Dirse Han'dan oğluna beylik ve

taht vermesini istediği soylamada geçen *ağayıl* sözcüğü “koyun ağılı” anlamında nesne adı olarak kullanılmıştır.

Kaytabanda kızıl deve esen olsa torum toğar

*Ağayıl*da ağça koyun esen olsa kuzı vürür (Vat. 97b/1).

Çazan Beg Oğlu Uruz’un Tutsak Olduğu boyda Uruz’un babasıyla söyleşmelerinde geçen *ağayıl* sözcüğü “koyun barınağı” anlamında kullanılmıştır.

Tarihî Türk dillerinde rastlanmayan bu sözcüğün köken ve anlam bilgisi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür: Gökyay, sözcüğün kökenine dair bir açıklama yapmaktan uzak durup *ağıl* kelimesinin Arapça çoğulu olma ihtimalini sorgulamıştır (Gökyay, 1973: 159). Tezcan, Gökyay’ın önerisine katılarak sözcüğün Türkçe *ağıl*’ın Arapça efâ’il vezninde çoğul biçimi gibi kullanılmış olabileceğini belirtmiş ve sözcüğü ‘koyun türü ve sürüsü’ şeklinde ifade etmiştir (Tezcan, 2001: 77). Özçelik de *ağayıl* şeklini Türkçe *ağıl* sözcüğünün Arapça efâ’il veznine göre türetilmiş çoğul şekli olarak belirtmiştir (Özçelik, 2005: 62-63). Zahidoğlu, hikâyelerde sözcüğün koyun türünü belirten mecaz anlamlı bir sözcük birimi olarak geçtiğini bildirmiştir. *Ağ* ‘beyaz renk’, *ayıl* ‘kolan, eyer kayışı’ şeklinde birleşen bu birim ‘ağ kolan; ağ çizgili’ anlamını karşılamaktadır (Zahidoğlu, 2014: 41).

Tietze, ‘ağıl’ şeklinde aktardığı *ağayıl* sözcüğünün Dede Korkut kitabında birkaç yerde geçtiğini fakat başka kaynaklarda görülmediğini kaydetmiştir (Tietze, 2002: 110). Gülensoy, sözcüğün Eski Anadolu Türkçesinde *ağıl* ile birlikte kullanıldığına değinmiştir (Gülensoy, 2007: 53).

3.5.2. Ağıl اغيل

Ergin, DKK’de sözcüğü *ağıl* ‘ağıl’ (Ergin, 1964: 169) şeklinde okumuştur. *Ağıl* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Aldı, Delü Karçarı bir pürelü yere getürdi, Delü Karçarı yalınçağ eyledi ağıla koydı. Püreler Delü Karçara üşdiler (Drs. 46a/3).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Banu Çiçek’i Bamsı Beyrek’e istemeye giden Dede Korkut; kendisinden başlık olarak bin at, bin erkek deve, bin koç, bin kuyruksuz ve kulaksız köpek ve bin pire isteyen Deli Karçar’ı içinde pirelerin olduğu bir ağıla kapatmıştır.

Gece yaturken Karıcık Çoban kara kaygulu düş gördi. Belinleyü örü durdu. Kıyan Güci, Demür Güci iki kardeşini yanına aldı, ağıluğ kapusını berkitdi (Vat. 85a/5).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan’ın on bin koyununu ele geçirerek ona son bir darbe vurmaya isteyen kâfirler, Karaçuk Çoban’a saldırmışlardır.

İfadelerde çobanın, gördüğü rüyanın da etkisiyle ağılın kapısını sağlamlaştırması anlatılmıştır.

Eski Türkçeden itibaren tarihî lehçelerde kullanılagelen *ağıl* sözcüğü, Tarihî Türk lehçelerinden Eski Uygurcada *ağıl* ‘ağıl’ (Caferoğlu, 1968: 6); *DLT*’de *ağıl* ‘koyun yatağı. Oğuzlarca koyun pislîği’ (Atalay, 1985: 73); Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Kİ*’de *ağıl* ‘ağıl, koyunların olduğı yer, koyun ağılı’ (Caferoğlu, 1931: 16); Çağataycada *ağıl* ve *ayıl* ‘mandıra; davar ve koyun sürüsü toplanıp yuvarlak durduğı halde etrafına çekilen muhavvita, hatire, havlu, kurs-i kamerün’ (Şeyh Süleyman, 2003: 16) olarak geçmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *ağıl* ‘koyun ve keçileri barındıran çit veya duvarla çevrelenen yer’ olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *ağıl* (Tietze, 2002: 111) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, bu sözcüğü *ağıl* ‘koyun barınağı’ şeklinde kaydetmiş ve <**ağıl* şeklinden gelen sözcüğün, Eski Anadolu Türkçesinde *ağayıl*, *ağıl* biçimlerinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğün Türkiye Türkçesinde *ağıl* + *lan-* (Gülensoy, 2007: 53) olarak türetilbileceğini açıklamıştır.

3.5.3. Buğağı بوغا

Ergin, DKK’de sözcüğü *bukağı* ‘köstek, ayağı vurulan demir bağ, pıranga’ (Ergin, 1964: 176) olarak vermiştir. *Bukağı* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Kıl kepenek boyunçuğın sürer diyeyin mi?

Ağır buğağı topuçağın döger diyeyin mi?

Arpa etmegi, acı şoğan öyünçügi diyeyin mi? (Drs. 75a/12).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğı boyda Kazan Bey’in, kâfire esir düşen oğlu Uruz’un ayağındaki *bukağı* görmesi üzerine üzüntüsünü dile getirdiğı soylamada *bukağı* sözcüğü “ayak bağı” anlamında nesne adı olarak kullanılmıştır.

Eski Uygur Türkçesinde *bukağı* ‘bukağı, köstek, bağ’ (Caferoğlu, 1968: 52); *DLT*’de *bukağı* ‘bukağı; hırsızların ellerine vurulur’ (Atalay, 1985: 446) şeklinde kullanılan sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *bukavu* ‘bukağı’ (Caferoğlu, 1931: 34); *TZ*’de *buğavı* ‘kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek’ (Toparlı vd., 2007: 36) şeklinde verilmiş ve *buğav*, *bukağı*, *bukavuv*, *buvavı* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay sahası sözlüklerinden *LÇ*’de *buğağı* ‘buğav, bend, köstek, zincir, dest-i bend’ (Şeyh Süleyman, 2003: 82) biçiminde kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *bukağı* ‘hayvanın ayağına vurulan köstek’ şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *bukağı* (Tietze, 2002: 390) şeklinde kullanıldığını vurgulamıştır. Gülensoy, sözcüğü *bukağı* ‘(eski) ağır cezalıların ayaklarına takılıp ucuna

pranga bağlanan demir halka' şeklinde verdikten sonra sözcüğün < *buk- 'bükmek, kıvrırmak' +a-ğt şeklinde oluştuğunu belirtmiştir. Gülensoy, ayrıca Türkiye Türkçesinde sözcüğün *bukağı+la-/lı/lık* (Gülensoy, 2007: 178) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.5.4. Duşak/Tuşak دوشاق

Ergin, DKK'de sözcüğe *tuşak* 'köstek, ayak bağı' (Ergin, 1964: 210) şeklinde yer vermiştir. Sözcük, Dresden nüshasında 1 yerde *duşak*; 1 yerde *tuşak* şeklinde geçmektedir. Vatikan nüshasında da 1 yerde *duşak* şeklinde geçmektedir.

Ata ana ağlaşup Kazana adam şaldılar. Oğlan arkadaşın anđı geder, bize ne ögüt verürsin dediler. Kazan aydur: Ayağına at tuşagın uruñ dedi. Yavuklısı varıdı, tez düğün dernek etdiler (Drs. 132a/5).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda Kazan Han, ağabeyi Egrek'i kurtarmak için hazırlanan Segrek'in gitmemesi için ayağına *tuşak* vurulmasını istemiştir. Segrek'in gidişini engellemenin yolu, onu evlendirmektir. İfadelerde Segrek'in evlendirilmesi, ayağa vurulan köstek ile ilişkilendirilmiştir.

Kazan aydur: Oğul biñ kâfir öldürseñ kimse senden kan da vîlemez, amma azğun dinlü kâfirdür. Hüb yerde tuş oldı, baña yaman yerde duşak oldıñ baña oğul dedi (Vat. 93b/3).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda av sırasında kâfirin saldırısına uğrayan Kazan Bey, tecrübe kazanması için yanında götürdüğü oğlu Uruz'a seslenmiştir. İfadelerde Kazan Bey, tecrübesiz olan Uruz'un kendisine *duşak* olduğunu mecazlı bir söylemle dile getirmiştir. Burada *duşak* sözcüğü "ayak bağı olmak" anlamında kullanılmıştır.

DLT'de *tuşag* 'köstek, at ayağına vurulan bukağı' (Atalay, 1985: 411) şeklinde geçmektedir. Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *KI*'de *tuşak* 'köstek' (Caferoğlu, 1931: 63); *TZ*'de *tuşar* 'ata vurulan ayak bağı' (Toparlı vd., 2007: 285) şeklinde verilmiştir. Sözcük, Çağatay Türkçesinde *tuşak* 'pay-bend, tuzak, buğav, köstek' (Şeyh Süleyman, 2003: 119) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *duşak* 'hayvanın ayak bağı, köstek' şeklinde belirtmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *tuşag* (Tietze, 2002: 664) olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, *tuşak* 'hayvanların sakıncalı yerlere gitmemesi için ön ayaklarına bağlanan ip' olarak aktardığı sözcüğün *tuş* 'kemer toka' +(a)ğ(k) (Gülensoy, 2007: 935) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.5.5. Eyer اير

Ergin, DKK'de sözcüğü *eyer* 'eyer, at eyeri' (Ergin, 1964: 183) şeklinde aktarmıştır. Dresden nüshasında 6 yerde geçen *eyer* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Ķan Turalı aydur: Baba, yelisi Ķara Ķazılık atuma eyer Őalayım. Ķanlu kâfir ěline akın Ķapayım, baŐ keseyim, Ķan dōkeyim; kâfire Ķan ĶuŐdurayım, Ķul ĶaravaŐ getüreyim, hūner gōstereyim (Drs. 89a/10).

Kanlı Koca Ođlu Kan Turalı boyunda Kan Turalı'nın, Selcen Hatun'la evlenmesi iĶin hūner gōstermesi gerektiğini kendisine bildiren kızın babasına cevaben sōylediđi ifadelerde, kâfir iline akın edip baŐ kesip kan dōkeceđini belirtmiŐtir. *Eyer salmak* şeklinde deyim olarak kullanılan ifade ile sefere Ķıkmadan Őnce atın hazırlanması sōz konusudur.

Eski Uygur TūrkĶesinden baŐlayarak TūrkĶe eserlerde tespit edilen bu sōzcūk, *EUTS*'de *ider* 'at eyeri' (Caferođlu, 1968: 89) olarak kullanılmıŐtır. Sōzcūk iĶin *DLT*'de ise *edher* 'eđer, hayvanın eđer' (Atalay, 1986: 167) karŐılıđı verilmiŐtir. Sōzcūk, KıpĶak TūrkĶesi eserlerinden *CC, DM, KF, KFT, KĬ, KK* ve *TA*'da *eyer* 'eyer' (Toparlı vd., 2007: 78) şeklinde verilmiŐ ve *eger, eđir, iyer, izer* sōzcūklerine gōnderme yapılmıŐtır. Ķađatay TūrkĶesi sōzlūklerinden *LĶ*'de *eđer* 'eđer, zĭn, serc' (Őeyh Sūleyman, 2003: 54); *Senglah*'ta *eđer* 'eđer' (Clauson, 1960: 108v-12) şeklinde aktarılmıŐtır.

Tietze, bu sōzcūđū *eyer/eđer* 'binek hayvanlarının sırtına konulan ve binicinin ūstūnde oturduđu nesne' şeklinde kaydettikten sonra sōzcūđūn Eski TūrkĶede *eder* şeklinde kullanıldıđına deđinmiŐtir (Tietze, 2002: 757). Gūlensoy, sōzcūđū *eyer* 'eyer' olarak ifade ettikten sonra Eski TūrkĶe ve Orta TūrkĶede *ādār, idēr* olarak geĶen sōzcūđūn **ēder/ā:der* şeklinde olduđuđunu ve Tūrkiye TūrkĶesinde *eyer+ci/cilik/leme/le-lenme/len-/li/siz* biĶimlerinde tūretildiđini bildirmiŐtir (Gūlensoy, 2007: 350-351).

3.5.6. ĶamĶı تااچي

Ergin, DKK'de sōzcūđū *ĶamĶı* 'ĶamĶı' (Ergin, 1964: 190) şeklinde kaydetmiŐtir. *ĶamĶı* sōzcūđū Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 1 yerde geĶmektedir.

Fir 'avun ŐiŐler yūkleyūp yerden Ķıksa

Ķaba ūkĶem-ile perĶin Ķılan Ķazan er-idūm

Ķaba Ķaba begler oğlu gāvga Ķılsa

ĶamĶı Őalup tiŶdūren Ķazan er-idūm (Drs. 141a/2).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Ođlu Uruz'un Ķıkarđıđı boyda geĶen ifadelerde Trabzon tekfuru, esir olan Kazan Bey'e kendilerini ūvmesi durumunda onu serbest

bırakacaklarını söylese de Kazan, dile getirdiği soylamada kendi yaptıklarından söz etmiştir. *Kamçı salıp dindirmek* ifadesi ile toplumda oluşan sorunlara müdahale eden Kazan Bey'in liderlik özelliği vurgulanmıştır.

*Leş arasında oğlancuğunu bulmadı, altunluca **kamçısını** buldı. Bildi kim oğlu kâfire dutsakdur* (Vat. 96a/13).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda esir olan oğlu Uruz'u ölüler arasında bulamayan Kazan, oğlunun altın *kamçısını* bulunca kâfire esir düştüğünü anlamıştır.

Eski Uygur Türkçesinde *kamçı* 'kamçı' (Caferoğlu, 1968: 163) biçiminde aktarılan bu sözcük *DLT*'de de *kamçı* 'kamçı' (Atalay, 1985: 417) olarak verilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *BV*, *CC* ve *TA*'da *kamçı* 'kamçı'; *KK*'de *kamşı* 'kamçı' (Toparlı vd., 2007: 125); *Kİ*'de *kamçı* 'kamçı' (Caferoğlu, 1931: 75) şeklinde tespit edilmiştir. Çağatay Türkçesinde de kullanılan bu sözcük, *LÇ*'de *kamçın* 'kamçı, kırbaç, tâziyâne' (Şeyh Süleyman, 2003: 222); *Senglah*'ta *kamçı* 'tâziyâne' (Clauson, 1960: 276v-7) biçiminde aktarılmıştır.

Tietze, *kamçı* 'vurma aleti' olarak adlandırdığı sözcüğün Eski Türkçede de *kamçı* (Tietze, 2016: 87) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *kamçı* 'bir ucuna ip, deri vb. bağlı vurma aracı' şeklinde kaydettikten sonra Eski Türkçede *kamçı*, Orta Türkçede *kamçı* 'at, deve ve sığırın erkeklik organı' olarak kullanıldığını belirtmiş ve Türkiye Türkçesinde sözcüğün *kamçı+lama/la-/lanma/lan-/latma/lat-/lı/lılar* (Gülensoy, 2007: 456) şeklinde türetildiğini açıklamıştır.

3.5.7. **Ḳaytaban** قَيْتَابَانِ

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳaytaban* 'deve sürüsü, deve cinsi, develer, deve, deve ahır, deve ağılı' (Ergin, 1964: 192) biçiminde okumuştur. *Ḳaytaban* sözcüğü Dresden nüshasında 14, Vatikan nüshasında 8 yerde geçmektedir.

Ḳaytabanda kızıl deve esen olsa ṭorum vērür

*Ağayıl*da ağça koyun esen olsa ḳuzı vērür (Drs. 74b/4).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda kâfire esir düşen Uruz'un, babası Kazan Bey ile karşılaşması ve babasıyla söyleşmelerinin anlatıldığı ifadelerde geçen *ḳaytaban* sözcüğü "hayvan barınağı" anlamında kullanılmıştır.

Ḳaytabanda kızıl deve gèderse benüim geder

Senüñ de içinde yükledüñ var-ise dègil baña

Savaşmadın alı vēreyin dōngil gērü (Vat. 66b/6).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda kırk namert tarafından tutsak edilen Dirse Han'ın, oğlu olduğunu bilmediği bir yiğit ile söyleşmelerinde deve sözcüğü ile birlikte kullanılan *kaytaban* sözcüğü “büyükbaş hayvan barınağı” anlamında kullanılmıştır.

Tarihî Türk dillerinde rastlanmayan bu sözcüğün köken ve anlam bilgisi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür: Gökyay, *kaytaban* ‘deve ahırđ, yedekte olan hayvanlar dizisi’ şeklinde kaydettiği sözcüğün *kaydben*’den gelme bir sözcük olduğunu ifade etmiştir (Gökyay, 1973: 242-243). Tezcan, *kaytaban* adının *gay* ‘sert’ + *taban* şeklinde olduğunu belirtmiş ve sözcüğü “tabanı sertleşmiş bir tabakayla kaplı olan nasır taban” olarak anlamlandırmıştır (Tezcan, 2001: 77-78). *Kay* sözcüğünün tarihî ve çağdaş Türk dillerinde *fırtına*, *kasırğa*, *bora*, *yağmur*, *yağmurla birlikte dolu* anlamlarında kullanıldığını belirten Zahidoğlu, bu sözcüğün *kay* ‘güçlü rüzgâr, şiddetli yel, kasırğa’ + *taban* şeklinde olduğunu ifade etmiştir (Zahidoğlu, 2014: 45-46). Tietze, sözcüğü *kaytaban* ‘deve’ (Tietze, 2016: 190) olarak kaydetmiştir.

3.5.8. *Ķolan* كولاكچي

Ergin, DKK’de sözcüğü *Ķolan* ‘kolan, eyeri karnın altından bağlayan kayış’ (Ergin, 1964: 193) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *Ķolan* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Kāfirün arĶasına eyer şaldı, ağzına uyan urdı, Ķolanını çekdi. şıçradı arĶasına bindi (Drs. 140a/8).

Salur Kazan’ın Tutsak Olup Oğlu Uruz’un Çıkardığı boyda tekfur, Kazan Bey’e kendilerini övüp Oğuz’u yermesi karşılığında onu bırakacaklarını söylemiştir. Bunu kabul etmiş gibi gözüken Kazan Bey; bir adamın sırtına binmiş, adamın ağzına gem vurmuş, *kolanını* çekmiştir. İfadelerde *Ķolan* sözcüğü “eyeri bağlamaya yarayan kayış, ip” anlamında verilmiştir.

Sözcük, *DLT*’de *kolan* ‘kolan, bağırdak’ (Atalay, 1985: 404) şeklinde kaydedilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *CC*, *DM*, *KK* ve *TA*’da *Ķolan* ‘yular, eyer kolanı’ (Toparlı vd., 2007: 152); *Kİ*’de *Ķulan* ‘kolan’ (Caferoğlu, 1931: 74) şeklinde aktarılan sözcük, Çağatay Türkçesinde *Ķolan* ‘kuşak, kemer’ (şeyh Süleyman, 2003: 238) şeklinde tespit edilmiştir.

Tietze, etimolojik sözlüğünde sözcüğü *kolan* ‘hayvanın semerini ya da eyerini bağlamak için kullanılan yassı kemer; ince kuşak, kayış’ (Tietze, 2016: 344) şeklinde ifade etmiştir. Gülensoy da sözcüğü *kolan* ‘eğer kuşağı; bağırdak’ olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *Ķolan~Ķulan* (Gülensoy, 2007: 534) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir.

3.5.9. Köstek كوستكي

Ergin, DKK’de sözcüğü *köstek* ‘bağ, at ayağına vurulan bağ, köstek’ (Ergin, 1964: 196) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *köstek* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Deli Karçarı bindürdiler. Dede Korkud köstegi üzdi, turmadı, kaçdı. Delü Karçar ardına düşdi (Drs. 44a/2).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Banu Çiçek’i Bamsı Beyrek’e istemeye giden Dede Korkut, kızın kardeşi Deli Karçar’ın hiddetlenmesiyle bir anda kaçmaya başlamıştır. Bu ifadelerde geçen *köstek* sözcüğü “hayvanın ayağına bağlanan bağ” anlamında kullanılmıştır.

Bu sözcük, *DLT*’de *kösruk* ‘köstek’ (Atalay, 1985: 479) şeklinde verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *İH*’de *köstek* ‘atın ayağına vurulan bağ’ (İzbudak, 1936: 32) şeklinde belirtilmiştir. Sözcük, Çağatay Türkçesinde ise *köstek* ‘bend, zincir, bağ, silsile’ (Şeyh Süleyman, 2003: 259) olarak görülmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *köstek* ‘kaçmasını engellemek için hayvanların ayağına vurulan bağ; kağı tahtalarını mazıya tutturun zincir; saat kordonu’ (Tietze, 2016: 402) şeklinde aktarmıştır. Gülensoy, sözcüğü *köstek* ‘hayvanların kaçmasını önlemek için iki ayağına bağlanan kısa ip veya zincir; saat, kılıç, anahtar gibi şeylerin ucuna takılan zincir’ olarak aktardıktan sonra sözcüğün kökenine ilişkin < *kösür-* ‘hayvanın ayaklarını iple bağlamak’ < *kös-* < *kös-te-k* şeklinde bilgi vermiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *köstek+leme/leleniş/lenme/len-/le-/yiş/li/siz* (Gülensoy, 2007: 559) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.5.10. Kuşkun قوصقون

Ergin, DKK’de sözcüğü *kuşkun* ‘kuskun; eyeri kuyruk altına bağlayan kayış, bağ’ (Ergin, 1964: 194) biçiminde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *kuşkun* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Han aydur: Yok at işlemese er öginmez, hüner atundur dedü. Bu söz Begile hoş gelmedi, Begil aydur: Alplar içinde bizi kuşkunumuzdan balçıga baturduñ dedü. Bayındır Hānuñ bahşişin öjine dökdi, Hāna küsdi, dīvāndan çıkdı (Drs. 121a/7).

Begil Oğlu Emren boyunda geçen ifadelerde hünerleri Oğuz beyleri tarafından değer gören Begil’in, Kazan Bey tarafından görmezden gelinmesi sonucu divandan ayrılışı anlatılmaktadır. “Atın kuyruğu altından geçen kayış” anlamına gelen *kuskun* sözcüğü yukarıdaki cümlelerde mecaz anlamda kullanılmıştır.

Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *kuşkun* ‘kuskun’ (Caferoğlu, 1931: 72); *CC*’de *kuşkan* ‘atın kuyruğu altından geçen kayış, kuskun’ (Toparlı vd., 2007: 166)

şeklinde verilmiş ve *kusgun*, *kuşkun* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesinde *kuşkun* ‘atın kuyruğuna geçirüp eğerin arkasına merbû olan ip ve kayış’ (Şeyh Süleyman, 2003: 236) olarak kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *kuskun* ‘hayvanın kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış; şalvarın arkasında bulunan ve kuşağa bağlanan ip; don paçası; bebek bezi; kadınların âdet bezi’ (Tietze, 2016: 451) şeklinde adlandırmıştır. Gülensoy da bu sözcüğü *kuskun* ‘hayvanın kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış’ olarak vermiş ve Orta Türkçede *kuğurğun* şeklinde kullanılan sözcüğün kökenini < *kuğur+çuk/ +ğak/ +ğun şeklinde açıklamıştır. Gülensoy, ayrıca *kuğur* (< *kuğruk) sözcüğü ile ilişkili olabileceğini öne sürdüğü sözcüğün Türkiye Türkçesinde türetilme biçimlerini *kuskun+lu/suz* (Gülensoy, 2007: 578-579) olarak örneklemiştir.

3.5.11. Terki ترکی

Ergin, DKK’de bu sözcüğü *terki* ‘eyerin arkası, eyerin arkasındaki kayış; ata binenin bindiği, oturduğu yerin arkası; eyerin gerisi’ (Ergin, 1964: 209) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 2 yerde geçen *terki* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Hemān bêlüğinden gez çıkarup atınun terkilerini tartdı, urdı (Drs. 122b/1).

Begil Oğlu Emren boyunda av esnasında ayağı kırılan Begil’in, okluğundan gez çıkarıp atının terkileriyle ayağını sardığı ifade edilmiştir. Bu cümlede geçen *terki* sözcüğü “eyer kayışı” anlamında kullanılmıştır.

Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *dergü* ‘terki, eyerin arkasına eşya bağlamak için takılan kayışlar’ (Caferoğlu, 1931: 48); *TA*’da *terkü* ‘at eğerinin arkası’ (Toparlı vd., 2007: 271) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *terki* ‘kancuğa, fitrāk, büktürme; eğerin arkası’ (Şeyh Süleyman, 2003: 108); *Senglah*’ta *terki* ‘arka sele’ (Clouston, 1960: 155r-10) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *terki* ‘eyer kayışı, eyer bağı; at yükü’ (Tietze, 2019: 168) olarak vermiştir. Gülensoy, sözcüğü *terki* ‘eyerin arka bölümü; binek hayvanının sağrısı’ şeklinde aktarmış ve sözcüğün Orta Türkçede *terk(g)ü* ‘eyer kayışı’ biçiminde kullanıldığını aktardıktan sonra < *tér-ki şeklinden türetildiğini belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 885).

3.5.12. Uyan اویان

Ergin, DKK’de sözcüğü *uyan* ‘gem, kantarma’ (Ergin, 1964: 211) şeklinde vermiştir. *Uyan* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Kâfirün arhasına eyer şaldı, ağzına uyan urdı, kolaşını çekdi. Şıçradı arkasına bindi. Ökçesin ökçesine kaşdı, kaburgasın karnına kavşurdi. Uyanın çekdi, ağzın ayırdı. Kâfiri öldürdi (Drs. 140a/8-10).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda geçen ifadelerde Kazan Bey'in kâfiri övmek için sırtına bindiği adamı ağzına *uyan* vurarak öldürdüğü belirtilmiştir.

Kül depecük olmaz, güyegü oğul olmaz

Qara eşek başına uyan ursañ katır olmaz (Vat. 59a/1).

Mukaddime bölümünde geçen yukarıdaki ifadelerde uzun deneyimler sonucu varılan bir sonuçtan söz edilmiştir. Dede Korkut tarafından dile getirilen veciz sözlerde, kişiden yapabileceklerinden fazlasını beklemenin anlamsız olduğu vurgulanmıştır. Gerçekleşmesi olanaksız olay ve durumlar için çabalamanın yersiz olduğu ifade edilmiştir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yügön* 'at başlığı, yular' (Wilkens, 2021: 923); *DLT*'de *yügün* 'gem' (Atalay, 1986: 821) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *üyen* 'gem, hayvan başlığı Türkçe ve Kıpçakçada *öyken* şeklindedir' (Caferoğlu, 1931: 26); *KFT* ve *TZ*'de *uyan* 'atın koşumlarından biri, yular' (Toparlı vd., 2007: 295) şeklinde açıklanmıştır. Çağatay Türkçesinde *uyan* 'atın cılavı; taraf, cihet, o yan bu yan, o taraf bu taraf' (Şeyh Süleyman, 2003: 43) biçiminde kullanılmıştır.

Tietze, *uyan* 'dizgin' şeklinde aktardığı bu sözcüğün Eski Türkçede *yügün* (Tietze, 2019: 353) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *uyan* 'atın, dizgin, gem, yular, başlık gibi takımları' şeklinde kaydetmiştir. **Yüg-*'toplamak' eyleminden türetilen *yügün* sözcüğünün göçüşme ile *üygün*; uyum değişmesi ile *uygun*; /g/ sesinin düşmesi ile **uyun* > *uyan* şeklini aldığını belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 975).

3.5.13. Üzengü اوزنگو

Ergin, DKK'de sözcüğü *üzengü* 'üzengi' (Ergin, 1964: 212) şeklinde aktarmıştır. *Üzengü* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Üzengüye dirmeyen dizün ölmüş

Hân kıızı helâlünî tanımayan gözün ölmüş

Buñalmışsın saña nolmuş

Çal kılıcuñ yêtdüm Kazan (Drs. 76b/8).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda geçen ifadelerde Uruz'u esaretten kurtarmak isteyen Kazan Bey'in, kâfirle çarpışırken gözünden yaralandığı

belirtilmiştir. Burla Hatun, dizleri *üzengüyü* toplayamayan, kendisini tanımayan Kazan Bey'e sitem etmiştir.

Dirse Hân kurt sinirlü katı yayı eline aldı. Üzengüye kalkıp katı çekdi, uz atdı, oğlanuñ iki talusunuñ ortasında urup çaķdı (Vat. 63b/12).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda geçen ifadelerde beylik ve taht sahibi olan Boğaç Han, babasının kırk yiğidini anmaz olunca türlü iftiralar sonunda düzenlenen av merasiminde babası Dirse Han tarafından vurulmuştur. Bu durumun betimlendiği ifadelerde Dirse Han at üstünde *üzengiye* basıp sert ve sağlam yayı ile oğlunu vurmıştır.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *üzengü* 'üzengi' (Caferoğlu, 1968: 275) şeklinde kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *TA*'da *üzegü* 'üzengi'; *CC, DM, KK, RH* ve *TZ*'de *üzengi* 'üzengi'; (Toparlı vd., 2007: 299); *MG*'de *üzengü* 'üzengi' (Uğurlu, 1984: 8a/5) şeklinde aktarılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *üzengü* 'rikāb' (Clauson, 1960: 73v-20) olarak verilmiştir.

Gülensoy, bu sözcüğü *üzengi* 'eyerin iki yanında asılı bulunan veya hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan altı düz demir halka' şeklinde ifade etmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *üzengü*, Orta Türkçede *üzengü*, bütün diğer tarihî ve modern şivelerde *üzengü*, *üzengi*, *üzengülük* olarak kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğün kökenine ilişkin < *iz+e+n+gü '(ayağının) tabanı' veya < *üz-e-n-gü 'uzayıp kısalan' (Gülensoy, 2007: 1005-1006) şeklinde bir açıklama yapmıştır. Doerfer, *üzengü* 'üzengü' şeklinde aktardığı sözcüğün Türkçe olduğunu belirtmiştir. Doerfer ayrıca Ramstedt, Poppe ve Rasanen'in karşılaştırmalı Altayistik çalışmalarında Türkçe *üzengü* ile Moğolca *dörüge* sözcüklerini denklik çalışmalarında ilişkilendirmelerine itiraz etmiştir (Doerfer, 1965: 147-148). Tekin, milattan önce Orta Asya'da Türkler tarafından bulunan *üzengünün* Eski Türkçede *izengülük* 'ayak tabanı' şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir. Tekin, ayrıca *iz+e-n-gü* şeklinde ekleşen sözcüğün 11. yüzyıl öncesinde "ayak tabanı" anlamından sıyrılıp alet adı niteliği kazandığını belirtmiştir (Tekin, 2015: 77-78).

3.5.14. Yalak

Ergin, DKK'de sözcüğü *yalak* 'yalak' (Ergin, 1964: 213) şeklinde vermiştir. *Yalak* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Çoban aydur:

İlaķırdı söyleme mere itüm kāfir

İtümile bir yalakda yundım içen azđun kāfir

Altundağı alaca atuñ ne ögersin

Ala başlu keçimçe gelmez maña (Drs. 22a/13).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Salur Kazan'ın evini ve mallarını yağmalayan kâfirler, Karaçuk Çoban'a beylik vaadinde bulunmuş ve onlara itaat etmesini istemişlerdir. Kâfirin bu isteğini reddeden Karaçuk Çoban, kâfiri kendi köpeği ile bir tutmuştur. Kâfirin küçümsendiği, değersizleştirildiği ifadelerde geçen *yalak* sözcüğü “köpeklerin su ve yiyecek kabı” anlamında kullanılmıştır.

Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *yalak* ‘köpeklere özgü yalak’ (Caferoğlu, 1931: 97); *İH*'de *yalak* ‘toprak çanak’ (İzbudak, 1936: 50) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesinde *yalag* ‘hayvānatın şuladığı bir taş tekne’ (Şeyh Süleyman, 2003: 297) olarak yer almaktadır.

Tietze, sözcüğü *yalak/yalah* ‘yere kazılan küçük çukur; köpeklere yal verilen çukur; hayvanların tuz yalaması için açılan çukur; köpeğin su içtiği tas’ şeklinde aktarmış ve sözcüğün < *yala-* eylemine, eylemden ad yapan *-k* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu belirtmiştir (Tietze, 2019: 146). Gülensoy, sözcüğü *yalak* ‘hayvanların su içtikleri taş veya ağaçtan oyma kap; çeşme, musluk vb. nin altına akan suyun çevreye sıçramasını veya akıp gitmesini önlemek için konulan delikli taş tekne’ şeklinde aktardıktan sonra sözcüğün < *yā-l+a-k* (Gülensoy, 2007: 1040) biçiminde oluştuğunu ifade etmiştir.

3.5.15. Yapuk يابوغي

Ergin, DKK'de bu sözcüğü *yapuk* ‘at bellemesi, eyer yastığı, atın sırtına vurulan çul, at zırh, at giyimi, at örtüsü; örtü, kılıf’ (Ergin, 1964: 213) şeklinde okumuştur. *Yapuk* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında da 2 yerde geçmektedir.

Ğara Dere ağzında, ħara boğa derisinden beşiginün yapuğı olan, acığı tutanda ħara taşı küil eyleyen, bıyığın eşsesinde yedi yerde dügen erenler evreni ħazan Begün ħartaşu ħara Göne Çapar yètdi (Drs. 31b/10).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan Bey'e yardıma gelen kardeşi Kara Göne'nin tasvir edildiği ifadelerde geçen *yapuk* sözcüğü “beşik örtüsü” anlamında kullanılmıştır.

Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *KF*'de *yapağı* ‘yapağı, kırkılmış yün’; *TZ*'de *yapak* ‘yapağı, kırkılmış yün’ (Toparlı vd., 2007: 310) şeklinde kaydedilmiştir. Çağatay sahasında da kullanılan sözcük, *LÇ*'de *yapug* ‘at cevşeni, uzun kebe, yağmurluk, basturuk, yapıncağ, büyük aba’ (Şeyh Süleyman, 2003: 289) şeklinde verilmiş; *Senglah*'ta *yapug/yapuk* ‘püşide, bir şeyin üzerine giyilen örtü’ (Clauson, 1960: 326r-7) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *yapık/yapuk* ‘yemeni; başörtüsü; at örtüsü, atı yağmurdan korumaya yarayan örtü; eyerde üzerine oturulacak, beşikte içine yatılacak yer’ olarak

aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede < yap- eylemine -ık ekinin getirilmesiyle türetildiğini kaydetmiştir (Tietze, 2019: 206). Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde *yapık* ‘belleme; yeniçerilerin giydikleri üstlük’ olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede *yapığ* ‘yapışkan’ şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Sözcüğün kökenini < yap-‘örtmek, kapamak’+ -(I)k biçiminde açıklayan Gülensoy, Anadolu ağızlarında sözcüğün *yapık*, *yapuh*, *yapuk*, *yopuk* ‘başörtüsü; dolaşık saç; asma yaprağı ile yapılan sarma’ (Gülensoy, 2007: 1064) biçimlerinde kullanıldığını bildirmiştir.

3.5.16. Yular يولري

Ergin, DKK’de sözcüğü *yular* ‘yular’ (Ergin, 1964: 216) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *yular* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Tekür devenün ağzın yedi yerden bağlañ, dedi. Hasūd kāfirler bağlamadılar, yuların şıyırup şalı vërdiler (Drs. 94b/13).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda geçen cümlelerde kâfirlerin devenin yularını çıkarıp Kan Turalı’nın üzerine salışı anlatılmıştır. İfadelerde *yular* sözcüğü, “hayvanları bağlamaya yarayan nesne” anlamında kullanılmıştır.

Sözcük, *DLT*’de *yular* ‘at yuları’ (Atalay, 1986: 810) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *yular* ‘yular’ (Caferoğlu, 1931: 97); *DM*’de *yulav* ‘yular’ (Toparlı vd., 2007: 329) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesinde ise *yular* ‘zimâm, mehâr, licâm-ligam’ (Şeyh Süleyman, 2003: 307) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *yular* ‘hayvanın başlığına veya tasmaına bağlanan ip’ olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *yolar* (Tietze, 2019: 436) şeklinde kullanıldığını n değinmiştir. Gülensoy, sözcüğü *yular* ‘bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmaına takılan ip’ şeklinde vermiştir. Ayrıca sözcüğün Eski Türkçede *yul- ‘yolmak, almak’ +-a- ‘*çekip almak’ +-r şeklinde oluştuğunu, Türkiye Türkçesinde *yular+la-/lan-/lı* (Gülensoy, 2007: 1173) olarak türetildiğini kaydetmiştir.

3.6. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Nesne Adları

3.6.1. Aş آش

Ergin, sözcüğü DKK’de *aş* ‘yemek’ (Ergin, 1964: 171) biçiminde kaydetmiştir. *Aş* sözcüğü Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

İki ayda varmazısam üç ay baqsun

Üç ayda varmazısam öldüğümü ol vaqt bilsün

Aygır atum boğazlayup aşum vërsün (Drs. 74a/9).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda geçen soylamada Uruz, kendisini bekleyen annesine üç aya kadar geri dönmezse atını kesip ölü aş olarak dağıtmasını tembihlemiştir.

Oğuzların cenaze ve yas merasimleri, İslamî özelliklerin yanında Eski Türklerle de benzerlikler taşımaktadır. Ölen kişinin atının kuyruğunun kesilmesi, atının kesilerek aşının insanlara dağıtılması Eski Türklerden kalma geleneklerdendir (İnan, 1976: 153).

Beryek düğün yëmeginüň üstine geldi. arnın oyurdu, andan soňra depdi, azanlaruň alarını dökdi, yanınuň kimin sađa, kimin şola atdı (Vat. 80a/6).

Bamsı Beyrek boyunda Kazan Bey'in, emriyle dilediğini yapmasına izin verilen Bamsı Beyrek, düğün yemeğiyle karnını doyurduktan sonra kazanlardaki aş dökümüştür.

Sözcük, Eski Türkçeden itibaren tarihî lehçelerde kullanılmıştır *Orhun Yazıtları*'nda aş 'yemek' (Ergin, 2011: 85); Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPO*'de aş 'gıda, yiyecek' (Hamilton, 2011: 19/8); şeklinde kullanılmıştır. *DLT*'de aş 'yemek, aş' (Atalay, 1985: 80); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de aş 'yiyecek' (Caferoğlu, 1931: 14) ve ağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de aş 'ta'ām; ğıza. ve pilava dahi dinilir' (Şeyh Süleyman, 2003: 13) şeklinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü aş 'pişmiş yemek; bilhassa çorba, pilav vs.' şeklinde aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede āş (Tietze, 2002: 214) olarak kullanıldığını açıklamıştır. Gülensoy, sözcüğe aş 'aş, çorba' olarak yer vermiş ve sözcüğün Orta Türkçede aş şeklinde görüldüğünü, bu şeklin de *āş'tan geldiğine dikkat çektikten sonra Türkiye Türkçesinde sözcüğün aş+ı/ıbaşı/ıbaşılık/çılık/evi/hane (Gülensoy, 2007: 83) biçimlerinde türetildiğini ifade etmiştir.

3.6.2. Ayrān ایران

Ergin, sözcüğü DKK'de *ayran* 'ayran' (Ergin, 1964: 172) şeklinde aktarmıştır. *Ayran* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

aranu aşam olanda vaf vaf üren,

Acı ayrān tökilende çap çap içen

Gelen hırsuzları orudān

oruduban şamatasıyla ürkiden

Ordumun haberin bilür misin, dëgil baňa (Drs. 25a/10).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen yukarıdaki soylamada obasına dönen Kazan; burada yurt, su, kurt ve Karaçuk oban'ın köpeği ile söylemiştir. Köpeği

kendine yoldaş olarak gören Kazan, köpeğin acı *ayranı* ağzını şapırtarak içtiğini belirtmiştir.

DLT'de *ayran* 'ayran' (Atalay, 1985: 120); Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *ayran* '1. ayran, tefrik eden; 2. [kıpç.] yoğurttan yapılan içki' (Caferoğlu, 1931: 27); Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *ayran* 'ayran' (Clouston, 1960: 57r-17) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *ayran* 'yağı alınmış süt; sulandırılmış yoğurt' olarak açıkladıktan sonra Eski Türkçede sözcüğün *ayran* (Tietze, 2002: 242) şeklinde görüldüğünü bildirmiştir. Gülensoy, *ayran* 'süt veya yoğurt yayıkta çalkalanarak yağı alındıktan sonra kalan sulu bölüm' şeklinde kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede **ayır-* < **adır-*+ *-an*; Türkiye Türkçesinde *ayran+cı/cılık* (Gülensoy, 2007: 95) şeklinde türetildiğini belirtmiştir.

3.6.3. Azuk ازوغلہ

Ergin, DKK'de sözcüğü *azuk* 'azık' (Ergin, 1964: 172) şeklinde vermiştir. *Azuk* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Yedi günlük azuğıla çıkayın, oğ atduğum yerleri kılıç çalup baş kesdiğüm yerleri göstereyim (Drs. 65a/4).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda Kazan Bey, on altı yaşına geldiği halde yiğitliğini kanıtlayamamış olan oğlu Uruz'u tecrübe kazanması için yanına alıp yedi gün yetecek kadar *azık* ile ava götürmüştür.

Eski Türkçeden itibaren tarihî Türk dillerine ait metinlerde kullanılan *azuk* sözcüğü, *Orhun Yazıtları*'nda *azuk, azık* 'yiyecek' (Tekin, 1988: 122); Eski Uygur Türkçesinde *azık/azuk* 'erzak' (Caferoğlu, 1968: 29); *DLT*'de *azuk* 'azık' (Atalay, 1985: 66); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *azık* 'azık, yiyecek' (Caferoğlu, 1931: 13); *GT* ve *İM*'de *azuk* 'azık, yiyecek, gıda' (Toparlı vd., 2007: 20) ve Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *azuk* ve *azuka* 'ta'âm, ğıza, zahire, zād' (Şeyh Süleyman, 2003: 11) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *azuk/azık* 'yolluk; yiyecek' (Tietze, 2002: 251) olarak kaydetmiştir. Gülensoy, bu sözcüğü *azık* 'yiyecek, azık' şeklinde vermiş ve sözcüğün Orta Türkçede *azuk* biçiminde kullanıldığını belirttikten sonra Türkiye Türkçesinde *azık+lı/lık* (Gülensoy, 2007: 98) şeklinde türetildiğini ifade etmiştir.

3.6.4. Bazlamaç

Ergin, DKK'de sözcüğe *bazlamaç* 'bazlamaç, yağlı ekmek' (Ergin, 1964: 173) şeklinde yer vermiştir. *Bazlamaç* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Şabadanca yerinden örü turur, elin yüzün yumadın tokuz bazlamaç ilen bir külek yogurd gözler, toyınca tıka başa yer, elin bögrine urur (Drs. 5b/12).

Mukaddime bölümünde toplumda hoş karşılanmayan kadının özelliklerinin verildiği ifadelerde geçen *bazlamaç* sözcüğü bir ekmek türü olarak kullanılmıştır.

Bazlamaç sözcüğü Kıpçak Türkçesi eserlerinden *İH*'de *bazlamaç* 'saçta pişirilen kalın yufka' (İzbudak, 1936: 7); Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *bazlamaç* 'bir çeşit helva' (Clauson, 1960: 121v-17) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, kelimeyi *bazlamaç* 'sac ekmeği' şeklinde aktarmış ve kelimenin *baz* (kimya terimlerinden) 'esas' + bazı yemek adlarında görülen *-maç* ekinin birleşimiyle türetildiğini belirterek *bulamaç, çalkamaç, doğramaç, döğmeç, dutmaç, dürmeç* örnekleriyle düşüncesini desteklemiştir (Tietze, 2002: 299). Tietze'nin sözcüğün *baz+* '(kimya terimlerinden) esas'+ *maç* şeklinde oluştuğu yönündeki açıklamasının yanlış olduğunu ileri süren Gülensoy, bu sözcük için *bazlama=bazlamaç, bazlamaç* 'kalın açılmış yufka ekmeği' adlandırmasını yapmış ve sözcüğün türetilme biçimini Tietze'den farklı olarak *< baz 'yansıma' +la(m)-ba(ç)* şeklinde açıkladıktan sonra Eski Anadolu Türkçesinde *bazlamaç*, Türkiye Türkçesinde *bazlama(ç)* (Gülensoy, 2007: 125) olarak kullanıldığını belirtmiştir.

3.6.5. Etmek

Ergin, DKK'de sözcüğü *etmek* 'ekmek' (Ergin, 1964: 183) olarak kaydetmiştir. *Etmek* sözcüğü Dresden nüshasında 9, Vatikan nüshasında 4 yerde geçmektedir.

Öte yazıdan yabandan bir udlu konuk gelse, er adam évde olsa, aña dèse ki: Tur etmek getir, yeyelim, bu da yësün dèse, pişmiş etmegün bakası olmaz, yemek gerekdür (Drs. 6b/6).

Mukaddime bölümünde konukseverliğin, paylaşmanın öneminin vurgulandığı ifadelerde ekmeğin temel yiyeceklerden olduğu anlaşılmaktadır.

Baryik aydur: Mere yüzünüz ağ olsun, ağaңызun etmegi size helal olsun dedi (Vat. 77a/13).

Bamsı Beyrek boyunda Yalancı oğlu Yaltacuk'un Beyrek'in adaklısı Banu Çiçek'i gelin olarak almasını sindiremeyen çobanlar, geçeceği yola taş yığarak onu engellemeye çalışmışlardır. Bu durumu gören Beyrek, çobanları övmüştür.

Eski Uygur Türkçesinde *ötmek* ‘ekmek’ (Caferoğlu, 1968: 154) şeklinde görülen sözcük için *DLT*’de *etmek* ‘ekmek’ (Atalay, 1985: 102) karşılığı verilmiştir. Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BM*, *CC*, *KFT*, *Kİ*, *KK* ve *TA*’da *etmek* ‘ekmek’ (Toparlı İvd., 2007: 77) şeklinde kaydedilmiş ve *itmek*, *ötmek* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Sözcük için Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *itmek* ‘ekmek’ (Şeyh Süleyman, 2003: 46); *Senglah*’ta ise *ötmek* ‘yağsız ekmek’ (Clauson, 1960: 62r-29) karşılığı verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *etmek/ekmek/epmek* ‘pişmiş hamur gıdası’ olarak aktarmış ve Eski Türkçe döneminde *etmek* şeklinde kullanılan sözcükte 16. yüzyıldan beri görülen /t/ - /k/ değişiminin, sözcüğün sonundaki /k/’ya asimilasyonla izah edilebileceğini; *epmek* şeklini ise /m/ sesinin sebep olduğu bir dudaksıllaşma ihtimali ile açıklamıştır. (Tietze, 2002: 750). Gülensoy, sözcüğü *etmek* (hlk.) ‘ekmek’ şeklinde kaydetmiş ve açıklama için *ekmek* sözcüğünü işaret etmiştir. Gülensoy’un açıklamasına göre Orta Türkçede *etmek~étmek~epmek~ötmek* şekillerinde kullanılan sözcük, Türkiye Türkçesinde *ekmek+çi/çilik/lik/siz* olarak türetilmiştir (Gülensoy, 2007: 325).

3.6.6. Gömeç كوج

Ergin, DKK’de sözcüğü *gömeç* ‘kül ekmeği, kül puğaçası’ (Ergin, 1964: 184) biçiminde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *gömeç* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Ağ çıkarup kara geyen kızlar

Bağır gibi üginende yoğurtdan ne var?

Κara şakaç altında gömeçden ne var?

Kendürükde etmekden ne var? (Drs. 54b/7-8).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Bayburt Beyi’ne esir düşen Bamsı Beyrek, hisardan çıkıp ozan kılığında yurduna dönmüş ve kız kardeşleri ile karşılaşmıştır. Yukarıdaki soylamada Beyrek kız kardeşlerine acıktığını ifade ederek kara sac altında *gömeç* olup olmadığını sormaktadır. Bu ifadelerde geçen *gömeç* sözcüğü, “ekmek” anlamında kullanılmıştır.

DLT’de *kömeç* ‘küle gömülerek pişirilen çörek’ (Atalay, 1985: 360) şeklinde kaydedilmiştir. Kıpçak sahası ürünlerinden *CC*’de *kemeç* ‘mayasız, hamursuz’ (Toparlı İvd., 2007: 137) olarak aktarılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *kömeç* ‘bir nevi etmektür’ (Şeyh Süleyman, 2003: 261); *Senglah*’ta ise *kümeç* ‘fırında pişirilen kurutulan bir ekmek türü’ (Clauson, 1960: 309r-29) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *gömeç/gümeç/kümeç* ‘kül poğaçası, kül ekmeği’ şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *komeç* olarak görüldüğüne değinmiştir (Tietze, 2009: 171).

Gülensoy, sözcüğü *gömeç~gümeç~göveç~güveç* ‘göveç’ şeklinde aktardıktan sonra Orta Türkçede *kömeç* ‘1. küle gömülerek pişirilen çörek; 2. bal peteği; 3. çömlekte pişirilen et yemeği’ olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, açıklamasının devamında sözcüğün Anadolu ağızlarında kazandığı anlamlara değinmiştir (Gülensoy, 2007: 380).

3.6.7. **Qavurma** قاورمه

Ergin, DKK’de sözcüğü *qavurma* ‘kavurma’ (Ergin, 1964: 191) şeklinde kaydetmiştir. *Qavurma* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında da 3 yerde geçmektedir.

Qo beni qadın ana qengele ursunlar, qo etümden qeksünler, qara qavurma etsünler, kırk beg kızınuq öñine iletsünler (Drs. 28b/13).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda *kavurma* ile ilgili ifadelerde kâfire esir düşen Uruz, annesi Burla Hatun’dan kendisini bırakmasını, cengele vurulup etinden *kavurma* yapsalar bile annesi olduğunu gizlemesini istemiştir. İfadelerde *kavurma*, işkence aracı olarak kullanılmıştır.

Bu sözcük, *DLT*’de *kogurmaç* ‘kavrulmuş buğday’ (Atalay, 1985: 493) şeklinde kaydedilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ* ve *TA*’da *qavurma* ‘yağda kızartılmış et parçası’ (Toparlı vd., 2007: 132) şeklinde aktarılmıştır. Çağatay Türkçesi dil ürünlerinden *LÇ*’de *qavurmaç* ‘qavurmac, qavurma, mısır’ (Şeyh Süleyman, 2003: 234); *Senglah*’ta *kavurmaç* ‘kavrulmuş buğday’ (Clauson, 1960: 279v-5) şeklinde verilmiştir.

Tietze, etimolojik sözlüğünde sözcüğü *kavur-* ‘su katmadan kızartarak pişirmek’ şeklinde aktarmış ve eylemin Eski Türkçede *qağur-* (Tietze, 2016: 180) olarak kullanıldığını kaydetmiştir. Gülensoy, *kavurma* ‘kavurmak işi; tencerede pişirilip kendi yağıyla kızartıldıktan sonra dondurulup saklanan et; kavrulmuş olan’ şeklinde aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *qağur-ma*, Orta Türkçede *qawur-(ma)* biçiminde kullanıldığını belirttikten sonra sözcüğün < *kav* [< *kağ*] +*ur-ma* şeklinde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *kavurma+cı/ç/lı/lık* (Gülensoy, 2007: 480) şeklinde türetildiğini ifade etmiştir.

3.6.8. **Un** اون

Ergin, DKK’de sözcüğü *un* ‘un’ (Ergin, 1964: 211) şeklinde aktarmıştır. *Un* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında da 2 yerde geçmektedir.

Meger hānum Bayındır Hanuñ bir boğası var-idi, bir dañı buğrası var-idi. Ol boğa katı taşa boynuz ursa un gibi öğüdür-idi (Drs. 9b/10).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Bayındır Han'ın boğasının betimlendiği cümlelerde geçen *un* sözcüğü, boğanın gücünü ifade etmede benzetme ögesi olarak kullanılmıştır.

Ŧur 'avrat, etmek getir biz de yeyelim, konuk da yessin dese, 'avrat aydur: Un yok bu yıkılacak evde elek yok deve degirmenden gelmedi, der (Vat. 60a/10).

Mukaddime bölümünde elindeki ile yetinmeyi bilmeyen vurdumduymaz, bayağı kadının özelliklerinin aktarıldığı ifadelerde geçen *un* yerleşik hayatın tezahürü olan temel gıda maddelerindedir.

Sözcük, *DLT*'de *un* 'un' (Atalay, 1985: 49) şeklinde verilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *BM, BV, CC, DM, GT, İM, KF, KFT, KK, MS* ve *RH*'de *un* 'un' (Toparlı vd., 2007: 293) olarak kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *un* 'un' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede de *un* (Tietze, 2019: 335) olarak kullanıldığını bildirmiştir. Gülensoy'un köken bilgisi sözlüğünde sözcük, *un* 'öğütülerek toz durumuna getirilmiş tahıl ve başka besin maddeleri' olarak kaydedilmiş ve sözcüğün kökenine dair < **ū-* [*uw-*] 'ufalamak' +-*n* şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Türkiye Türkçesinde sözcüğün *un+cu/culuk/la/la-/ma/lan-/lanma/luk* (Gülensoy, 2007: 968) olarak türetildiği ifade edilmiştir.

3.6.9. Yağ ياغ

Ergin, *DKK*'de bu sözcüğü *yağ* 'yağ' (Ergin, 1964: 212) şeklinde vermiştir. *Yağ* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Çağıruban dād verende bol çavuşlu

Yaykandugında yağ dökilen bol ni 'metlü

Ŧalmış yigit arhası

Beze miskīn umudı

Bayındır Hānuđ güyegüsi (Drs. 57a/2).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda esaretten kurtulan, deli ozan kılığında Banu Çiçek'in düğününe gelen Beyrek'in ok ile yüzüğü vurması Kazan Bey'in dikkatini çekmiştir. Beyrek'in, Kazan Bey'i övdüğü soylamada mecaz anlamda kullanılan *yağ* sözcüğü ile Kazan Bey'in cömertliği vurgulanmıştır.

Beryek aydur:

Mere kız ne ağlarsın ne buzlarsın ağam diyü

Yandı bağrum göyindi yüregüm

Meger senüñ ağan yođ olupdur

Yüregüne kaynar yağlar koyulupdur

Ƙara bađruŋ senüŋ ŧarŧılıpdur (Vat. 77b/5).

Bamsı Beyrek boyunda yurduna dönen Beyrek'in, ağlayan kız kardeşini görüp üzüntüsünü dile getirdiği soylamada *geçen yüregüne ƙaynar yağlar ƙoyulupdur* ifadesi hissedilen üzüntünün dile yansıyan bir göstergesidir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yağ* 'yağ' (Caferoğlu, 1968: 279); *DLT*'de *yağ* 'yağ' (Atalay, 1986: 725) olarak verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *CC* ve *TZ*'de *yav* 'yağ' (Toparlı vd., 2007: 315); *Kİ*'de *yağ* 'yağ' (Caferoğlu, 1931: 95); *MG*'de *yağ* 'yağ' (Uğurlu, 1984: 82a/2) olarak kullanılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *yağ* 'revđan, sem̄n, ruğ, cevher' (şeyh Süleyman, 2003: 295); *Senglah*'ta *yağ* 'revđan' (Clouston, 1960: 333r-20) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *yağ/yā* 'süt ve yoğurttan elde edilen madde, bitki ve çiçeklerden elde edilen sıvı madde; yağı andıran ve sanayide kullanılan mineral madde' (Tietze, 2019: 116) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, *yağ* 'kıvamları değişen bitkisel veya hayvansal madde' olarak aktardığı sözcüğü; <*yā-đ* şeklinde olduğunu belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü Türkiye Türkçesinde *yağ+bezleri/cı/cılık/danlığ/doku/ımsı/la-/lama/lan-/lanma/lat-/latma/layıcı/lı/liboya/lık/lıkçı/hlık/sız/sızlık* (Gülensoy, 2007: 1024-1025) örneklerindeki gibi eklediğini bildirmiştir.

3.6.10. Yemek ﻳﻪﻛ

Ergin, DKK'de sözcüğü *yemek* 'yemek, aş, taam' (Ergin, 1964: 216) olarak kaydetmiştir. *Yemek* sözcüğü Dresden nüshasında 8, Vatikan nüshasında 5 yerde geçmektedir.

Çoban aydur: Ağam Ƙazan bu ağaç, ol ağaçdur kim sen ƙāfiri başarsın, ƙarnuŋ acığur, men saña bu ağaç-ile yēmek pişürürin dēdi (Drs. 27a/12).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda ƙāfir üstüne yalnız gitmek isteyen Kazan, çobanı bir ağaca bağlamıştır. Buna rağmen çoban, ağacı söküp Kazan'ın ardından yetişmiş ve ona bu ağaçla *yemek* pişireceğini söylemiştir.

Ƙızlar vardılar, yēmek getürdiler. Beryegün ƙarnın doyardılar (Vat. 78b/3).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bayburt Hisarı'ndan kurtulan ve babasının yurduna gelen Beyrek, burada kendisini tanımayan kız kardeşlerinden yemek istemiştir.

Bu sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yemek* 'yeme, yiyecek, yemek ...' (Wilkens, 2021: 887); *DLT*'de *yēm* 'yemek, taam' (Atalay, 1986: 771) olarak geçmektedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *DM*, *KF* ve *TZ*'de *yemek* 'yemek, aş' (Toparlı vd., 2007: 318)

şeklinde verilmiş ve *yimek* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesinde *yemek* ‘yemek, yiyecek’ (Clauson, 1960: 352r-26) olarak verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *yemek/yemeh/yimek* ‘yiyecek’ olarak kaydetmiş ve < *yê+* sözcüğüne, addan eylem yapan *-mek* ekinin getirilmesiyle bu sözcüğün türetildiğini izah etmiştir (Tietze, 2019: 313). Gülensoy, *yemek* ‘yemek yeme, karın doyurma işi; günün belli saatlerinde yenilen besin; yenmek için pişirilip hazırlanmış yiyecek, aş; çağrılıları veya konukları yemekle ağırlama’ olarak aktardığı bu sözcüğün < *yé: m +(e)k/yé: -mek* şeklinde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *yemek+hâne/li/lik/siz* şeklinde türetildiğini ifade etmiştir (Gülensoy, 2007: 1117).

3.6.11. Yoğurt

Ergin, DKK’de bu sözcüğü *yoğurt* ‘yoğurt’ (Ergin, 1964: 216) şeklinde kaydetmiştir. *Yoğurt* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Şabadanca yerinden örü turur, elin yüzün yumadın tokuz bazlamaç ilen bir külek yoğurd gözler, toyınca tıka başa yer, elin bögrine urur (Drs. 5b/13).

Mukaddime bölümünde yiyip şükretmeyen, eşlerini beğenmeyen olumsuz kadın tipinin özelliklerinin verildiği ifadelerde *yoğurt* sözcüğü, Türklerin sofralarında süt ürünlerinin sıkça kullanıldığını göstermektedir.

Ağ tonları çıkarup karaları geyen kızlar

Bağır gibi üyünende yoğurtdan ne var

Kendiriñüzde etmekten ne var (Vat. 78b/1).

Bamsı Beyrek boyunda tutulduğu Bayburt Hisarı’ndan kurtularak yurduna dönen Beyrek, kız kardeşlerinden yiyecek istemiştir. Bu durumun ifade edildiği soylamada Beyrek, kız kardeşlerinden ekmeğin yanında *yoğurt* istemiştir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yorgurd* ‘yoğurt’ (Caferoğlu, 1968: 302) şeklinde kaydedilmiştir. Bu sözcük için *DLT*’de *yogurt* ‘yoğurt’ (Atalay, 1986: 797) karşılığı verilmiştir. Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *yağurt* ‘yoğurt’ (Caferoğlu, 1931: 95); *BV, MS, RH* ve *KK*’de *yoğurt* ‘yoğurt’; *KFT*’de *yoğurud* ‘yoğurt’ (Toparlı vd., 2007: 326) şeklinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *yoğurt/yoğurd/yugurt* ‘maya katılarak koyulaştırılmış süt’ olarak kaydetmiş ve Eski Türkçe döneminde *yoğrut* şeklinde kullanılan sözcüğün < *yuğur-* eyleminden ad yapan *-t* eki genişlemesiyle oluştuğunu ifade etmiştir (Tietze, 2019: 390). Gülensoy, bu sözcüğü *yoğurt* ‘maya katılarak koyulaştırılmış beyaz, kıvamlı süt ürünü’ şeklinde vermiştir. Sözcüğün kökenini < **yu- g-* ‘*yoğunlaştırmak’ *+(u)r-*

'kalınlaştırmak' +-(u)t olarak açıklayan Gülensoy, Türkiye Türkçesinde sözcüğün *yoğurt+çu/la-/lu* (Gülensoy, 2007: 1152) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.7. Süs, Takı ve Hediye İle İlgili Nesne Adları

3.7.1. Altun التون

Ergin, DKK'de sözcüğü *altun* 'altın' (Ergin, 1964: 170) şeklinde vermiştir. *Altun* sözcüğü Dresden nüshasında 60, Vatikan nüshasında 32 yerde geçmektedir.

Kâfir aydur: Begler, Kazanuñ tavla tavla şahbâz atlarını binmişüz, altun akçasını yağmalamışuz, kırk yigidilen oğlu Uruzı tutsak étmişüz, kaçâr kaçâr develerini yetmişüz (Drs. 21b/1).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen cümlelerde Salur Kazan ve Oğuz beylerinin ava çıkmasını fırsat bilen kâfirin Kazan'ın obasına baskın verip mallarını, altınlarını yağmalaması anlatılmaktadır.

Mere delü ozan dile benden ne dilersin, altun akça mı istersin vereyim (Vat. 80a/2).

Bamsı Beyrek boyunda Kazan Bey, ok ile damadın yüzüğünü vuran ve kendisinin yiğitliğini, cömertliğini öven Beyrek'in sözlerini çok beğenmiştir. İfadelerde Kazan Bey, Beyrek'e kendisinden ne istediğini sormuş ve ona *altun akçe* vermeyi önermiştir.

Sözcük, Eski Türkçeden itibaren tarihî lehçelerde kullanılmıştır. *Orhun Yazıtları*'nda *altun* 'altın' (Ergin, 2011: 84); Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPÖ*'de *altun* 'altın' (Hamilton, 2011: 43/2); *DLT*'de *altun* 'altın' (Atalay, 1985: 120); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *MG*'de *altun* 'altın' (Uğurlu, 1984: 90b/2) ve Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *altun* 'tıla, zer, zeheb' (Şeyh Süleyman, 2003: 19) şeklinde verilmiştir.

Tietze, *altun/altın* 'bir cins metal; altından yapılmış' olarak aktardığı sözcüğün mecazî olarak *halis, saf, parlak, kıymetli* anlamlarında kullanıldığını ifade etmiştir (Tietze, 2002: 159). Gülensoy, sözcüğü *altın* 'altın madeni; bu madenden yapılmış' şeklinde aktardıktan sonra sözcüğün kökenine dair *< al+tın* (Gülensoy, 2007: 67) şeklinde bilgi vermiştir.

DKK'de *altın* sözcüğü tek başına ve çeşitli tamlamalarda birçok yerde geçmektedir. Hikâyelerde *altın* zenginlik, yönetim ve gücü temsil eden kavramlardan biri olarak kullanılmıştır:

Oğuz beylerinin evleri *altın başlıdır* ve bununla ilgili olarak *altun başlu ban év, dünlügi altun ban év* ve *altunlu(ca) günlük* tamlamaları kullanılır. Yine iki yerde *altun taht* tamlaması

geçer. Bey çocuklarının beşiği için *tolaması altun beşik* tamlaması kullanılır, Oğuz'un savaş boruları, *burması altun tuç borı* şeklinde tasvir edilir. Savaşçıların başlıkları *altun ışıık* tamlamasıyla anlatılır. Oğuz beyleri ve delikanlılarının şarap içtikleri kaplar; *altun ayak*, *altun kadeh* ve *altun ayak şürahî* şeklinde tanımlanır. Boğaç Han'ın kamçısı *altunluca kamçı*, cıdası, *altun cıda*'dır. Kaşılık Koca Oğlu Beg Yegenek, *kulağı altun küpeli* ve *Kur kurama kuşaklu* (altın işlemeli kuşaklı) diye tasvir edilir. Kan Turalı, beline *altunlu ince ketan bezi* sarar. Beyrek, parmağından çıkardığı *altun yüzük*'ü Banı Çiçek'in parmağına takar (Özçelik, 2005: 65).

3.7.2. Boğma

Ergin, bu sözcüğü DKK'de *boğma* 'boğma, boğumlu' (Ergin, 1964: 175) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *boğma* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir. Vatikan nüshasında *boğma* yerine *burma* sözcüğü kullanılmıştır.

Aygır vèrüp alduğum ağ tozlu katı yayum,

Boğa vèrüp alduğum boğma kirişüm

Buñlu yerde qodum geldüm

Otuz toköz yoldaşum, iki argışum, dedi (Drs. 56b/4).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bayburt Beyi'ne esir düşen Bamsı Beyrek, hisardan çıkıp ozan kılığında Yalancı oğlu Yaltaçuk ile Banu Çiçek'in düğününe gelmiştir. Beyrek, burada yayını övmüştür.

Aygır vèrüp alduğum ağ tozlu katı yayum

Boğa vèrüp alduğum burma kirişüm (Vat. 79b/3).

Bamsı Beyrek boyunda geçen ve yayın sağlamlığının anlatıldığı soylamada, Dresden nüshasında 'bogma kirişüm', aynı boyun Vatikan nüshasında 'burma kirişüm' şeklinde tamlamalar kullanılmıştır. Sertkaya'ya göre nüshalar farklı olsa da anlatılan hikâye kendi içinde olay örgüsü açısından bütünlük gösterdiği için ifade *burma boğma kirişim* şeklinde tamamlanmalıdır. Sözcük grubunun bu şekilde tamamlanması hece ölçüsüne uygunluğu da sağlayacaktır (Sertkaya, 2020: 77).

DLT'de *bogun* 'boğum, kamış boğumu, parmak boğumu' (Atalay, 1985: 399) şeklinde verilen bu sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *CC*'de *boğum* 'boğum' (Toparlı vd., 2007: 34); Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *boğum ve boğüm* 'bend, 'ağd, büğüm' (Şeyh Süleyman, 2003: 82) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *boğmak /boğmuk* 'boğum, kalınca yer, şişkinlik' (Tietze, 2002: 365) şeklinde aktarmıştır. Gülensoy, sözcüğün halk ağızlarında *boğma* 'düğüm, boğma; gerdanlık; parmak boğumu; kese' olarak kullanıldığını ve < *boğ-mak* şeklinde oluştuğunu belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 157).

3.7.3. Burma بورمه

Ergin, DKK'de sözcüğe *burma* 'burma, burulmuş, burulmuş kısım' (Ergin, 1964: 176) şeklinde yer vermiştir. *Burma* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Gümbür gümbür naçaralar döğildi, burması altun tuç borılar çalındı (Drs. 33b/5).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan ile Oğuz beylerinin burması altın tunç boru sesleri eşliğinde kâfir üstüne at sürüşü anlatılmıştır. Bu ifadelerde geçen *burma* sözcüğü savaş borularının yapımında altın burma süslemelerin kullanıldığını belirtmesinin yanında gücü ve üstünlüğü de simgelemektedir.

Burma sözcüğü, Eski Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *TZ*'de *burma* 'mancınık' (Toparlı vd., 2007: 38) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *burma* 'burulmuş, musluk, bend-i kîse, kapcuq, burgu' (Şeyh Süleyman, 2003: 79) olarak kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *burma* 'kıvrılmış' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün < *bur-* eylemine eylemden participium manasında sıfat yapan *-ma* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu belirtmiştir. Tietze, ayrıca sözcüğün *telleri burularak yapılan bilezik; musluk* (Tietze, 2002: 398-399) anlamlarında da kullanıldığını bildirmiştir. Gülensoy, sözcüğü *burma* 'burma' şeklinde vermiş ve sözcüğün Orta Türkçede *bür-* 'büzmek' biçiminde kullanıldığını aktarıp Türkiye Türkçesinde de *burma+lı* (Gülensoy, 2007: 186) şeklinde eklediğini ifade etmiştir.

3.7.4. Gümüş گومش

Ergin, DKK'de sözcüğü *gümüş* 'gümüş' (Ergin, 1964: 185) biçiminde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 3 yerde geçen *gümüş* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Bunu eşidicek Bānı Çiçek kaqıdı: Mere delü ozan, men 'ayıblu mıyam kim maña 'ayb koşarsın dedi, gümüş gibi ağ bileğın açdı, elin çıkardı (Drs. 59b/5).

Kam Püre'nün Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bamsı Beyrek'in deli ozan kılığında gelip Banu Çiçek'in sadakatini sınıdığı ifadelerde kızın bileği, beyazlık ilgisiyle gümüşe benzetilmiştir. DKK'de *gümüş* sözcüğü "değerli metal ve para" anlamında kullanıldığı gibi benzetme ilgisiyle mecaz anlamda da kullanılmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerinde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *kümüş* 'gümüş' (Ergin, 2011: 105); Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *İKPO*'de *kümüş* 'gümüş' (Hamilton, 2011: 42/3) şeklinde geçmektedir. *DLT*'de *kümüş* 'akça; çünkü akçada gümüş vardır' (Atalay, 1985: 371) karşılığı verilen bu sözcük,

Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BV, DM, GI, İM, KF, KFT* ve *TA*'da *kümiş* 'gümüş' (Toparlı vd., 2007: 168) şeklinde kaydedilmiş ve *kömiş, kümüş* sözcüklerine atıf yapılmıştır.

Tietze, sözcüğü *gümiş/gümüş* 'bilinen kıymetli metal' olarak vermiş ve Eski Türkçede sözcüğün *kümüş* (Tietze, 2009: 206) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, *gümüş* sözcüğünün ET. < *kü-* 'saklamak, korumak' +-*m -üş* şeklinde oluştuğunu, Türkiye Türkçesinde *gümüş+çü/çün/i-ü/le-/leme/len-/lenme/let-/letme/lü/sü* olarak türetildiğini bildirmiştir (Gülensoy, 2007: 395).

3.7.5. **Hotaz** حوتاز

Ergin, DKK'de sözcüğü *hotaz* 'hotaz, hotoz, püskül, sorguç, atın boynuna takılan püskül' (Ergin, 1964: 187) biçiminde okumuştur. *Hotaz* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Oğuzun aķ şakallu kocaları görende ol yigidi taħsinleyen, al maħmūzī ŧalvarlu, atı bahri hotazlu Kara Göne ođlu Kara Budak çapar yētdi (Drs. 32a/9).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda *hotaz* ile ilgili cümlelerde Kazan'ın ailesini kurtarmak için kâfir üstüne yürüyen Kara Göne oğlu Kara Budak'ın atı tasvir edilmiştir. Kara Budak'ın övüldüğü ifadelerde at süsü olarak bilinen *hotaz* sözcüğü ile beyin sahip olduğu statüye dikkat çekilmiştir. İnan'a göre kahramanlık göstergesi olarak yiğitlerin atlarına takılan *bahri hotaz*, ayrıca kişinin yüksek statü sahibi olduğuna işaret etmektedir (İnan, 1976: 157).

Kıpçak Türkçesinde *kuțuz* 'perçem, atın önüne dökülen perçemi' (Caferoğlu, 1931: 73) şeklinde görülen sözcük, Çağatay sahasında *kotas* 'bir nevi dağ öküzdür; at ve beygirin boyun ve gerdanına asılan 'alamet ve tomara dağı dērler' (Şeyh Süleyman, 2003: 231) olarak geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *quotas/kodus/hotoz* 'atların boyunlarına takılan perçemli, saçaklı hotuz; kadınların kendi saçlarından veya başka ŧey ile yaptıkları ve başlarına taktıkları süs' (Tietze, 2016: 381) şeklinde adlandırmıştır. Gülensoy, sözcüğü *hotoz* 'kadınların süs için saçlarının üstüne taktıkları, çeŧitli renk ve biçimde yapılmıŧ küçük başlık; tavus kuŧu, tavuk gibi kuŧların başlarında bulunan tüyler' olarak kaydetmiŧ ve sözcüğün kökeniyle ilgili < ? ET *kutuz 'yaban sığır' (DLT) [Bu tür sığırın uzun yünlerinden yapılmıŧ süslü başlık olmalı] şeklinde bir açıklama yapmıştır (Gülensoy, 2007: 411).

3.7.6. **Kalınlık** قالكلق

Ergin, DKK'de sözcüğü *kalınlık* 'kalınlık, evlenen kızın kalınlığı, evlenecek kıza verilen ŧey, kesilen kesim, çeyizlik, başlık' (Ergin, 1964: 190) şeklinde vermiştir.

Dresden nüshasında 1 yerde geçen *kalınlık* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Meger Tırabuzan tekürinüñ bir 'aẓım görklü, maħbüb kıızı var-idi. Şağına şolına iki koşa yay çeker-idi. Atduğı oħ yere düşmez-idi. Ol kızuñ üç cānavar kalınlığı, kaftanlığı var-idi (Drs. 88b/1).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Trabzon tekfurunun kıızı Selcen Hatun'un güzelliğinin ve hünelerinin anlatıldığı cümlelerde kıızı almak için belirlenen şartın üç canavarı yenmek olduğu ifade edilmiştir. "Başlık, çeyiz" anlamında kullanılan *kalınlık* sözcüğü, Selcen Hatun ile evlenmek için belirlenen üç canavarı yenmek anlamında düşünölmelidir.

Orhun Yazıtları'nda *kalıñ* 'mal, servet, kalın, çeyiz' (Ergin, 2011: 98); Eski Uygur Türkçesinde *kalıñ* 'başlık parası' (Wilkins, 2021: 323) olarak geçen sözcük için *DLT*'de *kalıñğ* 'öncöl mihir olarak kadına verilen çeyiz' (Atalay, 1986: 255) karşılığı verilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *İM*'de *kalınlık* 'kalınlık' (Toparlı vd., 2007: 124); *Kİ*'de *kalın* 'kalın, mehir' (Cafeođlu, 1931: 74) ve *MG*'de *kalınlık* 'kalınlık' (Uğurlu, 1984: 91b/7) şeklinde aktarmıştir. Sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *kalın* 'cehiz', *kalınlığ yıbarmaq* 'gelinin hānesine cehiz ve mal göndermek' (Şeyh Süleyman, 2003: 222); *Senglah*'ta *kalınlığ* 'gelinin evine göndermek için hazırlanan mal' (Clauson, 1960: 276r-15) şeklinde geçmektedir.

Tietze, *kalın* 'mehri muaccel; evlenecek erkek tarafından kıız tarafına pazar günü götürölen armağan' şeklinde aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *kalıñ* 'evlenecek erkeğin kıız ailesine ödediği para' (Tietze, 2016: 77) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *kalın* 'çeyiz' şeklinde kaydetmiştir ve sözcüğün Orta Türkçede *kalıng ~ kalun* (Alt.) 'başlık' (Gülensoy, 2007: 455) olarak kullanıldığını belirtmiştir.

3.7.7. Küpe كوپي

Ergin, DKK'de bu sözcüğü *küpe* 'küpe' (Ergin, 1964: 196) şeklinde vermiştir. *Küpe* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında da 2 yerde geçmektedir.

Çaya [baksa] çalımlu, çal-ķara kuş erdemlü, ķur ķurma kuşaklı, ķulađı altun küpeli, kalın Oğuz beglerini bir bir atından yıķıcı Kazılık Koca oğlu Beg Yegeñek çapar yētdi (Drs. 32b/8).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan ile birlikte kâfir üstüne giden Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek'in beyliğinin ve gücünün tasvir edildiği ifadelerde kulağında altın *küpe* olduğu belirtilmiştir.

Bu sözcük, *DLT*'de *küpe* 'küpe' (Atalay, 1986: 399) olarak geçmektedir. Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*'de *küpe* 'küpe, aynı zamanda zırh' (Caferoğlu, 1931: 78); *TA*'da *kübe* 'küpe' (Toparlı vd., 2007: 166) olarak kaydedilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *küpe* 'cevşen misillü bir nevi libās' (Şeyh Süleyman, 2003: 256); *Senglah*'ta *küpe* 'güşväre' (Clauson, 1960: 302v-8) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *küpe* 'kulak süsü' olarak aktarmıştır (Tietze, 2016: 483). Gülensoy da bu sözcüğü *küpe* 'kadınların kulak memesine taktıkları süs takısı' şeklinde ifade etmiş, sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *küpe* olarak kullanıldığını ve Türkiye Türkçesinde *küpe+li/lik/siz* (Gülensoy, 2007: 591) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.7.8. Yüzük يوزك

Ergin, DKK'de sözcüğü *yüzük* 'yüzük' (Ergin, 1964: 217) şeklinde kaydetmiştir. *Yüzük* sözcüğü Dresden nüshasında 15, Vatikan nüshasında 10 yerde geçmektedir.

Gümüş gibi ağ bileğin açdı, elin çıkardı. Beyregün giçürdüğü yüzük görindi. Beyrek yüzügi tanıdı (Drs. 59b/6-7).

Kam Püre'nün Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Bamsı Beyrek, ozan kılığında geldiği düğünde Banu Çiçek'in kendisine bağlılığını teyit etmek istemiştir. Sözleriyle Banu Çiçek'in parmaklarını göstermesini sağlayan Beyrek, taktığı nişan yüzüğünü görmüştür.

Kız aydur: Yigit bilmiş ol Pay Piçen kıızı Bānı Çiçek benem, dēdi. Beyrek üç öpdı, bir ışırđı, parmağından çıkarup yüzüğini bağışladı, kızuñ parmağına geçürdi. Ortamuzda hān kıızı nişanumuz olsun, dēdi (Vat. 71a/8).

Bamsı Beyrek boyunda *yüzük* ile ilgili ifadelerde Banu Çiçek tarafından ok atma, ata binme ve güreş tutma şeklinde çeşitli sınavlara tabi tutulan Beyrek, tüm bu aşamaları geçtikten sonra parmağındaki altın yüzüğü nişan sembolü olarak kızın parmağına takmıştır.

DLT'de *yüzük* 'yüzük. -parmağa takılan yüzük-' (Atalay, 1986: 828) şeklinde verilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *yüzük* 'yüzük' (Caferoğlu, 1931: 93) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *yüzük* 'yüzük' olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede de bu şekilde kullanıldığını belirtmiştir (Tietze, 2019: 466). Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde sözcüğü *yüzük* 'parmağa geçirilen genellikle metal halka' olarak kaydetmiş ve sözcüğün < *yüz* 'uzuv' + (*ük*) (Gülensoy, 2007: 1200) şeklinde oluştuğunu ifade etmiştir.

3.8. Alet ve Araç Gereç Adları

3.8.1. Bağ باغ

Ergin, DKK'de sözcüğü *bağ* 'bağ, ip' (Ergin, 1964: 172) şeklinde kaydetmiştir. *Bag* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 8, Vatikan nüshasında 6 yerde geçmektedir.

Uruzuñ kırk yigidi atdan endi, ala kalkan bağını kışa dügdiler, kılıç sıyrdılar (Drs. 68b/11).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda Tatvan Kalesi civarında yapılan av esnasında kâfirler, kırk yiğidini şehit ederek Uruz'u esir almıştır. Bu çarpışma sırasında Uruz'un kırk yiğidi kalkanlarını ellerine alıp büyük bir mücadele vermişlerdir.

Sözcük, *DLT*'de *bag* 'bağ, düğüm, bağlanacak ip veb. ; odun ve benzeri bağlamaları' (Atalay, 1986: 59); Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *bag* 'bağ ve bostân' (Caferoğlu, 1931: 33); *MG*'de *bag* 'bağ, kuşak' (Uğurlu, 1984: 19b/6) ve Çağatay Türkçesinde *bag* ve *bağu* 'bağ; gülistan; çâr-bâğ-ı bend-ı kayd, sargı, çenber, püpek, kemer-u kemerçe, peyvend, akd, kurre' (Şeyh Süleyman, 2003: 69-70) olarak kaydedilmiştir.

Tietze, *bağ* 'bağlamaya yarayan ip vs.' şeklinde yer verdiği sözcüğün Eski Türkçe döneminde *bay* (Tietze, 2002: 259) biçiminde kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, *bağ* 'bağ, düğüm, bağlanacak ip vb.' şeklinde aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *bāğ-*, *bāy-* 'sarmak, bağlamak' < * *bā-* 'bağlamak' (DLT) +ğ şeklinde türetildiğini belirtmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün Türkiye Türkçesinde *bağ+cık/da-/daş/daşık/daşıklık/daşıl-/daşım/daşma/daş/daşmaz/daşmazlık/daştırıcı/daştırma/daştır/ım/ımlı/ımsız/ımsızlaş/laştır-/ıntı/ıntıcı/ıntıcılık/ıntılı/ıntılılık/lı/lılaşıklık/lılaşıklık/lılaşıklık/lılık/naz/nazlık* (Gülensoy, 2007: 100) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.8.2. Degenek دکنک

Ergin, DKK'de sözcüğü *degenek* 'değnek' (Ergin, 1964: 179) şeklinde aktarmıştır. *Degenek* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Altmış tutam gönderüñi ne ögersin murdar kâfir

Kızılçuk degenegümçe gelmez maña (Drs. 22b/4).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda *degenek* ile ilgili soylamada çoban, kızılçuk değneğinin kâfirin gösterişli mızrağından daha üstün olduğunu ifade etmiştir.

Sözcük, Eski Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *TZ*'de *tegenek* 'sopa, değnek' (Toparlı vd., 2007: 268) şeklinde verilmiştir.

Tietze sözcüğü *değnek/deynek* 'ince sopa, asâ, baston' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçe *teg-* 'değmek, hücum etmek' kökünden gelmesinin mümkün

olduğunu aktarmıştır (Tietze, 2002: 576-577). Gülensoy, *değnek* ‘değnek’ şeklinde aktardığı bu sözcükle ilgili < *teg- enek* [~ -*anak*] ~ EAT. *degenek* açıklamasını yapmış ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *değnek+çi/çilik/le/me/le-* şeklinde türetildiğini belirtmiştir. Sözcüğün kökeni ile ilgili farklı görüşlere yer veren Gülensoy, sözcüğün Türkçe *deg-* eylemine *-enek* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu savunmuştur (Gülensoy, 2007: 273-274).

3.8.3. İp

İp sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Toz yarıldı; gün gibi şuladı, deniz gibi yaykandı, meşe gibi kararadı, on altı bin ip üzengüli kâçe börklü, azgun dinlü, kızgun dillü kâfir çıka geldi (Drs. 65b/10).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu boyda geçen ifadelerde Kazan Bey’in, oğlu Uruz’u tecrübe kazanması için ava götürdüğü sırada kâfirin baskın yaptığı belirtilmiştir. Bu ifadelerde kâfirin *on altı bin ip üzengili* olduğu bildirilerek sayıca üstünlüğü vurgulanmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerinde kullanılan bu sözcük, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserde *yip* ‘ip’ (Gabain, 1988: 311); Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *İKPÖ*’de *yip* ‘ip’ (Hamilton, 2011: 41/3); *EUTS*’de *yip*, *yipke* ‘ip, iplik’ (Caferoğlu, 1968: 297) şeklinde verilmiştir. Bu sözcük için *DLT*’de *yip* ‘ip, tel, kendisiyle at bağlanan uzun örk’ (Atalay, 1986: 785) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BV*, *GT*, *İM*, *Kİ*, *MG* ve *TZ*’de *yip* ‘ip, iplik’ (Toparlı vd., 2007: 324) şeklinde verilmiş ve *ib*, *ip*, *yib* sözcüklerine gönderme yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Abuşka*’da *yib* ‘ib demektir’ (Atalay, 1970: 410); *LÇ*’de *yip* ‘ip, habl, rismân, hayt, kütne’ (Şeyh Süleyman, 2003: 310) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *ip* ‘organ’ şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *yip* (Tietze, 2009: 402) olarak kullanıldığını aktarmıştır. Gülensoy, *ip* ‘ip’ şeklinde aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *yip* (*yip?*), Orta Türkçede *yip* şeklinde kullanıldığını belirttikten sonra Türkiye Türkçesinde *ip+le-/licilik/lik/lik-/çi/likçilik/liklenme/liklen-/si/siler/siz* (Gülensoy, 2007: 437) şeklinde türetildiğine değinmiştir.

3.8.4. Kayış

Ergin, DKK’de sözcüğü *kayış* ‘kayış’ (Ergin, 1964: 192) şeklinde aktarmıştır. Dresden nüshasında 2 yerde geçen *kayış* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Arkasından iki kayış çıkardı, tekürün öñine bıraktı, aydur: Añıncıların terkeşi, bağı, üzengüsü, kayışı üzilür, dikmege gerek olur, dedi (Drs. 96b/7-8).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda geçen cümlelerde Selcen Hatun'la evlenmek isteyen Kan Turalı'nın deveyi yenişi anlatılmıştır. İfadelerde devenin derisinden *kayış* elde eden Kan Turalı'nın kahramanlığına vurgu yapılmıştır.

Sözcük, *DLT*'de *kadhış* 'kayış; hayvan derisini dilerek yapılmış olan kayışa denir' (Atalay, 1985: 369) şeklinde kaydedilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BV*, *DM*, *KK* ve *TZ*'de *kayış* 'kayış, deri kayış, kemer, kuşak' (Toparlı vd., 2007: 133); *Kİ*'de *kayış* 'kayış' (Caferoğlu, 1931: 77); *MG*'de *kayış* 'kayış' (Uğurlu, 1984: 94a/3) şeklinde verilen sözcük. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *kayış* 'tasma' (Clouston, 1960: 281v-16) olarak aktarılmıştır.

Tietze, *kayış* 'dar ve uzun kösele dilimi' olarak ifade ettiği sözcüğün Eski Türkçede *kadış* (Tietze, 2016: 186) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, *kayış* 'bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi' şeklinde aktardığı sözcüğün Orta Türkçede *kayış* biçiminde kullanıldığını, < *kad- 'döndürmek' +-(i)ş şeklinde oluştuğunu belirtmiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde ekleşme biçimlerini *kayış+çı/kıran/balığı/-dili* (Gülensoy, 2007: 484) olarak açıklamıştır.

3.8.5. **Ṭayak** طایق

Ergin, *DKK*'de sözcüğü *ṭayak* 'dayak, destek, direk' (Ergin, 1964: 208) şeklinde kaydetmiştir. *Ṭayak* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Birisi évün ṭayağıdur. Birisi neçe söyler-iseñ bayağıdur. Ozan évün ṭayağı oldur ki yazıdan yabandan éve bir konuk gelse, er adam évde olmasa, ol anı yedirür, içürür, ağırlar, 'azizler gönderür (Drs. 5b/7).

Mukaddime bölümünde kadınların özelliklerine göre sınıflandırıldığı cümlelerde örnek alınması gereken kadın tipi, evin *ṭayağı* olarak gösterilmiştir. *Tayak* sözcüğü, yuvayı ayakta tutan örnek kadını ifade etmede benzetme ögesi olarak kullanılmıştır.

Ne oğlan boğayı yendi ne boğa oğlanı yendi. Āñir oğlan fikr eyledi, aydur: Bir ṭama direk ururlar, ol ṭama ṭayak olur durur. Şöyle ki ṭayağı gèderseler ṭam yıqılır (Vat. 62a/8).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Dirse Han'ın oğlu, gücünün yanında zekâsını da kullanarak Bayındır Han'ın boğasını yenmiştir. Oğlan, boğa ile mücadele ederken daha önce edindiği tecrübelerden yararlanmıştır. Buna göre oğlan kendisini evi ayakta

tutan dayağa, boğayı da eve benzetmiştir. İfadelerde *tayak* sözcüğü “destek, dayanak” anlamında kullanılmıştır.

EUTS’de *tayak* ‘destek, dayak’ (Caferoğlu, 1968: 229); *DLT*’de ise *tayak* ‘dayak, dayangaç’ (Atalay, 1986: 589) şeklinde kaydedilmiştir. Sözcük, Kıpçak sahası eserlerinden *TZ*’de *tayak* ‘dayak’; *CC*, *GT* ve *İM*’de *tayak* ‘dayanak, sopa, değnek’; *GT*’de *tayak* ‘erkeklik organı’; *TA*’da *tayak* ‘dayanak, sopa, değnek’ (Toparlı vd., 2007: 266) şeklinde kaydedilmiş ve *dayak* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Çağatay sahasında da kullanılan bu sözcük, *tayağ/tayak* ‘tayağ, dayanacak, değnek, asa, destek’ (Clauson, 1960: 167r-13; Şeyh Süleyman, 2003: 106) şeklinde aktarılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *dayak* ‘destek’ olarak aktarmış ve sözcüğün *daya-* eyleminden geldiğini belirtmiştir (Tietze, 2002: 569). Gülensoy, bu sözcüğü *dayak* ‘destek’ şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün < **tay* + *a* -*k* sözcüğünden geldiğini belirttikten sonra Türkiye Türkçesinde *dayak+lama/la- lık* (Gülensoy, 2007: 269) olarak türetildiğini aktarmıştır.

3.8.6. Yelim

Ergin, DKK’de sözcüğü *yilim* ‘tutkal’ (Ergin, 1964: 216) olarak vermiştir. *Yelim* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Kazılık Koca anı gördüğünle yel gibi yétidi, yelim gibi yapışdı. Kâfirün eşsesine bir kılıç urdı, zerre kadar kesdüremedi (Drs. 103b/5).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen yukarıdaki cümlelerde Düzmürd Kalesi’ne akın düzenleyen Kazılık Koca’nın kalenin tekürü ile mücadelesi anlatılmaktadır. Kazılık Koca’nın kâfiri görür görmez ona saldırması, “tutkal” anlamında kullanılan *yelim* sözcüğü ile ifade edilmiştir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yilim* ‘tutkal, çiriş’ (Caferoğlu, 1968: 296) şeklinde geçmektedir. *DLT*’de *yelim* ‘tutkal, kendisiyle tüy ve tüye benzer şeyler yapıştırılan tutkal’ (Atalay, 1986: 769) olarak görülmektedir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *CC*’de *yelim* ‘tutkal, yapıştırıcı’ (Toparlı vd., 2007: 318); *Kİ*’de *yilim* ‘tutkal’ (Caferoğlu, 1931: 97) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesinde bu sözcük, *yilim* ‘yapışkanlık, tutkal’ (Şeyh Süleyman, 2003: 303) şeklinde kullanılmıştır.

Gülensoy, *yelim* sözcüğünün halk ağzında “tutkal” anlamında kullanıldığını aktardıktan sonra sözcüğün < * [y]e(/é/i)- ‘*yapıştırmak, tutkallamak’ +(i)m (Gülensoy, 2007: 1113) şeklinde oluştuğunu açıklamıştır. Doerfer, sözcüğün kökeninin Türkçe olduğunu belirtmiş ve sözcüğü *yelim* ‘tutkal’ (Doerfer, 1975: 189) şeklinde kaydetmiştir.

3.9. Müzik ve Oyunla İlgili Nesne Adları

3.9.1. Borı بوري

Ergin, DKK'de sözcüğü *borı* 'boru, çalınan boru' (Ergin, 1964: 175) olarak kaydetmiştir. *Borı* sözcüğü Dresden nüshasında 7, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Alp Uruz çadırların açdurdı, cebehānesin yükletdi. Qara Göne çeri başı oldı. Borı ağardup göçdiler, yola girdiler (Drs. 143b/9).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda babasının tutsak olduğunu öğrenen Uruz, onu kurtarmak için yaptığı hazırlıktan sonra *boru* çaldırıp yola koyulmuştur.

Ol gün burması altın tuç borılar çalındı. Ol gün cılasınlar döne döne şavaşdılar (Vat. 94a/9).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda Kazan Bey'in ava çıkmasını fırsat bilip kendisine saldıran kâfirle çarpışmasının tasvir edildiği cümlelerde altın burmalı savaş borularının çalındığı ifade edilmiştir. Oğuzların, *boru* çaldırması hikâyelerde geçen geleneksel savaş hazırlıklarından biridir.

Eski Uygur Türkçesinde *burgu/burku* 'trampet' (Caferoğlu, 1968: 53); *DLT*'de *borguy* 'üflenerek öttürülen boru' (Atalay, 1986: 103); Kıpçak sahası eserlerden *Kİ*'de *borğu* 'boru' (Caferoğlu, 1931: 29); *DM*'de *borğı* 'boru, savaş borusu' (Toparlı vd., 2007: 34) şeklinde aktarılmış ve *borğu*, *borı*, *burğa*, *burğı* sözcüklerine gönderme yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *burgu* 'miskab, harbenin ucu; tac, külah ve kemer düğmesi' (Şeyh Süleyman, 2003: 79) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *borı* 'perdesiz madeni nefesli çalgı' şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *borğul/borğuy* (Tietze, 2002: 372) şekillerinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *boru* 'içi boş, uçları açık, uzun ve dar silindir' şeklinde aktarmış ve sözcüğün < *bo 'yansıma' +r +gu(y) şeklinde oluştuğunu belirtmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün Türkiye Türkçesinde *boru+cu/msu* (Gülensoy, 2007: 162) şeklinde türetildiğini açıklamıştır.

3.9.2. Düdük دودك

Ergin, DKK'de sözcüğü *düdük* 'düdük' (Ergin, 1964: 181) biçiminde vermiştir. Dresden nüshasında 2 yerde geçen *düdük* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Oğlan kâfiri götürdü yere urdı. Burnından kanı düdük gibi şorladı. Şıçrayup şahin kibi kâfirüñ boğazın ele aldı (Drs. 128a/3).

Begil Oğlu Emren boyunda Emren'in, Cebrail'in yardımıyla kâfir tekfurı yenişinin anlatıldığı ifadelerde kanın fişkırması düdüğe benzetilmiştir. *Düdük* sözcüğü burada benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Bu sözcük, Kıpçak sahası eserlerinden *DM*, *Kİ*, *TA* ve *TZ*'de *düdük* 'düdük' (Toparlı vd., 2007: 66) şeklinde verilmiş ve *tüdük* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Sözcük, Çağatay sahası dil ürünlerinde *düdük* 'düdük, tütek, nây' (Clouston, 1960: 225r-5; Şeyh Süleyman, 2003: 171) olarak adlandırılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *düdük* 'nefesli çalgılardan' olarak belirtmiş ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde *tütek* (Tietze, 2002: 668) şeklinde kullanıldığını açıklamıştır. Gülensoy, *düdük* 'düdük' olarak verdiği sözcüğün Eski Türkçede *tütek* 'ağızlık, emzik' olarak kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğün < *tüt*- 'emmek' +*ek* şeklinde oluştuğunu, Türkiye Türkçesinde *düdük*+*çü/le-/lü* şekillerinde ekleştğini ve Anadolu ağızlarında 'ıslık, boru, kaval, boğaz, gırtlak, inci kemiği' anlamlarında kullanıldığını (Gülensoy, 2007: 309) bildirmiştir.

3.9.3. **Ƙopuz** كپوز

Ergin, DKK'de sözcüğü *Ƙopuz* 'kopuz' (Ergin, 1964: 193) şeklinde kaydetmiştir. *Ƙopuz* sözcüğü Dresden nüshasında 22, Vatikan nüshasında 10 yerde geçmektedir.

Meger ol gün kâfirlerüñ ağır günleriydi. Her biri yemekte içmekte idi. Beyregi dahı getürüp Ƙopuz çaldururlar-idi (Drs. 49b/3).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bayburt Hisarı Beyi'ne esir düşen Bamsı Beyrek, kâfirlerin eğlenceli günlerinde onlara *Ƙopuz* çalmıştır.

Benüm elümi şeşüñ, Ƙolça Ƙopuzum elüme vëriñ, ol yigidi ben döndüreyim, gerek beni şonra öldürüñ gerek Ƙoyu vëriñ dedü. Dirse Hanuñ elini şeşdiler, Ƙolca Ƙopuzını eline vërdiler (Vat. 66b/1-3).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda kırk namert tarafından esir edilen Dirse Han, oğlu olduğunu bilmediği bir yigidi yanına çağırarak için *Ƙopuzdan* yararlanmıştır.

Eski Uygur Türkçesi ile birlikte Türkçe metinlerde kullanılan bu sözcük *EUTS*'de *Ƙobuz* 'kobuz sazı' (Caferoğlu, 1968: 179); Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPO*'de *Ƙopuz* 'kopuz, çalgı aleti' (Hamilton, 2011: 70/7) şeklinde kullanılmıştır. Sözcük, *DLT*'de *kubuz* 'kupuz, uda benzer bir çalgı' (Atalay, 1985: 365) şeklinde kullanılmıştır. Kıpçak sahası eserlerden *Kİ*'de *Ƙobuz* 'müzik yapılan alet' (Caferoğlu, 1931: 68); *İM*'de *Ƙopuz* 'kopuz denilen çalgı aleti' (Toparlı vd., 2007: 154) şeklinde verilip *Ƙobuz*, *Ƙubuz*, *Ƙupuz*

sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesinde *kopuz* ‘kavun, harpuz, bostān; saz, kemāne’ (Şeyh Süleyman, 2003: 231) şeklinde adlandırılmıştır.

Tietze, *kopuz/kobuz* ‘eski bir çalgı’ şeklinde aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *kopuz* (Tietze, 2016: 369) olarak kullanıldığını bildirmiştir. Gülensoy, *kopuz* ‘ozanların çaldığı telli Türk sazı’ şeklinde kaydettiği sözcüğün Orta Türkçede *kubuz* ‘ut, kopuz’ şeklinde kullanıldığını ifade etmiş ve sözcüğün kökeni ile ilgili < *kop-‘(sesle ilgili olarak) patlamak, yankı vermek’ +z (Gülensoy, 2007: 541) şeklinde açıklama yapmıştır.

3.9.4. **Top** طوب

Ergin, DKK’de sözcüğü *top* ‘top’ (Ergin, 1964: 209) şeklinde kaydetmiştir. *Top* sözcüğü Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Ol gün bir kıyāmet savaş oldu, meydān tolu baş oldu. Başlar kesildi, top kibi. Şahbāz şahbāz atlar yügürdi, nalı düşdi (Drs. 33b/9).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen ifadelerde Kazan ve Oğuz beylerinin kâfire savaş açtığı sırada ortaya çıkan manzara tasvir edilirken kesilmiş insan başlarının *top* gibi olduğu belirtilmiştir.

Yēgenek kāfirün ardından yētdi. Kāfir hişār kapusına girmişiken Yēgenek kara polat öz kılıcıyla kāfirün boynu rastlayup şöyle çaldı-kim başı top gibi önine düşdi (Vat. 103a/4).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda kâfir elinde tutsak olan babasını kurtarmak için Oğuz beyleri ile kaleye giden Yiğenek’in düşmanla mücadelesinin anlatıldığı cümlelerde kesilen düşman başlarının *top* gibi yere düştüğü ifade edilmiştir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *top* ‘yusuvarlak, büsbütün’ (Wilkens, 2021: 733) şeklinde kaydedilmiştir. Eski Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*’de *top* ‘top’ (Caferoğlu, 1931: 61); *CC* ve *TZ*’de *top* ‘toparlak, yuvarlak, top’; *MG*’de *top* ‘top (çevgān oyununda kullanılan)’ (Uğurlu, 1984: 111a/6) şeklinde kullanılmıştır. Sözcük, Çağatay Türkçesinde *top* ‘yığın, yuvarlak ve mecmū’ olan şeyler’ (Şeyh Süleyman, 2003: 112) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *top* ‘(ad ve sıfat olarak) top; yuvarlak biçimli’ şeklinde açıklamış ve sözcüğün Eski Türkçede *tob* (Tietze, 2019: 239) olarak geçtiğini belirtmiştir. Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde sözcüğü *top* ‘genellikle kauçuktan veya üzeri meşin, içi şişirilmiş lastikten yapılmış toparlak oyun aracı’ olarak vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *top*, Orta Türkçede *top~topık* olarak geçtiğine değinmiştir. Gülensoy, açıklamasında sözcüğün < *to- ‘şişmek, kabarmak’ +p şeklinde oluştuğunu belirttikten sonra Türkiye Türkçesinde türeme şekillerini aktarmıştır (Gülensoy, 2007: 910-911).

3.9.5. Yelteme يَلْتِمَة

Ergin, DKK'de sözcük için *yilteme* 'şevke getirme havası; şevklendirme, heyecanlandırma, coşturma havası' (Ergin, 1964: 216) karşılığını vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *yelteme* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Tekür aydur: Vallāh bu yigidi gözüm gördi, gönlüm sevdi dèdi. Kırk yerde otak dikedürdi, kırk yerde kızıl ala gerdek dikedürdi. Kan Turalıyula kıızı getirüp gerdege koydılar. Ozan geldi, yelteme çaldı (Drs. 96b/13).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Kan Turalı'nın üç canavarı yenip Selcen Hatun'la evlenmesi ve düğün hazırlıklarının anlatıldığı cümlelerde geçen *yelteme* sözcüğü "çalgi" anlamında kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *yelteme/yilteme* 'kopuz, kopuza benzer bir çalgı' (Tietze, 2019: 311) şeklinde kaydetmiştir.

3.10. Ekonomi ve Madencilikle İlgili Nesne Adları

3.10.1. Akça اَكْچَا

Ergin, bu sözcüğü DKK'de *akça* 'akçe, para, gümüş para' (Ergin, 1964: 169) şeklinde açıklamıştır. *Akça* sözcüğü, Dresden nüshasında 18, Vatikan nüshasında 4 yerde geçmektedir.

Bir kuru çayun üzerine bir köpri yapdurmuşıdı. Geçeninden otuz üç akça alurıdı, geçmeyeninden döge döge kırk akça alurıdı (Drs. 79b/3-4).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyunda geçen cümlelerde, Deli Dumrul'un kuru bir çay üzerine yaptırdığı köprüden geçenden ve geçmeyenenden zor kullanarak *akçe* aldığı ifade edilmiştir.

Sultānum bir yigit olsa dirisi haberin getirse altun akça vèrürdüm, ölusi haberin getürene kız kardaşum vèrürdüm, dèdi (Wat. 74b/8).

Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde on altı yıldır Beyrek'ten haber alınamaması üzerine Deli Karçar, Bayındır Hân'ın huzuruna varıp Beyrek'in diri olduğu haberini getirene altın *akçe*, ölü olduğu haberini getirene Banu Çiçek'i vereceğini bildirmiştir.

Akça sözcüğü, Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *akça* 'beyaz ve dirhem anlamına gelen bir sözcük' (Caferoğlu, 1931: 17); Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *ağçe/akçe* 'pelüs ve päre' (Şeyh Süleyman, 2003: 6); *Senglah*'ta *akça* (Clason, 1960: 45r-24) şeklinde görülmektedir.

Tietze, *akça/akçe* ‘para’ olarak kaydettiği sözcüğün < *akça* ‘beyazımsı’ < *ak* /+ sifata eklenen *-ça* küçültme eki (Tietze, 2002: 124) şeklinde türetildiğini bildirmiştir. Gülensoy, sözcüğü *akça* ‘para’ olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *ağı* ‘varlık, hazine’+*ça* şeklinde türetildiğini, Türkiye Türkçesinde *akça+lı* (Gülensoy, 2007: 59) şeklinde kullanıldığını aktarmıştır.

3.10.2. Bakır

Ergin, bu sözcüğü DKK’de *bakır* ‘bakır’ (Ergin,1964:173) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *bakır* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Ağ akça getürdiler puldur dedüm

*Kızıl altun getürdiler **bakırdur** dedüm* (Drs. 142a/3).

Salur Kazan’ın Tutsak Olup Oğlu Uruz’un Çıkardığı boyda geçen soylamada Trabzon tekfuruna esir düşen Salur Kazan, kendisinden övgü bekleyen kâfirlerin verdiği altının değersizliğini *bakır* sözcüğü ile anlatmıştır. İfadelerde Salur Kazan, kâfirleri övmek yerine küçümsemiştir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *bakır* ‘bakır’ (Caferoğlu, 1968: 32); *DLT*’de *bakır* ‘bakır’ (Atalay, 1985: 360); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *bakır* ‘nuḥās’ (Caferoğlu, 1931: 34) ve Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *bakır* ‘bakır, nuḥās’ (Şeyh Süleyman, 2003: 71) şeklinde adlandırılmıştır.

Tietze, bu sözcük hakkında *bakır* ‘maruf maden’ şeklinde bir açıklama yapmış ve sözcüğün Eski Türkçede *bakır* (Tietze, 2002: 266) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *bakır* ‘bakır madeni ve bu madenden yapılmış kapacak’ şeklinde vermiş ve sözcüğün < **bā* ‘yansıma’ +*kır* (Gülensoy, 2007: 105) şeklinde oluştuğunu kaydetmiştir.

3.10.3. Demür

Ergin, DKK’de sözcüğü *demür* ‘demir’ (Ergin, 1964: 179) biçiminde kaydetmiştir. *Demür* sözcüğü; nesne adı olarak Dresden nüshasında 9 yerde *demür ton*, 2 yerde *demür zencir*, 1 yerde *demür yaylu*, 1 yerde *gök demürlü* şeklinde geçmektedir. Vatikan nüshasında ise 1 yerde *demür ton*, 1 yerde *demür zencir*, 1 yerde *demür yaylu* şeklinde geçmektedir.

Bu maḥalde demür zencir-ile boğayı getürdiler. Boğa dizin çökdi, boynuzuyula bir mermer taşu yoğurdu, peynir gibi ditdi (Drs. 92a/9).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda geçen cümlelerde Kan Turalı'nın Selcen Hatun'u almak için mücadele etmesi gereken ilk canavar olan boğa tasvir edilmiştir. Boğanın meydana *demür zincir* kullanılarak getirilmesi, gücünü ve korkunçluğunu vurgulamaktadır.

Meger sulţanum, gene yaz oldı, boğayı saraydan çıkardılar. Üç kişi şağından, üç kişi solından demür zincir-ile boğayı dutmuşlardı (Vat. 61b/13).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Dirse Han'ın oğlunun ad alma mücadelesinde karşı karşıya geleceği boğanın tasvir edildiği ifadelerde söz konusu boğayı altı kişi *demir* zincir ile zapt etmiştir.

Eski Türkçe ile birlikte tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *temir* 'demir' (Ergin, 2011: 114); Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *İKPO*'de *temir* 'demir' (Hamilton, 2011: 31/5) şeklinde geçmektedir. *DLT*'de *temür* 'demir' (Atalay, 1985: 361) biçiminde verilen sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *temir* 'demir' (Caferoğlu, 1931: 40); *MG*'de *timür* 'demir' (Uğurlu, 1984: 72a/3); *BM*, *BV*, *İM*, *İN* ve *TA*'da *temür* 'demir' (Toparlı vd., 2007: 269) olarak kaydedilmiştir. Sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Abuşka* ve *LÇ*'de *timür* 'demir' (Atalay, 1970: 190; Şeyh Süleyman, 2003: 137) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *demür/demir* 'bilinen maden' olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *temir* şeklinde kullanıldığını aktardıktan sonra ham maddesi demir olan birçok şeyin kısaca *demir* olarak adlandırıldığını vurgu yapmıştır (Tietze, 2002: 587). Gülensoy, bu sözcüğü *demir* 'demir' olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski ve Orta Türkçede *temür* biçiminde geçtiğini belirttiikten sonra Türkiye Türkçesinde *demir+baş/ci/cilik/kapan/leme/le-/leşme/leş-/li* şeklinde türetildiğini açıklamıştır (Gülensoy, 2007: 275-276).

3.10.4. Tuç

Ergin, DKK'de sözcüğü *tuç* 'tunç' (Ergin, 1964: 210) biçiminde kaydetmiştir. Sözcük, Dresden nüshasında 2 yerde *tuç*; 1 yerde *kuç* şeklinde yazılmıştır. *Tuç* sözcüğü Vatikan nüshasında ise 1 yerde geçmektedir.

Gümbür gümbür tavullar çalındı, burması altun tuç borılar çalındı. Ol gün cılasun beg erenler döne döne şavaşdı. Ol gün kara polat öz kılıçlar çalındı. (Drs. 68a/7).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda geçen ifadelerde Kazan Bey ve oğlu Uruz'un ava çıkmasını haber alan kâfirin saldırısı anlatılmıştır. Cenk meydanı tasvir edilirken altın burma savaş borularının çalındığı ifade edilmiştir. Savaş borularında süslemelerin altın ve tunçtan olması beylerin gücünü, üstünlüğünü simgelemektedir.

Sözcük, *DLT*'de *tuç* 'tunç' (Atalay, 1986: 649) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*'de *tuç* 'tunç' (Caferoğlu, 1931: 62); Çağatay Türkçesinde *tuc* 'tunç, pirinç, mis, yay çillesi' (Şeyh Süleyman, 2003: 114) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *tuc* 'tunç; Bronze' (Tietze, 2019: 267) şeklinde ifade etmiştir. Gülensoy, *tunç* 'bronz' olarak aktardığı sözcüğün; < **tū*- 'kapamak' [n 'türemedir'] +-ç şeklinde oluştuğunu, Türkiye Türkçesinde *tunç+la-/laş/laşma/laştır-/laştırma* şeklinde türetildiğini (Gülensoy, 2007: 932) açıklamıştır.

3.11. Ulaşım Araçları ile İlgili Nesne Adları

3.11.1. Gemi

Ergin, DKK'de sözcüğe *gimi* 'gemi' (Ergin, 1964: 184) şeklinde yer vermiştir. *Gemi* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Ağ şağallu Dede Korkutdan öğüt aldum, ala yatan kara tağları aşdum, ilerü yatan Kara Deñize girdüm, gëmi yapup gömlegüm çıkardum (Drs. 105a/13).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde Yiğenek, gördüğü bir rüyayı yoldaşlarına anlatmıştır. Yiğenek; rüyasında Dede Korkut'tan öğüt aldığını, ileri yatan Karadeniz'e ulaştığını, *gemi* yaptığını anlatmıştır.

Qazan aydur:

Çağnam çağnam kayalardan ağan şu

Büyük büyük gëmeleri oynadan şu

Hasanıla Hüseyniñ hasreti şu

Āyişeyle Fātımanuñ nigāhu şu (Vat. 86b/3).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen soylamada büyük *gemileri* hareket ettirdiği ifade edilerek suyun gücü ön plana çıkarılmıştır.

Eski Uygur Türkçesi ile birlikte tarihî Türk lehçelerinde kullanılmaya başlanan bu sözcük, Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *İKPO*'de *kemi* 'gemi' (Hamilton, 2011: 17/3) şeklinde geçmektedir. Sözcük için *DLT*'de *kemi* 'gemi' (Atalay, 1986: 299) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BM*, *DM*, *GT*, *İM*, *KFT*, *Kİ*, *TA* ve *TZ*'de *kemi* 'gemi' (Toparlı vd., 2007: 137) şeklinde verilmiş ve *keme*, *kime*, *kimi* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay sahası eserlerinde de tespit edilen sözcük, *LÇ*'de *kime* 'gemi, sefine, keşti, fülk, zevrağ, merkeb, gurab, uçan, cehāz' (Şeyh Süleyman, 2003: 268) şeklinde yer almıştır.

Tietze, sözcüğü *gemü/gemi* 'nehir ve deniz vasıtası' olarak belirtmiş ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde *kemi* (Tietze, 2009: 127) şeklinde kullanıldığını açıklamıştır.

Gülensoy, *gemi* ‘gemi’ olarak aktardığı sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *kemi~kimi* olarak kullanıldığını belirtmiştir. Sözcüğün kökeni hakkında <**kēmi* ‘gemi, kayık’ açıklamasında bulunmuş ve Türkiye Türkçesinde sözcüğün *gemi+ci/cilik/lik* şekillerinde türetilebileceğini bildirmiştir (Gülensoy, 2007: 363-364).

3.11.2. Yelken

Ergin, DKK’de sözcüğü *yilken* ‘yelken’ (Ergin, 1964: 216) biçiminde kaydetmiştir. *Yelken* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Ağ şakallu Dede Korkutdan öğüt aldum, ala yatan kara tağları aşdum. İleri yatan Kara Deñize girdüm, gēmi yapup gömlegüm çıkardum, yelken kurdum (Drs. 105a/13).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde gördüğü bir rüyayı yoldaşlarına anlatan Yiğenek; Dede Korkut’tan öğüt aldığını, ileri yatan Karadeniz’e ulaştığını, gemi yapıp gömleğinden *yelken* yaptığını anlatmıştır.

Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *yelken* ‘yelken’ (Caferoğlu, 1931: 97); *İH*’de *yilken* ‘yelken, gemi yelkeni’ (İzbudak, 1396: 53) şeklinde kaydedilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *yilken* ‘şirā’, bād-bān, uçan, kandī, yelken’ (Şeyh Süleyman, 2003: 314); *Senglah*’ta *yelken* ‘bād-bān, keştī, şirā’ (Clouston, 1960: 352r-10) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *yelken* ‘direklere, çubuklara veya bunlara bağlı serenlere, ıstralyalara açılan ve yüzeyle çarpan rüzgârın etkisiyle gemiyi hareket ettiren kumaş; saraydaki cücelerin giydiği yelken biçimli başlık’ şeklinde aktarmış ve sözcüğün etimolojisiyle ilgili tartışmalar için Hasan Eren’in kaynağına bakılmasını önermiştir (Tietze, 2019: 307). Gülensoy, sözcüğü *yelken* ‘yelken takmış, yelkeni olan göl veya deniz aracı, yelken’ şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün < *yé: l +(e)k* ‘kuş kanadının büyük tüyü, telek’ < *(e)n* şeklinde oluştuğunu aktararak Türkiye Türkçesinde türeme biçimlerini *yelken+ci/cilik/len-/lenme/li* (Gülensoy, 2007: 1114) olarak örmeklendirmiştir.

3.12. Devlet Simgesi Olarak Kullanılan Nesne Adları

3.12.1. Sancağ

Ergin, DKK’de sözcüğü *sancağ* ‘sancak’ (Ergin, 1964: 203) şeklinde kaydetmiştir. *Sancağ* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında da 3 yerde geçmektedir.

Qazan Begün kartası kâfirün tuğıyla sancağını kılıçladı yere şaldı. Derelerde depelerde kâfire kırğun girdi, leşine kuzğun üşdi (Drs. 34a/12).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen ifadelerde Kazan Bey ve Oğuz beylerinin kâfiri yenilgiye uğratması anlatılmıştır. Kâfirin tuğ ve sancağının yere düşürülmesi ile elde edilen galibiyete vurgu yapılmıştır.

Ḳara Aşlan Melikini Ḳara Budak yıḳup başın kesdi. Kâfirün sancağın tuğun Beryek-ile Yegenek kılıçladı, yere şaldı (Vat. 83b/3).

Bamsı Beyrek boyunda Bayburt Hisarı'na ulaşan Beyrek ve Oğuz beylerinin kâfirle mücadelesinin anlatıldığı ifadelerde sancağın kılıçlanarak yere atılması elde edilen zaferin bir göstergesidir.

Sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *sanç-* 'sançmak, mızraklamak' (Ergin, 2011: 109); Eski Uygur Türkçesinde *sançmak* 'sançmak, delmek' (Caferoğlu, 1968: 196); *DLT*'de *sanç-* 'sançmak, dürtmek, sokmak; yenmek' (Atalay, 1986: 487) şeklinde kullanılan eylemden üretilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *KF*'de *sançaḳ* 'sancak, bayrak' (Toparlı vd., 2007: 226) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *sancaḳ* 'bayrak, 'alem, tuğ' (Şeyh Süleyman, 2003: 182); *Senglah*'ta *sancaḳ* ' 'alem, liva' (Clauson, 1960: 235v-19) şeklinde geçmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *sancak* 'bayrak; gemilerin sağ yanı' olarak vermiş ve sözcüğün < *sanç-* 'batırmak, saplamak' eylemine, eylemden participium activum şeklinde sıfat ve eylemden ad yapan *-ak* ekinin getirilmesiyle türetildiğini belirtmiştir (Tietze, 2019: 178). Gülensoy'un köken bilgisi sözlüğünde bu sözcük, *sancak* 'bayrak, liva; çoğunlukla askerî birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve gönderli bayrak' şeklinde geçmektedir. Sözcüğün türeme şekli, *sançık-* 'yenilmek; vurulmak'; *sançıl-* 'saplanmak; yenilmek'; *sançış-* 'birbiriyle savaş yapmak') *+kak* olarak verilmiştir. (Gülensoy, 2007: 729).

3.12.2. Tuğ توغ

Ergin, DKK'de sözcüğü *tuğ* 'tuğ' (Ergin, 1964: 210) şeklinde vermiştir. *Tuğ* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 4 yerde geçmektedir.

Ḳazan Begün ḳartaşı kâfirün tuğıyla sancağını kılıçladı, yere şaldı. Derelerde depelerde kâfire ḳırğun girdi, leşine ḳuzğun üşdi (Drs. 34a/11).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen ifadelerde Kazan Bey ve Oğuz beylerinin kâfiri yenilgiye uğratışı anlatılmıştır. Kâfirin tuğ ve sancağının yere düşürülmesi ile kazanılan zafere vurgu yapılmıştır.

Ḳara Aşlan Melikini Ḳara Budak yıḳup başın kesdi. Kâfirün sancağın tuğun Beryek-ile Yegenek kılıçladı, yere şaldı (Vat. 83b/3).

Bamsı Beyrek boyunda Beyrek, Bayburt Hisarı'nda tutsak olan kırk yiğidini kurtarmak için Oğuz beyleri ile birlikte Bayburt Hisarı'na girmiştir. Kâfirle yapılan mücadelenin anlatıldığı ifadelerde kâfirin *tuğunun* kılıçlanıp indirilmesi elde edilen zaferin işaretidir.

Sözcük, *EUTS*'de *tuğ* 'bayrak, sancak' (Caferoğlu, 1968: 251); şeklinde yer almıştır. Sözcük hakkında *DLT*'de *tuğ* 'hakan yanında çalınan kös ve davul, nöbet davulu; tuğ; bayrak, sancak' (Atalay, 1986: 649) karşılığı verilmiştir. Eski Kıpçak Türkçesi eserlerinden *DM*'de *tuğ* 'tuğ' (Toparlı vd., 2007: 283) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesinde *tuğ* 'yün ve tüg, hotâz, kıtâş kıyruğundan sancâk ve bir ok ucuna takılan tüy ve kıl ve peşm' (Şeyh Süleyman, 2003: 120) şeklinde yer almıştır.

Tietze, bu sözcüğü *tuğ* 'tuğ' (Tietze, 2019: 268) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy'un köken bilgisi sözlüğünde bu sözcük *tuğ* 'sorguç' olarak geçmektedir. Eski Türkçede *tuğ*, *tuuğ* 'bayrak, sancak', Orta Türkçede *tuğ* şeklinde kullanılan sözcüğün oluşumu < *tū- 'tıkamak, kapamak' + -ğ (Gülensoy, 2007: 929) şeklinde verilmiştir.

3.13. Tarımla İlgili Nesne Adları

3.13.1. Degirmen

Ergin, *DKK*'de sözcüğü *degirmen* 'değirmen' (Ergin, 1964: 179) şeklinde kaydetmiştir. *Degirmen* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

'Avrat aydur: Neyleyeyim, bu yıkılacak evde un yok, elek yok; deve **degirmeninden** gelmedi dër (Drs. 6b/8).

Mukaddime bölümünde yoksulluğun vurgulandığı ifadelerde *degirmen* sözcüğü hububatın un haline getirilmesinde yararlanılan mekân adı olarak kullanılmıştır.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *teğirmen* 'değirmen' (Caferoğlu, 1968: 231); *DLT*'de *teğirmen* 'değirmen, değirmen taşı' (Atalay, 1986: 594) şeklinde kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesinde Ebū Hayyān'ın *Kİ* adlı eserinde *teyirmen* 'değirmen' (Caferoğlu, 1931: 41) şeklinde kaydedilen sözcük diğer Kıpçak sahası eserlerinden *CC*, *DM* ve *GT*'de *teğirmen* 'değirmen' (Toparlı vd., 2007: 268) olarak verilmiştir. Çağatay sahasında ise *tigirmen* 'değirmen' (Clauson, 1960: 198v-2; Şeyh Süleyman, 2003: 135) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *değirmen* 'taneleri vs. öğüten cihaz ve ona mahsus yapı' olarak aktarmış ve sözcüğün *teğir- 'çevirmek, döndürmek' < *tek- 'dönmek vs.' kökünden geldiğini ifade etmiştir (Tietze, 2002: 577). Gülensoy, sözcüğü *değirmen* 'değirmen'

şeklinde kaydetmiştir. Eski Türkçe ve Orta Türkçede *tāgirmān* olarak geçen sözcüğün **tek-* ‘dönmek’+ *-ir-* ‘çevirmek, döndürmek’ + *men* şeklinde oluştuğunu, Türkiye Türkçesinde *değirmen* +*cicilik/lik* olarak türetildiğini kaydetmiştir (Gülensoy, 2007: 272).

3.13.2 Degirmen Taşı دکوم طائینا

Dresden nüshasında 2 yerde geçen *degirmen taşı* tamlaması, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Hele Kazanı getürdiler, Tomanın Kal’asında bir kuyuya bıraktılar. Kuyunun ağzına bir degirmen taşı kodılar (Drs. 139a/5).

Salur Kazan’ın Tutsak Olup Oğlu Uruz’un Çıkardığı boyda geçen ifadelerde Trabzon tekfuruna esir düşen Kazan Bey, kalede bulunan bir kuyuya bırakılmış. Kuyunun ağzı *değirmen taşı* ile kapatılmıştır.

3.14. Ad Aktarması ile Oluşan Nesne Adları

3.14.1. Ağız اغز

Ergin, DKK’de sözcüğü *ağız* ‘ağız’ (Ergin, 1964: 169) şeklinde aktarmıştır. Dresden nüshasında nesne adı anlamıyla 2 yerde geçen *ağız* sözcüğü, Vatikan nüshasında 1 yerde kullanılmıştır. DKK’de *ağız* sözcüğü organ anlamı dışında yan anlam kazanarak bir nesnenin adı olarak kullanılmıştır.

Kuyunun ağzına bir degirmen taşı koydılar. Yemegini suyını, degirmen taşı delüğinden vürürleridi (Drs. 139a/5).

Salur Kazan’ın Tutsak Olup Oğlu Uruz’un Çıkardığı boyda Han Kazan, Tomanın Kalesi’nin yakınlarında uyuyakalınca tekfurun askerleri tarafından esir alınmış ve kalede yer alan kuyuya bırakılmıştır. Kuyunun ağzı *değirmen taşı* ile kapatılmıştır.

Qara yêrûñ üzerine otaqların kûrmuşidi. Biñ yêrde ipek kalıçası dōşenmişidi. Ala sayvān gökyüzine esenmişidi. Toqsan tümen genç Oguz Kazanun şohbetine derilmişidi. Ağzı büyük humralar ortalığa şalınmışidi (Vat. 91b/12).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu boyda, Kazan Bey tarafından düzenlenen toy meclisinin tasvir edildiği cümlelerde geçen *ağız* sözcüğü yan anlamda kullanılmıştır.

Sözcük, *DLT*’de *agız* ‘ırmağın, su tulumunun, testinin, küpün ve kuyunun ağzı; insanın ve hayvanın ağzı’ (Atalay, 1985: 55); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *ağız*

‘ağız, Kıpçakça aız’ (Caferoğlu, 1931: 17); *MG*’de *ağız* ‘ağız’ (Uğurlu, 1984: 26a/4); Çağatay Türkçesinde *aguz* ‘dehan, fem’ (Şeyh Süleyman, 2003: 16) şeklinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğün organ anlamı dışında *kenar* anlamıyla kullanıldığını belirtmektedir (Tietze, 2002: 111). Gülensoy, *ağız* sözcüğünün diğer anlamlarının yanında *uç*, *kenar*, *başlangıç* anlamlarında da kullanıldığını kaydetmiştir (Gülensoy, 2007: 56).

3.14.2. Aya آيا

Ergin, DKK’de sözcüğü, *aya* (sapan ayası ‘sapanın taş konan yeri’) (Ergin, 1964: 172) olarak kaydetmiştir. *Aya* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Çobanun taşı dükendi, koyun dèmez, keçi dèmez şapanının ayasına kor atar, kâfiri yıkar. Kâfirün gözi korkdı (Drs. 23a/1).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda Salur Kazan ve beylerinin Ala Tağ’a gitmesini fırsat bilen kâfirler, Kazan’ın obasına baskın verip obayı yağmalamışlardır. Bu durum karşısında Karaçuk Çoban, sapanının ayasına koyup attığı koyun, keçi ile kâfiri yenilgiye uğratmıştır. Bu ifadelerde geçen *aya* sözcüğü, yan anlam kazanıp nesne adı olarak kullanılmıştır.

Sözcük, *DLT*’de *aya* ‘aya, avuç içi’ (Atalay, 1985: 85); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *aya* ‘avuç içi’ (Caferoğlu, 1931: 27); Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *aya* ‘el içi ve ayak tabanı ortasındaki düzlük’ (Şeyh Süleyman, 2003: 45); *Senglah*’ta *aya* ‘avuç içi’ (Clason, 1960: 57r-2) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğe *aya* ‘el içi’ olarak yer vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *aya* (Tietze, 2002: 232) şeklinde kullanıldığını kaydetmiştir. Gülensoy, sözcüğü *aya* ‘el; avuç içi’ şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *aya* (Gülensoy, 2007: 91) biçiminde kullanıldığını belirtmiştir.

3.14.3. Ayak اياك

Ergin, sözcüğü DKK’de *ayak* ‘kadeh’ (Ergin, 1964: 172) şeklinde okumuştur. *Ayak* sözcüğü Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Тоқсан yerde ala қалы иpek дөшөмиşиди. Сексен yerde бадьалар қурилмиşиди. Altun ayak şurāhīler düzilmişиди (Drs. 20a/5).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda, Salur Kazan’ın görkemli otağının anlatıldığı yukarıdaki ifadelerde *ayak* sözcüğü *altun* sözcüğü ile nitelenerek beyliğin üstünlüğü vurgulanmıştır.

Sözcük, *DLT*'de *ayak* 'kap kacak. Bunu Oğuzlar bilmezler; onlar bu gibi şeylere çanak derler' (Atalay, 1985: 84); Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *ayaq* 'ayak' (Caferoğlu, 1931: 27); *DM*, *GT*'de *ayaq* 'kadeh'; *İM*'de *ayak* 'kap kacak' (Toparlı vd., 2007: 17); Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Abuşka*'da *ayağ*, *ayaq* 'kadeh' (Atalay, 1970: 36); *LÇ*'de *ayağ* 'kadem, gām, pā, kadeh, piyāle, kāse' (Şeyh Süleyman, 2003: 45) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *ayak* 'içki içilen kab' şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede de *ayaq* (Tietze, 2002: 233) olarak kullanıldığını bildirmiştir. Gülensoy, sözcüğü *ayak* 'çanak, kāse' şeklinde vermiş ve sözcüğün Orta Türkçede *ayaq*, Anadolu ağızlarında *ayak* 'tas, maşraba, kadeh' (Gülensoy, 2007: 92) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir.

3.14.4. Ayakyolu ایاق یولنه

Ergin, bu sözcüğü DKK'de *ayak yolu* 'hela' (Ergin, 1964: 172) olarak vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *ayakyolu* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Ḳondılar, yemek içmek étdiler. Segrek mest oldı, taşra ayakyolına çıkdı (Drs. 130a/9).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek, yiyip içtiği bir ziyafetten sonra "tuvalet" anlamında kullanılan *ayakyoluna* gitmiştir.

Tietze, sözcüğü *ayakyolu* 'apteshane, tuvalet' (Tietze, 2002: 234) olarak adlandırmıştır. Gülensoy, sözcüğü *ayakyolu* 'tuvalet' şeklinde vermiş ve < *ayak+yol+u* biçiminde oluşan sözcüğün Anadolu ağızlarında *ayağ yolu*, *ayag yolu*, *ayah yolu*, *ayakçak*, *ayaklık* 'hela' (Gülensoy, 2007: 92) olarak adlandırıldığını belirtmiştir.

3.14.5. Baş باش

Ergin, sözcüğü DKK'de *baş* 'baş' (Ergin, 1964: 173) biçiminde vermiştir. *Baş* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 4 yerde geçmektedir.

Altun başlu ban év virgil bu oğlana

Kölge olsun erdemlüdür (Drs.11a/3).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Dirse Han'ın oğlu, boğayı yenmiştir. Bunun üzerine Dede Korkut çocuğa ad vermiş ve Dirse Han'dan oğlu için beylik istemiştir. Altın sözcüğü ile nitelenen *baş*, otağın görkemini vurgulamaktadır.

Ṭoqsan başlu ban évlerin ḳurmuşdu. Ṭoqsan yerde ala ḥalı ipek döşenmiş-idi (Vat. 84a/9).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda, Salur Kazan tarafından düzenlenen toy meclisinin tasvir edildiği ifadelerde ev sözcüğünün niteleyicisi olarak kullanılan *baş* sözcüğü ile mekân algısı üzerinden Kazan Bey'in gücü ve statüsü vurgulanmıştır.

Sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *baş* 'baş; dağın başı, tepe, zirve; şef, başkan, kumandan' (Ergin, 2011: 87); *DLT*'de *baş* 'baş' (Atalay, 1986: 72); Eski Uygur Türkçesinde *baş* 'baş, kafa; yara, yara başı, başlangıç, birinci' (Caferoğlu, 1968: 35); Kıpçak Türkçesinde *baş* 'baş, kafa; yara, çıban; buğday başağı; başlangıç, ilk' (Toparlı vd., 2007: 24) ve Çağatay Türkçesinde *baş* 'ser, kelle, reis, ibtida, âmir, birinci' (Şeyh Süleyman, 2003: 68) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, *baş* sözcüğünün farklı anlamlarını belirttikten sonra sözcüğün "bir şeyin en ucu" (Tietze, 2002: 289) anlamında da kullanıldığını bildirmiştir. Gülensoy, sözcüğü *baş* 'baş, kafa; başlangıç' olarak aktarmış ve sözcüğün Eski ve Orta Türkçede *baş* şeklinde kullanıldığını ve <*bāş <*bal <*balç sözcüğünden geldiğini bildirmiştir (Gülensoy, 2002: 118).

3.14.6. *Ķarĝu*

Ergin, DKK'de sözcüğü *Ķarĝu* 'kargı, ok ve mızraktan yapılan sağlam kamış, mızrak' (Ergin, 1964: 191) olarak kaydetmiştir. *Ķarĝu* sözcüğü Dresden nüshasında 16, Vatikan nüshasında 7 yerde geçmektedir. Sözcük; DKK'de temel anlamının yanı sıra benzetme ilgisiyle *Ķarĝu gibi Ķara Őaĝ*, *Ķarĝu dillü Ķayın ok*, *Ķarĝu dillü öz sünü* ve *Ķarĝu talı sünü* örneklerinde olduğu gibi mecaz anlamda da kullanılmıştır.

Aĝ pürĶekli anası buldur buldur aĝladı, gözinüñ yaŝın dökdi. Acı tırnaĶ aĝ yüzine aldı Ķaldı, al yañaĝın tartdı, Ķarĝu gibi Ķara Őaĝını yoldı, aĝlayubanı ŐıĶlayubanı Ķvine geldi (Drs. 47b/8).

Kam Püre'nin Oĝlu Bamsı Beyrek boyunda Bamsı Beyrek ile Banu ĶiĶek'in düĝün günü, Bayburt Hisarı Beyi saldırmış ve Beyrek ile otuz dokuz yiĝidi esir düşmüştür. Bu durum karşısında Beyrek'in feryad eden annesinin Őaĝları *Ķarĝıya* benzetilmiştir.

Ķalkubanı yerüimden örü durdum

Ķarĝu dillü öz sünümi Ķapdum

Ķarŝulayı ol ere yêtdüm (Vat. 101b/9).

Kazılık Koca Oĝlu Yiĝenek boyunda Yeĝenek'in, rüyasını anlattığı soylamada geçen *Ķarĝı* hikâyelerde sıkça geçen silahlardan biridir.

Orhun Yazıtları'nda *Ķarĝu/Ķarĝuy* 'nöbetçi kulesi, daĝ tepelerine düŝmanı ihbar için yapılan kule' (Ergin, 2011: 99) biçiminde kullanılan sözcük, *DLT*'de *Ķarĝu* 'daĝ tepelerine minare biçiminde yapılan yapı olup düşman geldiĝi zaman herkesin hazır

bulunması için üzerinde ateş yakılır' (Atalay, 1985: 426) şeklinde verilmiştir. Kıpçak sahası dil ürünlerinden Ebū Hayyān'ın *Kİ* adlı eserinde sözcük, *ķargu* 'kargı' (Caferođlu, 1931: 70) şeklinde yer almıştır.

Tietze, bu sözcüğün *kargı/ķargu* 'kamış; kalın kamış; dalyanlarda büyük balıklar için kullanılan demir kanca; mızrak; ok' (Tietze, 2016: 137) biçiminde kullanıldığını bildirmiştir. Gülensoy, *kargı* 'kamış, saz' şeklinde aktardığı bu sözcüğün Eski Türkçede *ķargı/ķargu* 'mızrak; kalın kumaş' biçiminde görüldüğünü belirttikten sonra Eski Türkçede *ķar* 'omuz, kolun üst kısmı' +*gi* şeklinde türetildiğini aktarmıştır. Gülensoy, ayrıca Türkiye Türkçesinde sözcüğün *kargı+/la-/lık* (Gülensoy, 2007: 468) şeklinde eklediğini ifade etmiştir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için üretilen nesnelere, kuşkusuz insan yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. İnsanlar, ilk olarak hayatta kalabilmek daha sonra da varlığını sürdürmek ve yaşantısını kolaylaştırmak adına birtakım nesnelere üretmiş ve bu nesnelere dilinin imkânları dâhilinde adlandırmıştır. İnsanın zorlu hayat şartlarında ayakta kalabilme mücadelesi, ihtiyaçları, yaşadığı coğrafya ve sahip olduğu kültür doğal olarak konuştuğu dile, dolaylı olarak da kendi eliyle ürettiği ve şekillendirdiği nesnelere verdiği adlara yansımıştır.

Bu çalışmada Dede Korkut Kitabı Dresden ve Vatikan nüshasında geçen 153 insan yapımı Türkçe nesne adı tespit edilip incelenmiştir. 14 ayrı başlık altında toplanan adların Eski ve Orta Türkçeden günümüze kadar geçirdiği fonetik, morfolojik ve semantik değişiklikler ile tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri art zamanlı olarak incelenmiştir.

Tablo 1. Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen insan yapımı nesne adlarının sayısı ve kullanım sıklıkları

Nesne Adları	Sayısı	Kullanım Sıklığı
Giysi ve Kumaş	33	238
Savaş, Askerlik ve Silah	20	461
Mekân ve Mimari	19	510
Ev Eşyası	19	107
Hayvancılık	16	86
Yiyecek ve İçecek	11	60
Süs, Takı ve Hediye	8	135
Alet, Araç-Gereç	6	30
Müzik ve Oyun	5	53
Ekonomi ve Madencilik	4	43
Ulaşım Araçları	2	7
Devlet Simgesi	2	12
Tarım	2	4
Ad Aktarması	6	49
TOPLAM	153	1795

Dede Korkut Kitabı Dresden ve Vatikan nüshaları üzerinde yapılan incelemede giysi ve kumaş ile ilgili 33; savaş, askerlik ve silah alanına dair 20; mekân ve mimari ile ilgili 19; ev eşyasına dair 19; hayvancılıkla ilgili 16; yiyecek ve içeceklerle ilgili 11; süs, takı ve hediye alanına dair 8; alet, araç-gereç alanına dair 6; müzik ve oyunla ilgili 5; ekonomi ve madencilikle ilgili 4; ulaşım araçlarına dair 2; devlet simgesi ile ilgili 2; tarımla ilgili 2 ve ad aktarması ile oluşan 6 insan yapımı nesne adı tespit edilmiştir. Yapılan incelemede en çok giysi ve kumaş ile savaş, askerlik ve silahla ilgili nesnelere;

en az ise tarımla ilgili nesnelere ad verildiği saptanmıştır. Görüldüğü üzere o dönemde Türkler temel gereksinimleri doğrultusunda öncelikle hayatta kalabilmek, daha sonra da varlığını devam ettirebilmek gayesiyle nesnelere kullanıp adlandırmışlardır. Veriler, bu dönem Türkçesinin nesne adlandırmada daha çok doğadan beslendiğini göstermektedir. Sürdürülen yaşam tarzı, insanların daha çok somut nesnelere kullanmasını dolayısıyla adlandırmasını sağlamıştır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen insan yapımı nesne adlarından 72 tanesinin kökeninin Eski Türkçe Dönemi'ne ait *Orhun Yazıtları* ile *Eski Uygur Türkçesi* eserlerinde geçtiği tespit edilmiştir. Belirlenen nesne adlarından 139 tanesinin kökenine *Dîvānū Lügātî't-Türk*, Kıpçak Türkçesine ait *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, *El-İdrāk Haşiyesi*, *Kitābū'l-İdrāk li-lisān'il-Etrāk*, *Münyetü'l-Guzāt*; Çağatay Türkçesine ait *Abuşka Lügati*, *Lügāt-i Çağatay* ve *Türkî 'Osmanî* ve *Senglah* adlı sözlük ve eserlerde rastlanmıştır.

Tespit edilen 153 insan yapımı Türkçe nesne adından 135 tanesinin standart dil ve ağızlar arasında kullanıldığı; 18 nesne adının ise daha sonra kullanımdan kalktığı tespit edilmiştir. *Ağayıl*, *ban*, *belük*, *çatlaguç*, *çırğap*, *dünlük*, *ışık*, *karuçuk*, *kaytaban*, *kur* (*kur kurma*), *sakaç*, *süglük*, *şayka*, *tokuzlama*, *toz*, *yadık*, *yelim* ve *yeltme* Dede Korkut Kitabı'nda geçip daha sonra kullanımdan düşen Türkçe nesne adlarıdır.

Tespit edilen nesne adlarından 125'inin Türkiye Türkçesi ve ağızlarında, Dede Korkut Kitabı'nda geçen anlamıyla yaşadığı 10'unun ise daha sonra anlam değişikliğine uğradığı görülmektedir. Dede Korkut'ta geçen *çomak*, *çuval*, *gecelik*, *oda*, *ordu*, *tam*, *tomar*, *ton*, *yatak* ve *yelek* sözcükleri Türkiye Türkçesinde anlam değişikliğine uğramıştır.

Organ anlamında kullanılırken şekil ilgisıyla başka varlıklara ad olan *ağız*, *aya*, *ayak* ve *baş* sözcükleri Dede Korkut Kitabı'nda temel anlamlarının dışında yan anlamda kullanılmıştır.

Direk, *gümüüş*, *kargı*, *ocak*, *tayak* ve *un* sözcüklerinin hem temel hem de mecaz anlamda; *direk*, *düdük*, *kuskun*, *top*, *tuşak*, *un*, *yağ*, *yelim* ve *yelken* sözcüklerinin benzetme unsuru olarak hikâyelerde geçtiği tespit edilmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda, başta temel sözcüklerden olan organ adları olmak üzere bazı nesne adlarının anlam değişikliğine uğramış olarak kullanılması sözcüklerin uzun bir tarihî geçmişinin olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Dede Korkut Kitabı'nın nesne adları söz varlığını oluşturan sözcüklerden birçoğunun kökeninin Eski Türkçeden daha eski dönemlerde kullanıldığını söylemek mümkündür.

9 ve 10. yüzyıllarda Sirderya havzasında teşekkül etmeye başlayan, teşekkül ettiği bu bölgede konuşulan sözcük ve dil öğelerini sözlü olarak yaşatan Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuzların batıya yaptıkları göç neticesinde bu öğeleri Anadolu coğrafyasına

taşımıştır. Bu sebeple Dede Korkut Kitabı'nda Eski Türkçeye ait birçok nesne adı bulunmaktadır. Bu adların bir kısmı halk ağızlarında yaşatılırken bir kısmı fonetik değişimlere uğrayarak Türkiye Türkçesinde kullanım sahası bulmuştur. Bu bağlamda Dede Korkut Kitabı, Eski Türkçe ve Orta Türkçe özelliklerini bir arada barındırmıştır.

KAYNAKÇA

- Akar, A. (2005). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aksan, D. (2018). *Türkçenin Sözcükleri*. (2. Baskı), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arıkoğlu, E. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Üçüncü Yazmasının Bulunuşu. *Milli Folklor*, 16(123), 23-30.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka Lugatı veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Atalay, B. (1985-1986). *Divanü Lûgat-it- Türk Tercümesi* (Cilt. 1-4). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banarlı, N. S. (2016). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1931). *Kitāb al-İdrāk li-lisān al-Atrāk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1960). *Sanglax. A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi Xān*. London: E.J.W.Gibb Memorial Series.
- Çetinkaya, G. (2015). *Dede Korkut Hikayeleri'nde Semboller*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Dede Korkut Kitabı Vatikan Nüshası Tıpkıbasımı*.
- Deveci, H., Belet, D. ve Türe, H. (2013). Dede Korkut Hikayeleri'nde Yer Alan Değerler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 294-321.
- Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen* (Cilt. 1-4). Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Efendi, Ş. S. (2003). *Lûgat-i Çağatay ve Türki-i 'Osmāni, Tıpkıbasım* (Cilt. 13). (Yayına hazırlayan: Mehmet Ölmez), İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları.
- Ekici, M. (2019). 13. Dede Korkut Destanı: "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" Boyunu Beyan Eder Hanım Hey! *Milli Folklor*, 16(122), 5-13.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı (Metin-sözlük)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş- metin- faksimile)*. (2. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-gramer)*. (3. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri*. (45. Baskı), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M. (2021). *Dede Korkut Kitabı*. (62. Baskı), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- Gabain, A. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (M. Akalın, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (Cilt. 1-2). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güven, F. (2020). Dede Korkut Hikayelerinde Otağın Toplumsal İnşası ve Toplumsal Cinsiyet. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(31), 977-993. <https://doi.org/10.12981/mahder.743853>
- Hamilton, J. R. (2011). *-Dunhuang Mağarası'nda Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması-İyi ve Kötü Prens Öyküsü*. (V. Köken, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (Orijinal Eserin Yayın Tarihi 1971).
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İzbudak, V. (1936). *El-İdrāk Haşiyesi*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Kāşānī, M. A. (2005). *Ferheng-é Rîşéhâ-yé Hénd o Ūrûppâi-yé Zebân-é Fârsî (Fars Dilinin Hint-Avrupa Kökenliler Sözlüğü)*. İsfahan: Cehâd-é Dânéşgâh-î Yay. *Kitâb-ı Dedem Korkud Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân, Msc. Dresd. Ea 86*.
- Kızılözen, C. (2020). *Farsçada Türkçenin En Eski İzleri*. (2. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2004). Dede Korkut Hikâyelerinde Dil-Üslup Bağlantısı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 46 (1998/1), 101-112.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük, S. (2010). Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* (54), 185-210.
- Nourai, A. (2013). *An Etymological Dictionary of Persian, English and Other Indo-European Languages (Farsça, İngilizce ve Öteki Hint-Avrupa Dillerinin Kökenbilgisi Sözlüğü)*.
- Özçelik, S. (2005). *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özçelik, S. (2018). Dede Korkut Oğuznamalarında Geçen Ban, Banu, Bambam, Bamsı Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 66(2), 265-280. <https://www.doi.org/10.32925/day.2019.12>
- Sertkaya, O. F. (2020). *Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırmalar ve İncelemeler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

- Tekin, Ş. (2015). *İştikakçının Köşesi, Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*. (2. Baskı), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tekin, T. (1988). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, S. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı (A-E)* (Cilt. 1). İstanbul-Viyana: Simurg Yayınları.
- Tietze, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı (F-J)* (Cilt. 2). Viyana: Avusturya Bilimler Akademisi.
- Tietze, A. (2016-2020). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı* (Cilt. 1-10). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. (2. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uğurlu, M. (1984). *Munyetü'l-Guzāt (Metin-indeks)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch- Deutsch-Türkisch (eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Zahidoğlu, V. A. (2014). Dede Korkut Kitabı'nda Geçen Ağayıl ve Kaytaban Kelimelerinin Etimolojisi Üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Dergisi*, 3(3), 37-48. <https://doi.org/10.7884/teke.336>

EKLER

Ek 1. Dizin

ağayıl, 75	degenek, 102
ağıl, 76	degirmen, 115
ağız, 116	degirmen taşı, 116
ağça, 109	demren, 32
altun, 96	demür, 110
aş, 87	direk, 49
aya, 117	dizçük, 11
ayağ, 117	döşek, 64
ayağıyolu, 118	duşak/туşак, 78
ayran, 88	duvağ/duvaқ, 11
azuk, 89	düdük, 106
bağ, 102	düğme, 12
bakır, 110	dünlük, 50
ban, 46	edük, 13
baş, 118	elek, 64
bazlammaç, 90	êşik, 51
bêlük, 31	etek, 13
bêşik, 62	etmek, 90
bêz, 8	êv, 51
boğma, 97	eyer, 79
borı, 106	gêcelük, 14
börk, 8	gêmi, 112
buğağ, 77	gêyesi, 15
burma, 98	gêyim, 15
çadır/çetir, 47	gez, 33
çağmağ, 63	gömeç, 91
çatlağ, 31	gömlek, 16
çırğap, 9	gümüş, 98
çomağ/çomaқ, 32	günlük, 52
çuval, 10	ğalıça, 65

hotaz, 99
ışuq, 34
ip, 103
ipek, 17
kaftan, 18
qalı, 66
qalıqlıq, 99
qalkın, 34
qamçı, 79
qapu, 53
qargu, 119
qaruçuk, 19
qavurma, 92
qayış, 103
qaytaban, 80
qazan, 67
keçe, 19
kendürük, 67
kepenek, 20
kerpiç, 54
kılıç, 35
kın, 36
kiriş, 37
qolañ, 81
qopuz, 107
qoru, 55
köpri, 55
köstek, 82
köşk, 56
kunç, 20
qur (qur qurma), 21
quşkun, 82
quşaq, 22
quyu, 57
külek, 68
küpe, 100
kürk, 22
oba, 57
ocaq, 68
oda, 58
oq/oh, 38
ordu, 59
otağ/otağ/otaq, 60
ökçe, 23
paşmaq, 24
pıcaq, 39
şagraq, 69
şakaç, 70
sancaq, 113
şapan, 39
şarık, 24
şoqman, 25
süglük, 71
süñü, 40
şayqa, 26
şiş, 71
tağarcuq, 72
tam, 61
tayaq, 104
terki, 83
toquzlama, 26
tolma, 27
tomar, 41
ton, 27
top, 108
toz, 42
tuç, 111
tuğ, 114
un, 92
urğan, 72

uyan, 83
üzengü, 84
yadık, 73
yağ, 93
yağa, 28
yalak, 85
yalmak, 43
yapuk, 86
yarak, 43
yaşduk, 74
yaşmak, 29
yatak, 61

yay, 45
yelek, 46
yelim, 105
yelken, 113
yeltme, 109
yemek, 94
yeng, 30
yoğurt, 95
yorgan, 75
yular, 87
yüzük, 101

ÖZGEÇMİŞ

Erol KARAYİĞİT, ortaöğrenimini Ordu'nun Çaybaşı ilçesinde tamamladı. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 2011 yılında mezun oldu. 2020 yılında Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir. Erol KARAYİĞİT, 2013'te Giresun Tirebolu Şehit Yunus Yılmaz Anadolu İmam Hatip Lisesine Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak atandı. 2013'ten bu yana aynı kurumda görev yapmaktadır.

